

YATIRIMLARIN FİNANSMANINDA YENİ BİR ÖNERİ: KAMU- HALK İŞBİRLİĞİ

Özkan TIRYAKI

Uzmanlık Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Bütçe ve Finansal Raporlama Genel Müdürlüğü
Ankara, Ağustos 2022

YATIRIMLARIN FİNANSMANINDA YENİ BİR ÖNERİ: KAMU- HALK İŞBİRLİĞİ

Özkan TİRYAKİ

Danışman
Doç. Dr. Cem KORKUT

Uzmanlık Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Bütçe ve Finansal Raporlama Genel Müdürlüğü
Ankara, Ağustos 2022

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI
UZMANLIK TEZİ DEĞERLENDİRME TUTANAĞI**

Bütçe ve Finansal Raporlama Genel Müdürlüğü, Kambiyo Muhasebesi Müdürlüğü Uzmanı (14029) Özkan TIRYAKI'nın, "Yatırımların Finansmanında Yeni Bir Öneri: Kamu-Halk İşbirliği" başlıklı tezini görüşmek üzere tez değerlendirme komisyonu 24.08.2022 tarihinde toplanmıştır.

Tez çalışması ve yapılan tez savunması sonucunda aday, komisyon üyeleri tarafından karşılarında belirtilen şekilde değerlendirilmiştir:

**Komisyon Üyesi
Ad-Soyad / Unvan**

**Değerlendirme
(Başarılı / Başarısız)**

İmza

İrfan YANAR
Bütçe ve Finansal Raporlama
Genel Müdürü

Başarılı

Sevilay TÜZÜNER
Bütçe ve Finansal Raporlama
Genel Müdür Yardımcısı

Başarılı

Alper KARA
Kambiyo Muhasebesi Müdürü

Başarılı

Doç. Dr. Cem KORKUT
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
İktisat Bölümü
Öğretim Üyesi

Başarılı

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında akademik bilgi ve deneyimiyle beni yönlendiren danışmanım Doç. Dr. Cem Korkut'a, bu süreçte beni destekleyen Bütçe ve Finansal Raporlama Genel Müdürü İrfan Yanar'a, Genel Müdür Yardımcıları Ebru Uzun ve Sevilay Tüzüner'e, Kambiyo Muhasebesi Müdürü Alper Kara'ya, dualarını esirgemeyen çok kıymetli anne ve babama, gösterdikleri sabır ve verdikleri sonsuz destek için sevgili eşim Derya, canım yavrularım Sare ve Taha'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
KISALTMA LİSTESİ	viii
SEMBOL LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET, KAMU HİZMETİ VE KAMU YATIRIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	4
1.1. Tarihsel Gelişim	4
1.2. Kamu Yatırımlarının Kamu Harcamaları İçindeki Yeri	8
1.3. Kamu Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri	9
1.3.1. Üretim	10
1.3.2. İstihdam	11
1.3.3. Gelir Dağılımı	11
1.3.4. Fiyatlar Genel Düzeyi / Enflasyon	11
1.3.5. Milli Gelir	12

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU YATIRIMLARININ FİNANSMANI	14
2.1. Bütçe / Kamu Gelirleri	15
2.1.1. Vergiler	15
2.1.2. Vergi Dışı Normal Gelirler	17
2.1.3. Faktör Gelirleri	17
2.1.4. Fon Gelirleri	17

2.2. Borçlanma (Merkez Bankası, iç, dış)	22
2.3. Kamu-Özel İşbirliği	24
2.3.1. Genel Çerçeve	24
2.3.2. Kamu Özel İşbirliği Modeli Tanımı ve Özellikleri.....	25
2.3.2.1. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Tanımı	25
2.3.2.2. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Özellikleri.....	26
2.3.3. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Türleri	29
2.3.3.1. Kamu İmtiyaz Sözleşmeleri	30
2.3.3.2. İşletme Hakkı Devri	30
2.3.3.3. Yap-İşlet-Devret	31
2.3.3.4. Yap-İşlet	31
2.3.3.5. Yap-Devret-İşlet	31
2.3.3.6. Yap-Kirala-Devret.....	32
2.3.3.7. Yap-Sahiplen-İşlet.....	32
2.3.4. Kamu-Özel İşbirliğinin Avantajları ve Dezavantajları	32
2.3.5. Kamu-Özel İşbirliği Modeli Riskleri	38
2.4. İslami Finans	41
2.4.1 Genel Çerçeve	41
2.4.2 İslami Finansın Temel İlkeleri	44
2.4.3. İslami Finans Modelleri ve Özellikleri.....	46
2.4.3.1. Paylaşım Dayalı Modeller.....	47
2.4.3.2. Satışa Dayalı Modeller	48
2.4.3.3. Destek Uygulamaları	52
2.4.3.4. Sukuk (Yatırım Sertifikası).....	54
Sukuk'un İşleyişi ve Çeşitleri	56
2.4.3.5. Tekaful (İslami Sigortacılık – Katılım Sigortacılığı)	59
2.4.4. İslami Finans'ın Katkıları ve Karşılaşılan Zorluklar	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU-HALK İŞBİRLİĞİ MODELİ.....	64
3.1. Kamu-Halk İşbirliği'ne Neden İhtiyaç Var?	64
3.1.1. Ekonomik Sistemlerin Zayıflıkları ve Gelir Adaletsizliği	65
3.1.2. Döviz Kurları – Enflasyon – Faiz Kısır Döngüsü.....	69
3.1.3 Kamu Yatırımları İhtiyacı ve Finansmanı.....	72
3.1.4 Faizli Ekonomi ve Finansman Maliyetleri.....	75

3.1.5. Küçük Yatırımcılara ve İslam'a Uygun Yatırım Aracı İhtiyacı.....	77
3.1.5.1. Gayrimenkul	79
3.1.5.2. Döviz	80
3.1.5.3. Altın	81
3.1.5.4. Hisse Senetleri	82
3.2. Kamu-Halk İşbirliği Modeli.....	83
3.2.1. Kamu-Halk İşbirliği Modelinin Amacı	83
3.2.2. Kamu-Halk İşbirliği Modeli Paydaşları	84
3.2.2.1. Devlet	84
3.2.2.2. Halk	85
3.2.3. Kamu-Halk İşbirliği Modeli Temel Özellikleri.....	85
3.2.3.1. Temel Paydaşlık.....	86
3.2.3.2. Yürütme Birimi.....	86
3.2.3.3. Ortaklık Yapısı ve Gelir Paylaşımı	87
3.2.3.4. Ortaklık Paylarının İkinci Elde Değişimi.....	88
3.2.3.5. Küçük Yatırımcı Yaklaşımı	89
3.2.3.6. Güven Unsuru ve Yatırımcı İlişkileri Yönetimi	89
3.2.3.7. Şirketin Sonlandırılması	90
3.2.4. Kamu-Halk İşbirliği Süreci	91
3.2.4.1. Kamu-Halk İşbirliği Politika Çerçevesi ve Yasal Mevzuatın Geliştirilmesi.....	91
3.2.4.2. Kamu-Halk İşbirliği Model Tasarımı.....	93
3.2.4.3. Kamu-Halk İşbirliği Model Seçimi	95
3.2.4.4. KAHİ Modelinde Karşılaşılabilecek Problemler	99
3.2.4.5. Kamu-Halk İşbirliği Modelinin Olası Faydaları.....	101
3.2.4.6. Kamu-Halk İşbirliği ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İlişkisi	105
3.2.4.7. Kamu-Halk İşbirliği Uygulama Örnekleri.....	106
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA	116

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Genel Devlet Borçlanma Gereği	16
Tablo 2.2. KÖİ Projeleri Risk Faktörleri Matrisi	39
Tablo 2.3. KÖİ Riskleri	40

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 2.1. Yatırımların GSYH İçindeki Payı	20
Grafik 2.2. Merkezi Yönetim Bütçesinde Kamu Yatırımlarının Payı	21
Grafik 2.3. Kamu Yatırımlarının Bütçe Türlerine Göre Dağılımı (Cari Fiyatlarla)	21
Grafik 2.4. Dünyada Kamu Borçları (% GSMH)	23

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1. Kamu Yatırımlarının Ekonomik Değişkenlerle İlişkisi	10
Şekil 2.1. Kamu Yatırımları Finansman Yöntemleri.....	14
Şekil 2.2. KÖİ'de Özel Sektör Katılımının Kapsamı	30
Şekil 2.3. İslami Finans Modelleri.....	46
Şekil 3.1. KAHİ Modeli Temel Özellikleri.....	86
Şekil 3.2. Bir KAHİ Yaşam Döngüsü	96

KISALTMA LİSTESİ

- AAOIFI : The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu)
- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- BİST : Borsa İstanbul
- CDS : Credit Default Swap (Kredi Temerrüt Takası)
- DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
- EIB : The European Investment Bank (Avrupa Yatırım Bankası)
- EPDK : T.C. Enerji Piyasası düzenleme Kurumu
- GATT : The General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
- GEPA : Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası
- GES : Güneş Enerji Santralleri
- GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- IBRD : The International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
- IIBI : Institute of Islamic Banking and Insurance (İslami Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü)
- IMF : The International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- İSEDAK : İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
- KAHİ : Kamu-Halk İşbirliği Modeli
- KDV : Katma Değer Vergisi
- KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü
- KÖİ : Kamu-Özel İşbirliği

MW	: Mega Watt
MWH	: Mega Watt Saat
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PPIAF	: The Public-Private Infrastructure Advisory Facility (Kamu-Özel Altyapı Danışma Olanağı)
PPP	: Public-Private Partnership (Kamu-Özel Ortaklığı)
RG	: Resmi Gazete
SBB	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SPV	: Special Purpose Vehicle (Özel Amaçlı Kuruluş)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
THC	: Tetrahidrokannabinol
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TTK	: Toplum Temelli Kuruluş
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VKŞ	: Varlık Kiralama Şirketi
WB	: The World Bank (Dünya Bankası)
YEKDEM	: Yenilenebilir Enerji Kaynaklarını Destekleme Mekanizması

SEMBOL LİSTESİ

AE : Toplam Harcamalar

C : Tüketim

I : Yatırım

G : Kamu Harcamaları

X : İhracat

M : İthalat

Y : Milli Gelir

\hat{I} : Otonom Yatırımlar

ÖZET

Günümüz serbest piyasa ekonomisini kabul eden devletler, birçok sektörde bir oyuncu olarak piyasada bulunmak yerine sadece düzenleyici ve denetleyici rolünü benimsemişlerdir. Devletler, bu seçimden kaynaklanan sorunların yanında kamu hizmetlerini sürdürebilmek için yapmak zorunda oldukları kamu yatırımlarının finansmanında da çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu çalışma kamu yatırımlarının finansmanında devletlerin karşılaştığı sorunların çözümüne dair bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kamu hizmetlerinin sunumunda ve kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesinde finansman gereğini sağlayan geleneksel yöntemler dışında son yıllarda Kamu-Özel İşbirliği ve İslami Finans uygulamaları yeni bir soluk getirmekle birlikte maliyetsiz veya az maliyetli yöntemlere duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Bunun yanında, finans kaynağı olan kişisel ve kurumsal tasarruflardan özellikle küçük yatırımcıların ve dini hassasiyeti sebebiyle birikimlerini finansal sisteme aktarmayanların tasarruflarını değerlendirebilecekleri finansal araçlar oldukça sınırlıdır.

Bu ihtiyaca binaen bu tezde Kamu-Halk İşbirliği (KAHİ) olarak isimlendirdiğimiz bir model önerilecektir. Daha önce kapitalist ekonomik sistemde görülmemiş bir finansman metodu olarak Kamu-Halk İşbirliği modeli, kamu tarafından yönetilecek yatırımların halk tarafından finansmanına dayanmaktadır. Kamu-Halk İşbirliği, yatırım neticesinde elde edilecek kazancın ya tamamının ya da çoğunluğunun halka ait olacağı bir model olarak tasarlanmıştır. Bu yolla hem kamu yatırımların finansmanı için yeni bir imkan hem de finans açısından tüm gelir gruplarındaki halkın tasarruflarını değerlendirebilecek yeni ve ulaşılabilir bir finansal araç sunulmuş olacaktır.

Tezde Kamu-Halk İşbirliği modelinin yaygın düzeyde hayata geçirilmesi durumunda ÷lke ekonomisine sağlayacağı faydalar ile makro iktisadi değişkenleri etkilemek suretiyle Merkez Bankası politikalarında bırakacağı olumlu etki teorik düzeyde değerlendirilmiştir. Ayrıca, Kamu-Halk İşbirliği modelinin teoriden kolayca pratiğe dönüşebileceğini gösterdiği düşün÷len üç farklı örnek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu yatırımları, finansman modelleri, Kamu-Halk İşbirliği, İslami finans, Kamu-Özel İşbirliği, TCMB, makroekonomik değişkenler, fiyat istikrarı, enflasyon, katılım finansı

ABSTRACT

The states that accept today's free market economy have adopted only a regulatory and supervisory role, rather than being present on the market as a player in many sectors. In addition to the problems arising from this choice, states are also experiencing various problems in financing the public investments that they have to make in order to maintain public services. This study aims to provide a contribution to the solution of problems for states in the financing of public investments.

Apart from the traditional methods that provide the need for financing in the provision of public services and the making public investments, Public Private Partnership and Islamic Finance practices have brought a breath of fresh air in recent years, but the need for cost-free or low-cost methods continues. In addition, there are very limited financial instruments that can increase the value of savings of small investors and those who do not put their savings to the financial system due to their religious sensitivity, especially from personal and corporate savings that are the source of finance.

Based on this need, a model called State and Public Cooperation (KAHI) will be proposed in this thesis. The State and Public Cooperation model, as a method of financing unprecedented in the capitalist economic system before, is based on public financing of investments to be managed by the state. The State and Public Cooperation model is designed as a model in which all or most of the profits to be obtained as a result of the investment will belong to the public. In this way, both a new opportunity for financing public investments and a new and accessible financial instrument that can increase the value of the savings of people in all income groups in terms of finance will be provided.

In the thesis, the benefits that the State and Public Cooperation model will provide to the national economy if it is implemented at a widespread level, as well as the positive impact that it will have on Central Bank of the Republic of Türkiye policies by affecting macro-economic variables, were evaluated at a theoretical level. In addition, three different examples are presented that are considered to indicate that the State and Public Cooperation model can easily be transformed from theory to practice.

Keywords: Public investments, financing models, State and Public Cooperation, Islamic finance, Public Private Partnership, TCMB (CBRT), macroeconomic variables, price stability, inflation, participation finance

GİRİŞ

Küresel kapitalist ekonomik sistemde paranın karşılıksız basılması, türev finansal ürünlerin dünya ekonomisinde ağırlığının artması, dünya borç miktarının dünya gelirinden kat kat fazla hale gelmesi dünya ekonomisinin geleceği hakkında toplumları endişeye sevk etmekte ve küresel finans sisteminin ulusal devletlerin ekonomilerine verdiği zararları daha görünür kılmaktadır. Bu görünüm 2019 yılının sonunda başlayan Covid-19 salgını ve 2022 yılının ilk çeyreğinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle başlayan savaş süreciyle beraber daha kritik bir duruma gelmiştir. Covid-19 salgını sürecinde birçok devletin ekonomilerini canlı tutabilmek için ciddi düzeyde karşılıksız para basmış olmaları küresel fiyat seviyesini de yükseltmektedir. Türkiye'nin politik krizlere açık bir coğrafyada bulunuyor olması belirsizliklerin arttığı, tedarik zincirinin bozulduğu, fiyat istikrarsızlıklarının tüm ülkeleri sarstığı ve küresel enflasyonun arttığı bu süreçte ekonomik konjonktürün Türkiye için önemini artırmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde halkın refahını sağlama yolunda karşılaşılan en büyük sorunlar, sermaye ve tasarruf yetersizliği, üretimin yetersiz ve dışa bağımlı olması ve tam sermaye hareketliliğinde finansal sistemi sık sık sarsan dış etkilerin bertaraf edilmesindeki zorluklardır denilebilir. Bu ülkelerde ana ekonomik amaçlardan büyüme ve kalkınma yolunda yapılacak yatırımları gerçekleştirebilmek için gerekli finansmanı sağlamak hükümetler için çözülmesi gereken en zorlu problemlerdendir. Türkiye; yüksek enflasyon, yüksek faiz ve döviz kurlarındaki aşırı dalgalanma konularını kalıcı olarak aşmak için küresel finans sisteminden ayrı olarak, toplumun refahını artıracak, sağlam ve sağlıklı alternatif finansal oluşumları gündeminde tutmuştur.

Yatırım ve finansman konusuna mikro ekonomik bir açıdan bakıldığında devletin dışındaki aktörlerin de mevcut finansal sistemdeki problemleri göze

çarpmaktadır. Türkiye’de inancı gereği faiz hassasiyetine sahip bireysel yatırımcılar birikimlerini bankacılık ve finans alanında değerlendirmekten kaçınmaktadırlar. Büyük çoğunluğu Müslüman olan ve iktisadi büyüklük açısından dünyada ilk yirmide yer alan Türkiye’de konvansiyonel bankacılığın yanında payı artıyor olsa da katılım finansın halen bankacılık sektörü içerisindeki payı oldukça düşüktür. Her ne kadar son yıllarda İslami finans mevzuatı gelişmekte ve uygulamaları artıyor olsa da faizsiz finans halen potansiyeline erişememiştir. Ayrıca, küçük yatırımcıların sistemin işleyişinde finansal hareketlerden etkilenen durumda olmalarından kaynaklı refah kayıpları bu gruba özel yatırım araçları geliştirilmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Hem kamu hem de halk tarafında yatırımların finansmanı ve tasarrufların değerlendirilmesi için yeni bir açılıma ihtiyaç olduğu değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, kapitalist ekonomik sistemde daha önce denenmemiş bir çeşit finansman metodu olarak Kamu-Halk İşbirliği (KAHİ) modeli olarak isimlendireceğimiz model anlatılacaktır. Modelin aktarılmasından önce birinci bölümde devlet, kamu hizmetleri ve kamu yatırımları kavramları teorik olarak ortaya konulacak ve kamu yatırımlarının iktisadi sonuçları değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, kamu yatırımlarının finansmanında geçmişte ve günümüzde kullanılan modeller teorik düzeyde karşılaştırılarak verilecektir. Bunlardan Kamu-Özel İşbirliği ve İslami Finans uygulamaları detaylı bir şekilde sunulacaktır.

Üçüncü bölümde; temeli yatırımların sunumunun kamu tarafından, finansmanının ise kâr paylaşımı paydasında hane halkı ve firmalar tarafından sağlanacağı bir düzleme oturacak olan KAHİ modeli sunulacaktır. Bu bölümde, tezimizin çıkış kaynağı olan KAHİ modeli önerisinin nedenleri sıralanacak, modelin genel özellikleri anlatılacak, modelin gelişim ve uygulama safhalarında karşılaşılabilecek muhtemel riskler ve oluşabilecek problemler irdelenecek, modelin geniş çaplı uygulanması durumunda yatırımcı refahına, makro ekonomik değişkenlere ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

politikalarına olası etkileri tartışılacaktır. Son olarak, farklı sektörlere seçilmiş örneklerle modelin uygulamaya uygunluğu ortaya konulacaktır.

Birinci ve ikinci bölümlerde var olan kavram ve uygulamaların sunumunda verili literatürden yararlanılmışken model önerisinin sunulduğu üçüncü bölümde daha önce uygulaması olmayan yeni bir model sunulduğu için politika ve yol haritası merkezli bir yöntem ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET, KAMU HİZMETİ VE KAMU YATIRIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yatırımların finansmanı konusu işlenmeden ve model önerisini sunmadan önce devletin ekonomik hayat içerisindeki yeri, kamu yatırımı kavramı, kamu yatırımlarının gerekliliği ve kamu yatırımlarının ekonomik değişkenlere etkileri bu bölümde tartışılacaktır.

1.1. Tarihsel Gelişim

Tarih boyunca insanoğlu, çeşitli maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanması ve toplu halde yaşamaktan kaynaklı ortaya çıkan sorunların çözümü için birtakım sosyal ve siyasi yapılar oluşturmuştur. Aile ile başlayan toplulaşma kan ve inanç bağıyla yavaş yavaş yayılmıştır. Ailelerin genişlemesiyle kabile ve aşiret gibi daha geniş yapılar oluşmuş, birlikte bulunmanın getirdiği avantajlarla yeni katılımların önünün açılması da köy, kasaba, site, kanton ve kent gibi daha büyük siyasi yapıların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Aynı yerde yaşayan yüksek derecede kan, dil, din ve menfaat bağıyla bağlı topluluklar; siyasi birliğin en üst derecesi olarak devletleri oluşturmuşlardır. Devlet; kendine özgü hukuku, düzeni ve teşkilatı olan ve içinde bulunan bireylerden ayrı kolektif bir yapıdır (Özer, 2015, s.76). Bu anlamda devleti toplum düzenini sağlamak için kurumsallaşmış bir yapı olarak görmek mümkündür.

Kurumsal bir yapı olarak devlete olan ihtiyaca, devletlerin kurulma amaçlarına veya devletin varlık sebeplerine dair çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu sebeple detaya girmeden sadece Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristoteles'ten kısa birer bölüm aktarmakla yetinilecektir. Aristoteles'in devlet tanımı:

"Fakat devlet bir yatırımdan fazla bir şeydir; amacı, yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmaktır.

Yoksa, kölelerden ya da hayvanlardan da bir devlet kurulabilirdi; oysa buna olanak yoktur, çünkü köleler ve hayvanlar özgür varlıklar değildir ve mutluluktan pay alamazlar.

Devlet, bir karşılıklı koruma sözleşmesinden ya da mal ve hizmetleri değiş tokuş etmek için yapılan bir anlaşmadan da fazla bir şeydir; çünkü öyle olsaydı, Etrüskler, Kartacalılar ve birbirlerine sözleşmeden kaynak olan yükümlülüklerle bağlı bulunan bütün ötekiler tek bir devletin yurttaşları sayılmak gerekirdi.

Öyleyse, açıktır ki, devlet yalnızca, aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alıkoyan, mal ve hizmetlerin değiş tokuşunu sağlayan bir topluluk diye tanımlanamaz. Besbelli, bir devlet olacaksa bütün bunlar var olmalıdır, fakat bunların topunun varlığı bile bir devleti kendiliğinden meydana getirmez. Devlet, herkesin, aileleri ve akrabalıkları içinde iyi yaşamalarını, yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilmek içindir” (Aristoteles, 1975, s.83-84

Platon’a göre devletin amacı ise:

“Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil.

Şimdiyse biz, bütün yurttaşlara mutluluk sağlayan bir devlet düşünüyoruz. Yoksa yurttan bazı kişileri seçip onları mutlu kılacak değiliz. Yurt baştan başa mutlu olacak” (Platon, 1999, s.116).

Devletin varlık amacının kısa ve öz olarak yurttaşlarının mutluluğunu sağlamak olduğu kabulünden yola çıkılırsa yurttaşların mutluluğunu sağlama yolları veya eylemler bütünü olarak kamu hizmeti kavramı ortaya çıkmaktadır.

Tanımlamada farklılıklar olmakla birlikte “Kamu hizmeti” bir kamu kurumunun ya kendisinin ve yahut gözetimi altındaki özel bir girişimin kamuya sağladığı hizmetler olarak tanımlanabilir. Bir hizmetin hangi kıstasa göre kamu hizmeti sayılacağı konusunda iki ölçütün varlığından bahsedebiliriz. Birincisi, hizmette kamu menfaati olması, ikincisi ise hizmetin ya kamu kuruluşları ya da kamu kuruluşlarının sıkı gözetiminin bulunduğu özel hukuk kişi ve kurumları tarafından yapılıyor olmasıdır (Bozkurt ve diğerleri, 2008, s.128-129). Kamu hizmetlerinin temel özellikleri olarak hizmetin faydasının bölünememesi, tüketimde rekabetin olmaması, hukuki zor kullanma ve hizmetin finansmanının bütçeden karşılanması sayılabilir. Bir hizmete kamu hizmeti diyebilmek için bu özelliklerin hepsinin olmasına ihtiyaç yoktur (Tokatlıoğlu ve Şen, 2019). Özellikle sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda zorluk yaşayan toplumlarda

kamu hizmeti algısı genişlemekte, sıkıntılarının giderilmesinin kamu hizmetleriyle sağlanabileceği inancı güçlenmektedir.

20. yüzyıl başında Duguit, Jeze ve Bonnard'ın kamu hukukunun gelişimiyle ilgili çalışmalarıyla Kamu Hizmetleri (Bordeaux) Okulu anlayışı oluşmuştur. Bu okul, özelde idare hukukunu genelde de devlet kavramını açıklarken kamu hizmeti kavramını açıklayıcı kavramı olarak kullanmıştır (Canoğlu, 2021, s.26). Kamu hizmeti anlayışı doğal olarak değişime uğramıştır. 19 yy. sonları ve 20. yy. başlarında hâkim mutlakçı (objektivist) nitelikli kamu hizmeti anlayışı, günümüze gelirken göreceli (sübjektif) kamu hizmeti anlayışına doğru evrilmiştir. Mutlakçı kamu hizmeti anlayışında bazı faaliyetler doğaları gereği toplumsal yaşam için çok önemli olmaları sebebiyle kamu hizmeti olarak kabul edilmekteydi. Bu anlayış, devlet ve toplum yapılarında meydana gelen değişimlere uyarlanmakta gösterdiği katı yaklaşım sebebiyle eleştirilmiş ve hizmetlerin içeriği yerine şekline odaklanarak kamu hizmeti olarak siyasi idare tarafından kamu hizmeti olarak nitelenen faaliyetleri kabul eden göreceli (subjektif) kamu hizmeti anlayışına doğru bir geçiş yaşanmıştır (Ulusoy, 2004).

Kamu hizmetlerinin piyasa mekanizması tarafından sunulabilenleri olduğu gibi sunulamayanları da vardır. Piyasa mekanizması tarafından sunulamayan hizmetlerin iki temel özelliği vardır. Birincisi, ulusal savunma, kamu düzeni ve adalet hizmetlerinde olduğu gibi ilave bir tüketicinin varlığı hizmetin maliyetini değiştirmez. İkincisi ise, hizmetin faydasının bölünememesi sebebiyle tüketicilerin hizmetin faydasından dışlanamamasıdır. Bu hizmetlerin karşılanması bütçeden olacaktır (Akkoyunlu, 2001).

Devletin hangi kamusal hizmetleri sunacağı ve hangilerini serbest piyasa mekanizmasına gördüreceği ile bu hizmetlerin boyutunun ve kapsamının ne ölçüde olacağını devleti yöneten siyasi erkin yanında sosyal yapı ve devletin ekonomiye müdahalesi hakkında iktisadi yaklaşımlar tarafından şekillendirilmektedir. Tarihsel süreçte, 1929 Büyük Ekonomik Buhranı'na kadar olan dönemde iktisadi ortama hâkim görüş olan Klasik İktisadın etkisiyle devletin ekonomideki rolü jandarma devlet olarak kabul edildiğinden devlet sadece yönetim, adalet ve savunma gibi tam kamusal mal

ve hizmetlerin üretimini gerçekleştirmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen müdahaleci devlet yaklaşımının itibar kazanmaya başlamasıyla ve yeni bir kavram olarak ortaya çıkan "refah devleti" uygulamalarına eğilimin artması ile devletler kamu hizmetleri kapsamını genişleterek ulaşım, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, haberleşme, enerji, toplu konut gibi sosyal nitelikli kamu hizmetlerini de sunmaya başlamışlardır (Tokatlıoğlu, 2005).

1970'lerde yaşanan stagflasyon krizi sonrasında müdahaleci devlet anlayışının çözemediği problemler sebebiyle devletin işlevleri ve sorumlulukları yeniden tartışılmaya başlanmış ve bunu sonucu kamu hizmeti ve kamu yönetimi anlayışında değişim yaşanmıştır. 1970'lerin ikinci yarısında ve 1980 sonrasında "minimal-girişimci devlet" yaklaşımında olan neo-liberal iktisat görüşü ön plana çıkmıştır (Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011a, s.209). Ekonomiye devletin müdahalesinin kamu maliyesine yük getirdiği, kamu borçlanmasının arttığı, enflasyonun artmasına neden olduğu, faizlerin yükselmesine sebep olarak büyümeyi yavaşlattığı yönünde eleştiriler kabul görmüştür (Sönmez, 2018). Bu doğrultuda piyasaların serbest çalışabilmesi için her türlü engelin kaldırılması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kamu harcamalarına sınırlama getirilmesi için adımlar atılmıştır (Dumludağ, 2004 s.122). Serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi için de uluslararası ticaret etkinliğini artıracak çalışmalar ile özelleştirme uygulamalarını yaygınlaştırarak devletin etkinliğinin sınırlanması yoluna gidilmiştir (Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011b, s.207).

Neo-liberal politikalar doğrultusunda devletin ekonomiye müdahalesinin azalmasıyla kamu hizmetlerinin devlet yanında piyasa güçleri tarafından da sunulmaya başlanmıştır. Çoğunlukla devlet birimleri tarafından sunulan hizmetlerin finansmanı ağırlıklı olarak kamu eliyle sağlanırken özel sektör tarafından sunulan hizmetlerin finansmanının nasıl yapılacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu noktada bazı hizmetlerin bedelleri kamu kaynaklarından sağlanırken bazıları yararlanan vatandaş ve özel firmalardan sağlanmakta bazı hizmetlerde de ortaklaşa karşılanmaktadır (Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011c, s.213). Piyasa ekonomisinde sunulan kamu hizmetlerinin sunumunda kâr amacı güdülmesi, "faydalanan öder" ilkesi doğrultusunda hizmetlerin

fiyatlandırılmasına sebep olmuştur. Bu durum çeşitli akademik çevrelerce kamu hizmetlerinin “sosyal hak” niteliğinin zayıfladığı ve “vatandaş” kavramı yerine “müşteri” kavramının yerleştiği yönünde eleştirilmiştir (Ataay, 2007, s.70-71).

Günümüze gelindiğinde; liberal, Keynesyen ve neo-liberal politikaların çeşitlenip artan halkın isteklerine tam olarak karşılık veremeyeceği görülmektedir. Ulus devletler; küreselleşmenin getirdiği yükümlülükler, verimlilik ve finansman problemleri ve internet, sosyal medya ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla isteklerini devlet eliyle gerçekleştirmek isteyen çıkar gruplarının baskıları altında zorlanmaktadır. Bu zorlukları aşabilmek için de kamu iktisadi kuruluşlarının konumlarını özelleştirme, kamu vakıfları aracılığıyla özel nitelikli hizmetleri gördürme, özelleştirme ve kamu-özel işbirliği modelleri gibi farklılaştırılmış araçlar denemektedir.

1.2. Kamu Yatırımlarının Kamu Harcamaları İçindeki Yeri

Devlet anlayışında farklılıklar ve değişimler sebebiyle kamu harcamalarının tanımı ve kapsamı konusunda bir tek kriter bulunmamaktadır. Tanımlamada öncelikli olarak harcamaların özel harcama-kamu harcaması ayrımı yapılması veya hangi kurumların harcamalarının kamu harcaması sayılacağı konusunda karar verilmesi gerekmektedir (Edizdoğan ve diğerleri, 2016, s.47). Kamu harcamalarının sınıflandırılmasında Maliye yazını tarandığı takdirde genel olarak üç ana sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Bunlar: İdari teşkilatlara göre harcamaları ayıran ‘idari sınıflandırma’, kamu hizmeti çeşitlerini esas alan ‘fonksiyonel sınıflandırma’ ve kamu harcamalarını ekonomik değer ve ülke ekonomisindeki yerine göre değerlendiren ‘ekonomik sınıflandırma’dır.

Ekonomik sınıflandırma genel olarak Reel Harcamalar ve Transfer Harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Transfer harcamaları, ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle belirli kişi ve grupların karşılığında herhangi bir mal veya hizmet almaksızın satın alma güçlerini artırılmasına yönelik harcamalardır. Reel harcamalar ise kamusal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla satın alınan mal ve hizmetler için yapılan harcamalardır denilebilir.

Reel harcamalar da cari harcamalar ve yatırım harcamaları olarak sınıflandırılmaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2005, s.259-261).

Tüketim harcaması olarak da nitelenebilecek cari harcamalar çoğunlukla her yıl tekrarlanan ve faydaları bir yıllık bütçe dönemi ile sınırlı olan mal ve hizmetlere yönelik harcamalardır (Erginay, 2010, s.192).

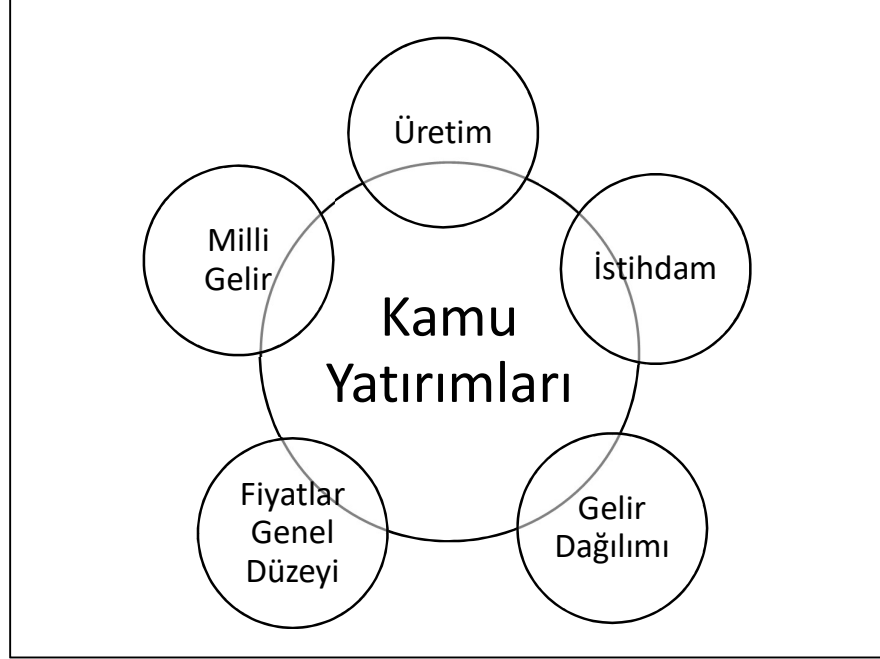
Yatırım harcamaları; nitelik bakımından dayanıklı, faydası yıllara yayılan ve üretim düzeyini artıran mal ve hizmetlere yapılan kamu harcamalarıdır (Gürsoy, 1980, s.132). Yatırım harcamaları uzun dönemde kapasite artışlarını getirirken; kısa dönemde talep artışlarına sebep olur. Bu enflasyonist etki, yatırım harcamaları ile uzun dönemde sağlanacak toplam arz artışı sayesinde yavaşlayacaktır (Özbaran, 2004).

Kamu harcamalarının klasik ayrımının yanında Maliye literatüründe farklı ayrımların varlığı da söz konusudur. Akdoğan (2007, s.85-90)'a göre bunlar:

- ✓ Merkezi – Yerel Kamu Harcamaları (Harcamaların, harcamayı yapan birime göre ayrımı)
- ✓ Adi – Olağanüstü Kamu Harcamaları (Harcamaların, harcamalara konu olan ihtiyaçların niteliklerine göre ayrımı)
- ✓ Zorunlu – İhtiyari (İsteğe Bağlı) Kamu Harcamaları (Harcamaların, ilgili kamu kuruluşunun harcama yapma konusunda serbestiyetini dikkate alan ayrım)
- ✓ Verimli – Verimsiz Kamu Harcamaları (Harcamaların yapılması sonucunda üretim kapasitesini veya kamu gelirlerini artıranların verimli kabul edildiği ayrım)

1.3. Kamu Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri

Bir ekonomik aktör olarak devlet, tabii faaliyetleri sonucunda ekonomik hayatı kaçınılmaz şekilde etkilemektedir. Kamu yatırım harcamaları da üretim, istihdam, gelir dağılımı, fiyatlar genel düzeyi ve milli gelir gibi ana ekonomik değişkenler üzerinde yadsınamaz bir etki yaratabildiğinden bir maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır (Uslu, 2021).

Şekil 1.1 : Kamu Yatırımlarının Ekonomik Değişkenlerle İlişkisi

1.3.1. Üretim

Kamu yatırımları temel olarak ilave bir ekonomik olaya sebebiyet verdiğinden üretim kapasitesini artırır. Bunu özel sektör tarafından yapılması güç veya tercih edilmeyen altyapı yatırımları ve üretken yatırımlar denilebilecek genellikle özel sektör tarafından yapılan tüketim malları üretimi yoluyla gerçekleştirir. Devletin üretimi kendi gerçekleştirdiği altyapı yatırımlarında ilave üretim imkânları oluşturduğundan direkt olarak üretimi artıracığı açıktır. Tüketim malları üretiminde ise özel sektörde görülen sermaye birikiminin zayıflığı, yatırım iştahının düşüklüğü, faizlerin yüksekliği ve beşerî kaynakların yetersizliği gibi sebeplerle kamu yatırımları üretimi artıracaktır. Aksi durumda özel sektörün yatırımlarını azaltacağı için toplam üretimi ve üretim kapasitesini azaltabilecektir. Kamu yatırım kararları alınırken bu hususlar dikkate alındığında doğrudan üretim artışı ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve gelişme sağlanacaktır.

1.3.2. İstihdam

Devletler ekonomide tam istihdam düzeyini sağlamayı hedeflemektedirler. Tam istihdam, tüm üretim faktörlerinin üretime katılmasıdır ve çalışmak isteyen her bireyin cari ücret seviyesinde iş imkânı bulabildiği bir ekonomik ortamı ifade eder. Aksi halde eksik istidam söz konusudur. Kamu yatırımlarının artışıyla yükselen üretim kapasitesi daha fazla üretim faktörünün kullanılmasını sağlayacaktır. Kamu yatırımlarında istihdam düşünülerek emek-yoğun bir teknoloji kullanılmasıyla daha fazla iş gücünün istihdamına olanak verilebilir (Aksoy, 1991a).

1.3.3. Gelir Dağılımı

İktisatta gelir dağılımı, milli gelirin bir ülkedeki çeşitli unsurlara göre gösterdiği dağılımı ifade eder. Bölgelere göre gelir dağılımı, sektörlere göre gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı gibi kavramlar gelir dağılımı araştırmalarında bölümlenmiş alanlardır. Temel olarak; devlet, üretim faktörlerinin fiyatlarını etkileyerek, vergi politikaları ile gelirleri azaltarak ve sonrasında çeşitli kamu harcamaları ile yeniden dağıtarak gelir dağılımındaki aksaklıklar gidermeye çalışılır. Durgunluk dönemlerinde kamu yatırımları talep düzeyini artırdığı için milli gelir ve istihdamda da artış gözlenir. Bu artışın ilk etkileri az gelirli sosyal grupların gelirlerinin artışı olarak ortaya çıkar. Ekonomik istikrar dönemlerinde ise kamu hizmetlerinin görülmesi için yapılan yatırımlar sayesinde vatandaşlar kamu hizmetlerinden ya para ödemedi ya da normal ederinden daha ucuza faydalanacaklardır. Bu da düşük gelir grubundaki vatandaşlar için nispî bir gelir artışı anlamına geldiğinden kamu yatırım harcamalarının gelir dağılımını iyileştiren bir etkisi olduğu söylenebilir (Türk, 2010, s.313-347).

1.3.4. Fiyatlar Genel Düzeyi / Enflasyon

Fiyatlar genel seviyesi, bir ekonomideki tüm malların fiyatlarının ortalamasıdır (Bocutoğlu ve Berber, 2016). Ekonomide enflasyon toplam arzın toplam talepten az olması durumunda fiyatlar genel seviyesinde bir süreç boyu devam eden artışlar, deflasyon ise toplam arzın toplam talepten fazla olması

sebebiyle fiyatlar genel seviyesinde bir süreç boyu devam eden azalışlardır. Devlet, cari ve transfer harcamalarını artırarak ve üretimde artışa sebep olarak arz fazlası sağlayan kamu yatırım harcamalarını kısarak deflasyonu dengeleyebilir. Tersini yaparak da enflasyonu dizginleyebilir (Erdem ve diğerleri, 2012, 58-72).

Vergi, resim, harç ve borçlanma gibi araçlarla toplumdan çekilen kamu gelirlerindeki artış özel sektör ve hane halkının satın alma gücünün azalmasına sebep olarak toplam talebi düşürür. Talepteki düşme eğilimi ise, fiyatlar genel düzeyinde düşüşe neden olmaktadır. Kamu hizmet sunumu amacıyla yapılan kamu harcamaları toplam talebi artırarak fiyatlar genel düzeyinde artışa sebep olmaktadır (Aksoy, 1991b, s.131).

Kamu yatırım harcamalarının nasıl finanse edildiği de önem arz etmektedir. Örneğin; yatırımlar, yurtdışından sağlanan borçlanmayla ve emisyon yaratarak finanse ediliyorsa enflasyona, iç borçlanma ile finanse ediliyorsa deflasyona sebep olmaktadır (Turan ve Gül, 2014a, s.32).

1.3.5. Milli Gelir

Milli gelir, bir ülkede belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin net parasal değerinden o döneme ilişkin alınan dolaylı vergiler toplamının çıkartılmasıyla elde edilir. Diğer bir ifadeyle, üretim faktörlerinin belirli bir zaman aralığında kullanabilecekleri satın alma gücünü de ifade etmektedir. Bir ekonominin genel durumunu, ülkenin refahını ve potansiyel gücünü anlamak için milli gelir verilerine bakılmaktadır. Kamu yatırım harcamalarını ekonominin durgunluk dönemlerinde artırmak daha faydalıdır. Durgunluk dönemlerinde artırılan kamu yatırım harcamaları kısa vadede toplam talebi artırıcı bir etki göstermektedir. Uzun vadede ise üretim faktörlerinin artışını sağlamaktadır. Milli gelir hesaplamalarında kamu yatırım harcamalarının milli geliri artırıcı etki gösterdiği net bir şekilde ortaya koyulmuştur (Uslu ve Altun Ada, 2021).

Harcama yaklaşımı modelinde milli gelir denge seviyesi bir ekonomideki toplam harcamalar tarafından belirlenmektedir. Reel gayrisafi yurtiçi hasıla ve faiz oranlarından bağımsız olarak yapılan (otonom) tüketim,

yatırım, hükümet harcaması ile dışalım ve dışsatım kalemlerinin olumlu yönde değişmesi milli geliri artıran etki doğurmaktadır. Otonom kamu yatırım harcamalarında değişikliğin etkilerini açıklayan iki kavram bulunmaktadır. Bunlar, çarpan etkisi ve hızlandırıcı etkisidir (Çelebioğlu, 2012, 311-313).

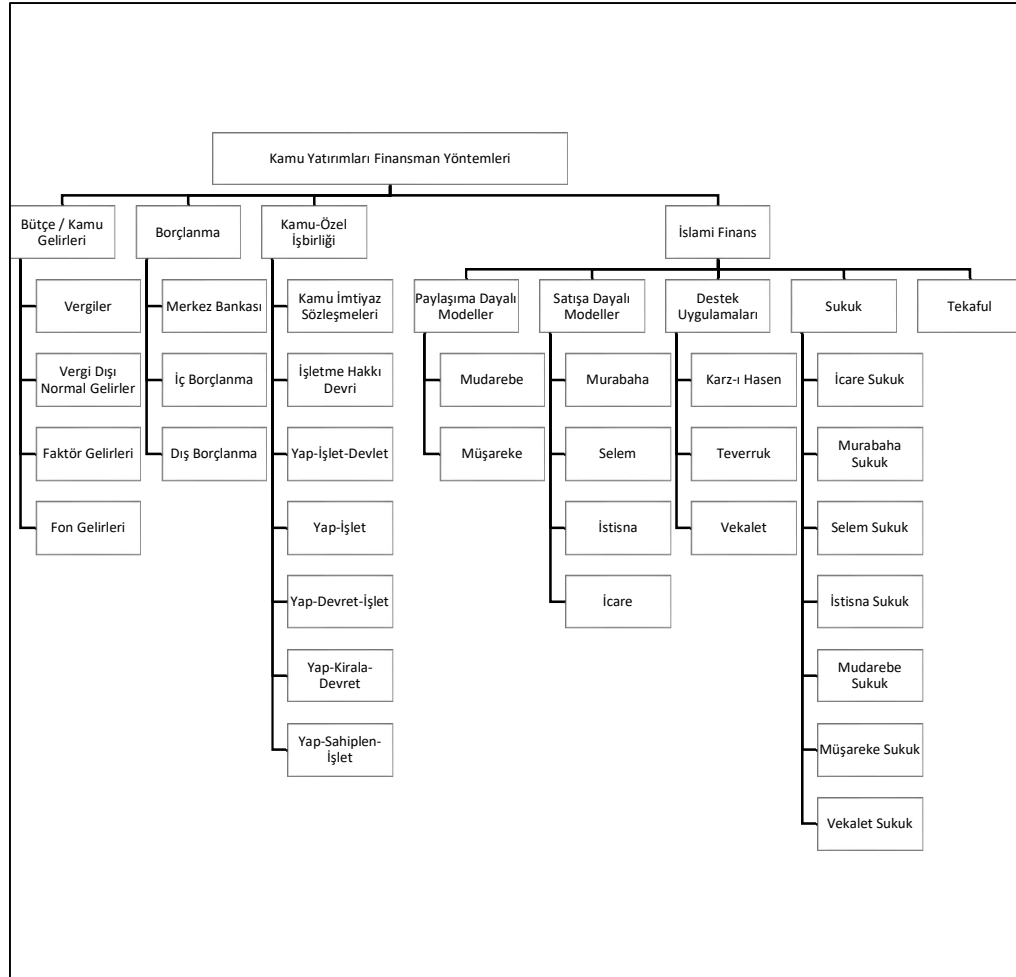
Çarpan Etkisi; otonom yatırımlardaki bir birim artışın milli gelirde oluşturacağı artışı gösteren katsayıdır. Kamunun gerçekleştirmiş olduğu her yatırım harcaması sonucunda bir gelir akımı ortaya çıkmaktadır. Devletin yapacağı bir yatırım harcaması; ücret, rant, faiz ve kâr olarak üretime katılan üretim faktörleri arasında paylaşılacaktır. Bu geliri elde eden üretim faktörleri bu gelirin bir miktarını harcamaya dönüştürecek geriye kalan kısmını da tasarruf edeceklerdir. Gelirin harcanılan kısmı yine başka üretim faktörlerinin gelirini oluşturacak, bu gelirin de bir kısmı tüketilecek ve diğer kısmı da tasarruf edilecektir. Bu durum bir süreç şeklinde devam edecektir. Bu şekilde harcamalarla oluşturulan gelirlerin toplamı devletin ilk başta yaptığı yatırım harcamasını geçecektir (Turan ve Gül, 2014b, s.33-37).

Hızlandırıcı Etkisi; tüketimde meydana gelen bir artışın atıl üretim kapasitesinin olmadığı durumda, yatırım malları talebinde daha büyük bir artışa neden olmasını ifade etmektedir. Kamu yatırım harcamalarının neden olduğu talep artışı, üretim kapasite sınırına ulaşıldığı durumda yeni üretim yapılmasını tetikleyecektir. Bu da yeni yatırımlar için bir hızlandırıcı etkisi ortaya çıkarmaktadır. Hızlandırıcı etkisi dolayısıyla çarpan etkisini de büyütmektedir (Edizdoğan, 2007, s.113-114).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU YATIRIMLARININ FİNANSMANI

Kamu yatırımlarının finansmanında en çok kullanılan finansman yöntemleri Şekil 2.1'de ana bölümler ve alt bileşenler halinde gösterilmiştir.

Şekil 2.1: Kamu Yatırımları Finansman Yöntemleri

Kaynak: Yazar tarafından farklı kaynaklardan derlenmiştir.

Şekil 2.1'de gösterilen yöntemlerin hepsi kamu yatırımlarının finansmanında kullanılmamakla birlikte kullanılabilme ihtimali olması sebebiyle bu çalışmada anlatılmıştır.

2.1. Bütçe / Kamu Gelirleri

Kâr amacı güdülmeyen kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla yapılan kamu yatırımlarının finansmanı bütçeden karşılanır. Kamu gelirlerini kabaca dört ana başlık altında inceleyebiliriz:

2.1.1. Vergiler

Bütçede en önemli gelir kalemi olan vergiler toplumdaki birey ve firmaların ödeme güçlerinin göstergeleri olan gelir, tüketim veya servetleri ile orantılı olarak tahsil edilen gelirlerdir. Devletin sosyal devlet kavramı gereği gördüğü kamu hizmetlerinin finansmanına vatandaşların katılımını da ifade etmektedir. Tablo 2.1’de görüldüğü üzere Türkiye’de vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı %17’ler dolayında gerçekleşmektedir. Vergiler içinde vasıtalı (dolaylı) vergiler, vasıtasız (dolaysız) vergilerin yaklaşık iki katı olarak oluşmaktadır. Bu oranın oluşmasında devlet açısından vasıtalı vergilerin vasıtasız vergilere göre daha kolay toplanmasının rolü büyüktür.

TABLO 2.1. GENEL DEVLET BORÇLANMA GEREĞİ

(GSYH'ye Oran, %)	YILLAR									
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
GELİRLER										
1.VERGİLER	17,79	17,38	17,66	16,98	17,16	17,13	16,88	16,16	15,26	15,97
A.VASITASIZ	5,32	5,35	4,98	5,12	5,01	5,13	5,16	5,80	5,62	5,51
B.VASITALI	12,47	12,02	12,67	11,86	12,15	12,00	11,72	10,36	9,64	10,46
2.VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	1,79	1,89	1,45	1,58	1,77	1,69	1,46	2,15	1,82	1,70
3.FAKTÖR GELİRLERİ	2,93	3,24	3,09	2,71	2,87	3,51	2,90	2,79	3,89	3,09
4.FONLAR	-1,10	-1,43	-1,14	-1,03	-0,61	-1,09	-0,90	-0,79	-1,40	-3,06
5.CARİ TRANSFERLER	-8,04	-8,10	-7,98	-7,41	-7,47	-7,64	-7,69	-8,02	-8,70	-9,45
I.KAMU HARCANABİLİR	13,36	12,97	13,08	12,82	13,71	13,60	12,65	12,29	10,87	8,25
II.CARİ GİDERLER	-9,95	10,36	10,15	10,17	10,09	10,90	10,31	10,58	10,92	11,42
III.KAMU TASARRUFU	3,41	2,61	2,93	2,65	3,63	2,70	2,34	1,71	-0,05	-3,17
IV.YATIRIMLAR	-3,80	-3,95	-4,25	-3,72	-4,14	-4,05	-4,22	-4,39	-3,49	-3,21
A.SABİT SERMAYE	-3,79	-3,80	-4,29	-3,91	-4,05	-4,03	-4,29	-4,48	-3,27	-3,31
B.STOK DEĞİŞMESİ	-0,01	-0,15	0,04	0,19	-0,09	-0,02	0,07	0,09	-0,22	0,10
V.TASARRUF- YATIRIM FARKI	-0,39	-1,34	-1,32	-1,07	-0,51	-1,35	-1,88	-2,68	-3,54	-6,39
VI.SERMAYE TRANSFERLERİ	0,36	0,47	0,96	0,62	0,51	0,32	0,19	0,41	0,31	0,34
1.SERVET VERGİLERİ	0,65	0,62	0,59	0,60	0,60	0,66	0,58	0,66	0,65	0,67
2.DİŐER TRANSFERLER	-0,07	0,04	0,14	0,16	-0,06	-0,11	-0,27	-0,25	-0,32	-0,30
3.KAMULAŞTIRMA VE S.DEĞER ARTIŞI	-0,22	-0,19	0,24	-0,14	-0,03	-0,23	-0,12	0,00	-0,02	-0,02
VII.KASA- BANKA/BORÇLANM	0,03	0,87	0,36	0,46	0,00	1,04	1,69	2,27	3,23	6,04
VIII.FİNANSMAN GEREĞİ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BORÇLANMA GEREĞİ (NET)	0,13	0,88	0,39	0,53	0,03	1,06	1,79	2,44	3,25	6,12

Kaynak: SBB, 2021 (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı – Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm, 24 Aralık 2021)

2.1.2. Vergi Dışı Normal Gelirler

Devletin vergi gelirlerinin yanında “vergi dışı normal gelirler” diye tabir edilebilecek gelirleri de vardır. Bunlar; kamu sermayeli bankalar ve kuruluşlar, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve diğer bazı kuruluşlardan elde edilen gelirlerdir. 2000’li yıllardan önce önceye kıyasla bu gelirlerin artması kamu sermayeli kurum ve kuruluşlarda verimlilik ve etkinliğin arttığını göstermektedir. Tablo 2.1’e göre Türkiye’de son yıllarda bu gelirlerin GSYH’ye oranı %1,5 ile %2 aralığında gerçekleşmiştir.

2.1.3. Faktör Gelirleri

Faktör gelirleri devletin sahip olduğu sermaye gibi kaynaklar sayesinde elde ettiği gelirlerdir. Bunlar: Faiz gelirleri, Merkez Bankası kârından aktarılan paylar, menkul ve gayrimenkul varlık kiralari, döner sermayeden alınan paylar ve Hazine iştirak gelirleridir. Tablo 2.1’e göre Türkiye’de son yıllarda bu gelirlerin GSYH’ye oranı ortalama %3 civarındadır. Faktör gelirlerinde Merkez Bankası kârından aktarılan payın ağırlığı her geçen yıl artmaktadır¹.

2.1.4. Fon Gelirleri

Fonlar belirli bir amaca hizmet etmesi için ayrılan ve gerektiğinde kullanılmak için bekletilen kaynaklardır. Fonlar kanunla kurulurlar. Fonlar aslında birtakım ihtiyaçların giderilmesi için ayrılan hazır kaynaklar olduğu için daha çok gider olarak kendini göstermektedir. Gerçekte fonların kendi gelirleri olmakla birlikte bu gelirler giderleri karşılayamamaktadır. Burada hazır bekletilen kaynaklar cari dönemde kullanılmadıklarında bir bakıma âtıl fon olarak kalmakta olduğundan bu kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmesi kamu kaynaklarının israf edilmemesi bağlamında önem arz etmektedir (Ela, 2017).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de örneklerine rastlanan fon uygulamasının Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk ciddi örneği 1941 yılında kurulan “Muhtaç Asker Ailelerine Yardım Fonu “dur. Tarihsel gelişim içerisinde

¹ Bağımsız denetim raporlarına göre Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ndan Hazine’ye aktarılan kâr payları 2010 yılında 1,8 milyar TL’den 2020 yılında 39,1 milyar TL’ye çıkmıştır.

bütçeden ve kamu gelirlerinden kaynak ayrılan fonlar olmakla birlikte bütçe dışı kaynaklardan beslenen fonlar da bulunmaktadır. Bütçeden destek kaynak alsa da bütçenin genel ilkeleri ve kısıtlarına tabi olmayan fonlar yöneticileri için büyük bir esneklik tanıdığı için 1980’den sonra fonların sayısı çok hızlı artmıştır (Saygılı, 2002, s.28-29). Artan fon sayısı ve büyüyen parasal hacim, denetimin ve yönetilebilirliğin zorlaşmasına sebep olmuştur. Bu sebeple 2000 yılıyla birlikte fonların büyük çoğunluğu kapatılmıştır ve sadece Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Tanıtma Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Özelleştirme Fonu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu faaliyetlerine devam etmektedirler (Gözen ve Bucak, 2017, s.186).

Hem fonlarda hem de diğer kamu kurumlarında kullanılmayan veya verimsiz bir şekilde kullanılan kaynakların daha etkin kullanılması ve Hazine için daha az borçlanma gereği oluşması amacıyla 2018 yılında “Tek Hazine Kurumlar Hesabı Sistemi” adında bir sistem geliştirilmiştir.

Özellikle altyapı yatırımları ölçek olarak büyük yatırımlar olup hayata geçirilmesi için büyük miktarda fon gerektirmektedir. Yatırımların finansmanının bütçeden sağlandığı durumlarda, kamu cari ve transfer harcamaları için kullanılacak fon azalacağı için devletin süreğen kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi imkânında sıkıntılar ortaya çıkabilecektir. Bu yüzden bütçe planlamasında cari harcamalar-yatırım harcamaları kompozisyonu önem arz etmektedir. Yatırım harcamalarının bütçe içindeki oranı optimum düzeyinin altında kaldıkça kamu yatırımları toplam talebin bir unsuru olduğu için toplam talep azalacak ve doğal olarak büyümeyi ve istihdamı negatif yönde etkileyecektir. Yatırım harcamalarının bütçe içindeki oranı optimum düzeyinin üzerinde gerçekleşikçe özel sektörün ekonomideki ağırlığı ve özel mülkiyetin büyüklüğü azalacak, verimsiz büyüme ve enflasyon artışı gibi sorunlar ortaya çıkabilecektir. Bu sıkıntılarla karşılaşmamak için kamu yatırım düzeyinin o ülke için optimum noktasında olmasına çalışılması ülkelerin ekonomi yönetimlerinin en önde gelen sorumlulukları olmalıdır. Çünkü bu düzeyin ülkeye hiç uyumlu olmadığı bir noktada gerçekleşmesi tamiri zor, maliyeti yüksek büyük sorunlara yol açacaktır.

Keynesyen Milli Gelir Fonksiyonu

$$AE = C+I+G+X-M \quad (2.1)$$

Denge hasıla düzeyini, toplam planlanan harcamalar (Aggregate Expenditure) ile milli gelir (Y) arasındaki eşitlik (AE=Y) belirler. Modelin en önemli noktası; talepteki artışa uyum göstererek artan hasıla ve gelirin, bir geri besleme (çarpan, çoğaltan) mekanizmasıyla talebi etkilemesidir.

Planlanmış Yatırım ve Toplam Planlanmış Harcamalar

$$TT = \text{Toplam Harcama (Y)} = AE = C+\hat{I} = C+\hat{I}+C_y = \hat{A}+cY \quad (2.2)$$

Bu kısımda yatırım harcamalarının sabit (otonom) ve planlanmış yatırımlar kadar olduğunu kabul edeceğiz. Toplam harcamalar, kamu harcamaları ve net ihracat sıfır varsayıldığından, tüketim ve özel yatırım harcamalarının toplamıdır (A.Ü. Açık Ders, 2021, s.88-96).

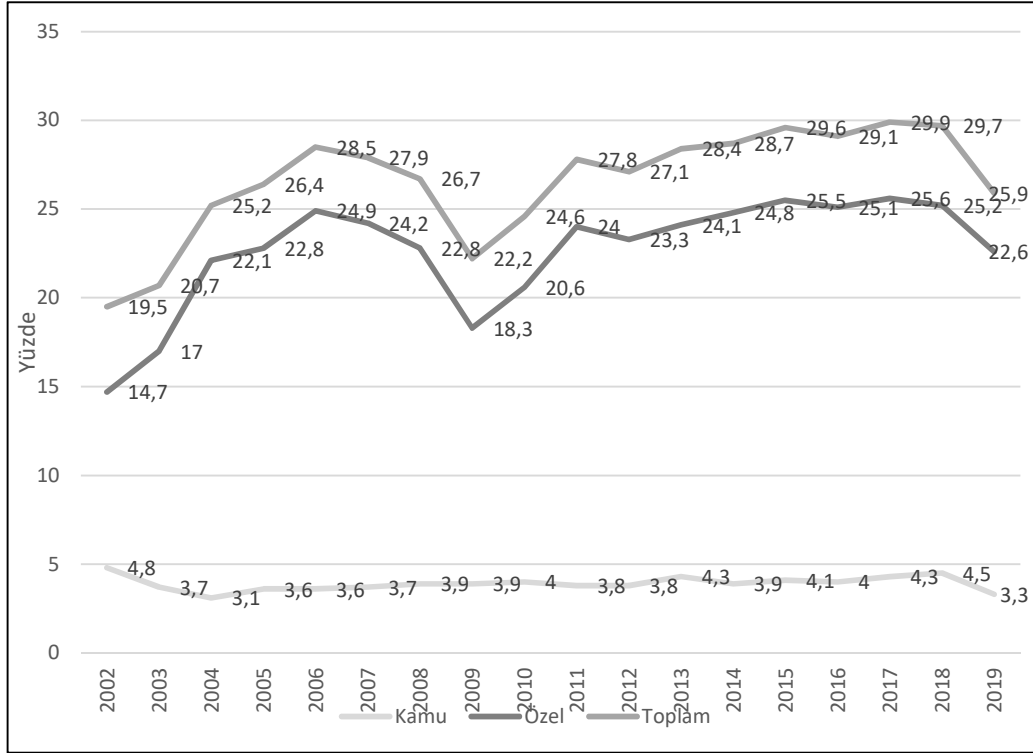
Kamu gelirlerinin, kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yapılacak yatırımlara yeterli olabilmesi devletler tarafından arzu edilir bir durumdur. Yatırımlar için geri ödeme yükümlülüğü bulunan borçlanma aracına başvurmadan yatırımların rahatça yapılabilmesi için devletler vergi gelirlerini artırmaya çalışmaktadırlar. Ancak Türkiye’de genel olarak vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kaldığı açıktır (Susam, 2009, s.199).

Grafik 2.1, Grafik 2.2 ve Grafik 2.3’e göre:

- ✓ Toplam yatırım gerçekleştirmelerinin GSYH içindeki payı, 2002 yılındaki %20 seviyesinden 2019 yılında %26 seviyesine çıkmıştır.
- ✓ Özel yatırımların gerçekleştirmelerinin GSYH içindeki payı, 2002 yılındaki %15 seviyesinden 2019 yılında %23 seviyesine çıkmıştır. Kamu yatırımlarının gerçekleştirmelerinin GSYH içindeki payı anılan dönemde %4 civarında seyretmiştir.
- ✓ Toplam yatırım serisinin özel yatırım serisine paralel seyrettiği gözlenmektedir.

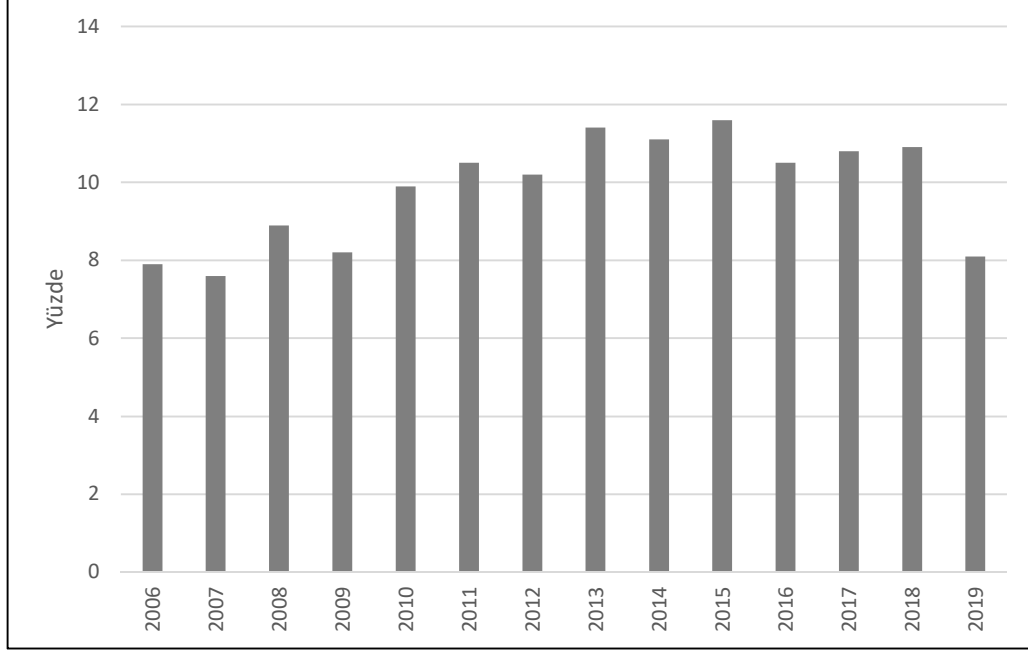
- ✓ Kamu yatırımları gerçekleştirmelerinin Merkezi Yönetim Bütçesi içindeki payı 2006 yılındaki %7,9 seviyesinden 2019 yılında %8,1 seviyesine çıkmıştır.

2006 yılından bu yana kamu yatırımlarının en çok Merkezi Yönetim Bütçesinden pay aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise Mahalli İdareler Bütçesinden seneler itibarıyla yaklaşık olarak %30 seviyelerinde pay alındığı görülmektedir.

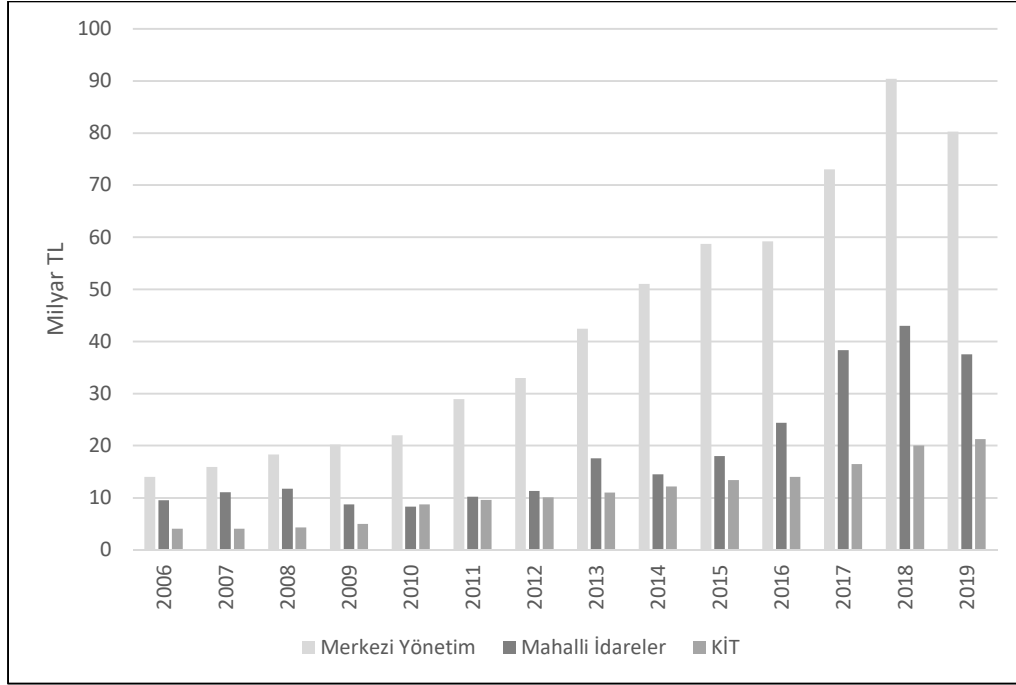
Grafik 2.1 : Yatırımların GSYH İçindeki Payı

Kaynak: SBB, 2021a.

Grafik 2.2 : Merkezi Yönetim Bütçesinde Kamu Yatırımlarının Payı

Kaynak: SBB, 2021b.

Grafik 2.3 : Kamu Yatırımlarının Bütçe Türlerine Göre Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

Kaynak: SBB, 2021c.

Ülkemizde yatırımların seyrini gösteren grafiklerden alınabilecek en önemli veri kamu yatırımlarının, GSYH içinde yaklaşık %4 paya sahip olduğu ve Merkezi Yönetim Bütçesinden de yaklaşık %8 civarında pay aldığıdır. Yıllar içerisinde GSYH ve Bütçe büyüklükleri artarken bunlara paralel olarak yatırımlar da artmıştır. Fakat bu artış neredeyse tamamen özel sektör tarafından sağlanmıştır. Modern kapitalist sistemde devletin ekonomideki yerinin sınırlı olduğu ele alınırsa Türkiye'nin de benzer bir yaklaşımda olduğu, ekonomi büyürken kamu sektörünün bütün ekonomi içerisinde konumunun bu seviyelerden daha ileri gitmemesi verisinden anlaşılmaktadır.

2.2. Borçlanma (Merkez Bankası, iç, dış)

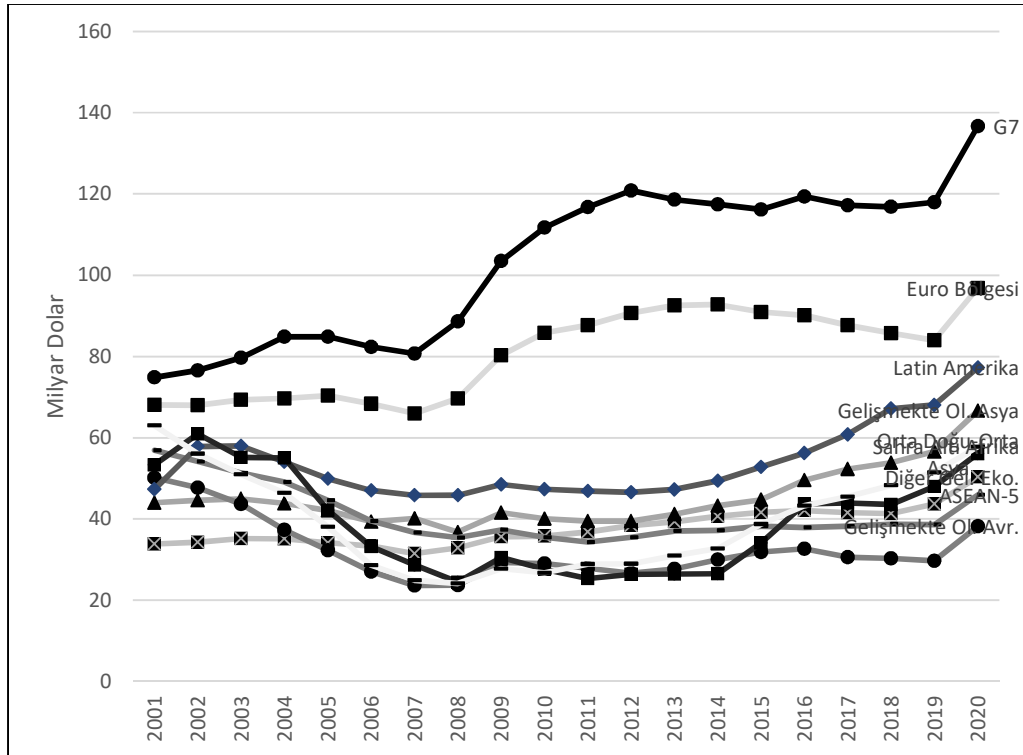
Savaş ve doğal felaketler gibi olağanüstü durumlar ile normal dönemlerde gelirleri harcamalarına yetmeyen devletler mali ve iktisadi politika gereği özel sektöre veya yabancı ülkelere borçlanmak suretiyle kamu geliri elde edebilir. Geri ödeneceği için bu hâliyle kamu borçları, geçici bir finansman aracıdır. Fakat bazen borçlanma geçici olmaktan çıkabilir. Devletler, çeşitli olağanüstü hallerde ödeme zorluğuna düştükleri zaman iç ve dış borçlarını ödemeyi reddedebilirler. Eğer borç almakta zorlanmıyorlarsa çoğunlukla borcun vadesini uzatırlar. Bunun sonucu olarak da borçlanma devamlı bir finansman aracı hâline dönüşür. Bütçe açıklarının kapatılması için genellikle iç borçlanma yeterliyken büyük altyapı projelerinin ve yüksek kamu harcamalarına sebep olan kamu hizmetlerinin finansmanı için ise dış borçlanmaya başvurulmaktadır (Yılmaz, 2011).

Borçlanma konusuna yaklaşımda klasik maliye anlayışı, borçlanmayı olağanüstü bir finansman kaynağı olarak görür. Bu haller dışında borçlanma yoluyla elde edilen fonlar bugünkü neslin kısa dönemli ihtiyaçları için kullanılırsa bu borçları ve faizleri gelecek nesiller ödemek zorunda kalacaklardır. Klasik maliyeciler, borçlanmanın bu şekilde devam etmesinin gelecek nesillerin refahını çok olumsuz yönde etkileyeceği hatta devletin iflasa sürüklenebileceğini iddia etmişlerdir. Klasik maliyecilerin tersine modern maliyeciler, borçlanmayı vergi gibi olağan bir kamu geliri olarak görürler. Fonksiyonel maliyenin kurucusu A.P. Lerner; kamu borcu ve fakirlik arasında direkt bir ilişki olmadığını, devlete verilen borcun geri alınmak istenmesi

durumunda başka borç vermek isteyeceklerin mutlaka bulunacağını, yeniden borçlanarak veya para basarak iç borçların ödenme imkânının bulunduğunu ve bu yüzden devletin iflasının söz konusu olmayacağını savunmuştur.

Günümüzde kamu borçlanması sadece kamu bütçe açıklarının giderilmesi için değil, bir maliye ve iktisat politikası aracı olarak da kullanılabilir. Ekonomide konjonktür devrelerinde satın alma gücünü artırıp azaltmak amacıyla vergi ve harcama politikaları yanında borçlanma da bir politika olarak kullanılabilir. Tabii ki yapılan borçlanma neticesinde üretim kapasitesi artmazsa borç savurganca harcanmış ve borç yükü gelecek nesillere aktarılmış olur (Yılmaz ve Cural, 2013).

Grafik 2.4'te dünyadaki çeşitli ülke gruplarının toplam borçlarının milli gelire oranları gösterilmektedir. Belki ilk akla gelenin aksine gelişmişlik düzeyi arttıkça borçluluk düzeyinin de arttığı net bir şekilde görülmektedir. Bu veriden de anlaşılacağı üzere safi borç düzeyinden çok borcun nasıl kullanıldığı ve sürdürülebilirliği daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Grafik 2.4 : Dünyada Kamu Borçları (% GSMH)

Kaynak: IMF, 2021.

2.3. Kamu-Özel İşbirliği

Kamu-Özel İşbirliği son yıllarda sık sık gündeme gelen ve devletler tarafından kamu yatırımlarının finansmanında çağdaş bir araç olarak kullanılan bir finansman aracıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırımlarında yoğun olarak tercih edilmektedir.

2.3.1. Genel Çerçeve

19. yüzyılın sonunda başlayan ve 20. yüzyılda yaygınlaşan sosyal devlet anlayışı ile devletin halkın refahını artırmak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi artmış, devletin faaliyet alanı genişlemiştir. Bu süreçte, küresel krizler, nüfus artışıyla kamu hizmetlerine talebin artması, kamu idaresinin sayıca ve hacimce artan görevleri ve hızla gelişen teknolojinin ekonomik ve sosyal hayatta yarattığı değişimler kamu yöneticilerini farklı arayışlara yöneltmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde kamu yönetimi anlayışında ortaya çıkan önemli değişikliklerle kamu hizmetlerinin yürütülmesinde devletin rolünü azaltıp özel sektörün katılımını artıran düzenlemelere gidilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.5). Refah devleti anlayışıyla devletin organik olarak büyümesi, hantallaşması ve verimsizleşmesine çare olabilmek için ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışının temel amaçları arasında küçük ama işlevsel bir devlet yapısı oluşturmak ve yönetim anlayışını özel sektör yönetim anlayışına yaklaştırarak kamu hizmetlerinde verimliliği artırmak yer almaktadır. KÖİ, bu yönetim anlayışına uygun olarak kamu hizmetlerine daha fazla özel sektör katılımının sağlanması doğrultusunda yönetilen hizmet yürütme ve finansman modellerinden birisidir (Uysal, 2018).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm etkisiyle büyüme ve genişleme eğiliminde olan ekonomiler, 1970'lerde yaşanan petrol kriziyle bunalıma girmiştir. ABD, 1971 yılında Bretton Woods Antlaşması'ndan çekilmiş ve ABD dolarını serbest dalgalanmaya bırakmıştı. İngiltere ve sanayileşmiş ülkeler de bu konuda ABD'yi takip ettiler. Serbest döviz kuru sistemine geçilmesi ve paranın altın karşılığında basılması kuralının terk edilmesiyle fazlaca basılan ve uluslararası piyasalarda bollaşan para birimleri spekülasyonları da

artırmıştı. 1973 yılında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi ülkelerin uzun yıllar boyunca çok az artan petrol fiyatları sebebiyle iktisaden zarar görmesi ve dördüncü Arap-İsrail Savaşı'nda (Yom Kippur) ABD ve sanayileşmiş Batı devletlerinin İsrail'e yardım etmeleri sebebiyle OPEC, hem petrol fiyatlarını artırmış hem de petrol arzını kısmıştır. Bu sebeple üretim için petrole bağımlı olan sanayileşmiş ülkeler, ekonomik durgunluk ve enflasyonun aynı anda yaşanması anlamına gelen "stagflasyon" sürecine girmiştir (Balaam ve Dillman, 2015).

Stagflasyondan çıkışı tüm dünyanın piyasa ekonomisine geçmesinde bulan Batılı ekonomiler uluslararası kuruluşların da etkinliğini artırmasıyla küreselleşme sürecini hızlandırmışlardır. Uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin önündeki kamu ekonomisi kaynaklı engeller yavaş yavaş kalkarken bu serbesti KÖİ projelerinin dünya çapında yaygınlaşmasını doğrudan etkilemiştir. Ticarete küreselleşmenin baş aktörü olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), özellikle Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile satın alma kurallarını belirleyerek, uluslararası rekabette adaleti sağlayacak ayrımcılığı önleyen güvenceleri getirerek ve hizmet sektörünün serbestleşmesi önündeki engelleri kaldırarak küresel bir serbest piyasa yaratılmasına önayak olmuştur. Bu sayede paranın para yaratması kolaylaşmış, küresel olarak kredi kullanımı yaygınlaşmış ve büyüme hızları artmıştır. DTÖ, bir KÖİ mevzuatı geliştirmemiş olsa da KÖİ modellerinin yaşam alanı bulacağı uluslararası yasal çerçeveyi oluşturmuştur (Özdemir, 2019a, s.10-23).

2.3.2. Kamu Özel İşbirliği Modeli Tanımı ve Özellikleri

Kamu-Özel İşbirliği halen gelişmekte olan bir kavram olduğundan tanımlamada, uygulamada ve değerlendirmede bir yeknesaklık bulunmamaktadır.

2.3.2.1. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Tanımı

Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) modeli; kamuoyunda, akademik çevrelerde ve devlet idaresi nezdinde son yıllarda yoğunlukla tartışılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Buna karşın, KÖİ modelinin evrensel bir tanımı

yapılamamıştır. Bunun nedeni, KÖİ kavramının ülkelere, sektörler ve hatta proje tiplerine göre farklılaşabilmesidir. KÖİ kavramı bir kamu finansman türü, bir sözleşme tipi, bir özel yatırım türü ve bir hazine garanti türü olarak düşünülebildiğinden basit ve kapsayıcı şekilde tanımlanması pek mümkün görünmemektedir (Bülbül, 2017, s.94). T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı kaynaklarında KÖİ *"bir sözleşmeye dayalı olarak, yatırım ve hizmetlerin, projeye yönelik maliyet, risk ve getirilerinin, kamu ve özel sektör arasında paylaşılması yoluyla gerçekleştirilmesidir"* şeklinde tanımlanmıştır (T.C. Kalınma Bakanlığı, 2012a, s.6). Başka bir tanımlamada KÖİ; özellikle ulaşım, konut, çevre, su, kanalizasyon ve katı atık yönetimi gibi alt ve üst yapı projelerinin uygulanabilmesi amacıyla kamu ile özel sektörün finansman ve yönetiminde iş birliği yaptığı projeler olarak ifade edilmektedir. Buradan bakıldığında KÖİ; işletmenin devri, gelir hâsılat paylaşımı ve gelir ortaklığı senedi gibi yöntemlere benzeyen bir finansman modeli olduğu ve bu yüzden yeni bir uygulama olmadığı vurgulanmaktadır. Bu kavramın, söz konusu uygulanmış modelleri de kapsayan fakat yönetim, uygulama ve risk paylaşımı alanlarında yeni yaklaşımlar getiren bir finansman modeli olduğu ifade edilmektedir (Boz, 2013a).

Dünya Bankası, IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşların da KÖİ tanımlarına bakıldığında, bu tanımlarda altyapı projeleri ve kamu hizmeti sunumu, nispeten uzun sözleşme dönemleri ve kamu sektörü ve özel sektör arasında risk paylaşımı gibi ortak noktalar görülmektedir. Zaten bu kavramlar KÖİ projelerinin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Karaman, 2016).

2.3.2.2. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Özellikleri

KÖİ modeli uygulamalarının ilk amacı, ülkelerin altyapı yatırımlarının finansmanı sağlamak olsa da günümüzde bu amaca daha verimli olduğu kabul edilen özel sektörün işletmecilik becerilerinden yararlanmak da eklenmiştir. Modelde kamu ise genel planlama, yatırımların koordinasyonu, denetleme ve politika belirleme gibi işlevlere sahip olmaktadır (T.C. Kalınma Bakanlığı, 2012b, s.7).

Güçlü bir KÖİ, kamu ve özel ortaklar arasındaki görevleri, yükümlülükleri ve riskleri en uygun şekilde tahsis eder. Bir KÖİ'de kamu ortakları; bakanlıklar, belediyeler veya kamu sermayeli işletmeler, özel sektör ortakları da yerel veya uluslararası olabilir. Ayrıca KÖİ'ler, projeden doğrudan etkilenen paydaşları temsil eden sivil toplum kuruluşlarını (STK) ve/veya toplum temelli kuruluşları (TTK) da içerebilir.

Kamu ve özel sektör katılımcısının her birinin belirli görevleri yerine getirmede diğerine göre belirli avantajlara sahip olduğu kabul edilmektedir. Hükümetin bir KÖİ'ye katkısı; sermaye, varlıkların devri veya ortaklığı destekleyecek diğer bazı taahhütler şeklinde olabilir. Hükümet ayrıca sosyal sorumluluk, çevre bilinci, yerel bilgi ve siyasi desteği harekete geçirme yeteneği sağlar. Özel sektörün ortaklıktaki rolü ise, işi verimli bir şekilde yürütmek için ticaret, yönetim, operasyon ve inovasyon konusundaki uzmanlığını kullanmaktır. Özel sektör ortak, sözleşme biçimine bağlı olarak yatırım sermayesine de katkıda bulunabilir (Asya Kalkınma Bankası, 2008, s.1).

Dünya Bankası'nın (WB) 2015 yılında kalkınma bankaları ile birlikte oluşturduğu ve sonrasında Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kurumların katılımıyla güncellediği Kamu-Özel Ortaklığı Rehberi'ne (IBRD, 2017, s.6) göre kamu varlık devri ve diğer taahhütlerini yerine getirirken özel sektör ortak sırasıyla aşağıdaki fonksiyonları yerine getirmekle yükümlüdür:

- ✓ Tasarım (mühendislik çalışması olarak da adlandırılır): Projenin ilk konseptinden yapıma hazır hale gelene kadar yapılması gereken geliştirmeleri ifade eder.
- ✓ Yapı veya Rehabilitasyon: Yeni bir alt yapı projesi olan KÖİ'de özel sektör ortağın gerekli tüm ekipmanı sağlayarak yapımı gerçekleştirilmesi gerektir. Eğer KÖİ mevcut bir yapının rehabilitasyonunu içeriyorsa da yapım işlerinin tüm sorumluluğu özel sektör ortaktır.
- ✓ Finansman: Genellikle bir KÖİ projesinde özel sektör ortak gerekli sermaye harcamalarının tamamını veya bir kısmını finanse etmekle yükümlüdür.

- ✓ Bakım: Özel sektör ortak, sözleşmenin ömrü boyunca projeyi belirli bir standartta tutmak ve işi sürdürmekle yükümlüdür.
- ✓ İşletme: Özel sektör ortak KÖİ projelerinde genellikle belirli bir süre projeyi işletmekle görevlidir.

Kamu Özel İşbirliği hakkında evrensel bir tanım yapılamaması ilk bakışta modeli konumlandırmada zorluk oluşturduğundan rahat anlaşılabilmesi için modelin genel özelliklerini en geniş şekliyle şöyle sıralayabiliriz (Yalçın, 2014, s.42-47):

- ✓ KÖİ'de bir tarafı kamu olmak üzere en az iki taraf vardır. Taraflar pazarlık veya ihale yoluyla kendi çıkarlarını en üst düzeyde tutacak sözleşme şartlarını sağlamaya çalışırlar.
- ✓ Taraflar arasındaki işbirliği süreli ve sürekli bir ilişkiye dayanmalıdır. KÖİ sözleşmeleri genellikle projenin ekonomik ömrü uzunluğunda olduğundan tüm ekonomideki en uzun sözleşmelerdendir. Uzunlukları çoğunlukla 10-50 yıl arasında görülmektedir.
- ✓ Kamu kurumları üstlendikleri kamu hizmetlerini yerine getirmek için sürekli piyasadandan mal ve hizmet alımı yaparlar. Bu alımlar hep aynı özel sektör tedarikçisinden sağlansa bile bu süreklilik KÖİ'deki süreklilik unsurundan farklıdır.
- ✓ KÖİ'de kamu otoritesi, projelerin maliyetli veya zorluğu sebebiyle projeyi yüklenmekte istekli olamayabilecek firmalara işi cazip kılacak imtiyaz ve teşvik politikaları izleyebilir. Bu teşvik ve imtiyazlar sadece işi yüklenme aşamasında değil işin kalite standardının artırılmasında da kullanılabilir. Özendirme politikalarının tersine, sözleşmeyle belirlenmiş standartların gerisinde kalınması durumunda da kamu otoritesinin ceza kesme yetkisi bulunmaktadır.
- ✓ Kamu Özel İşbirliği projelerinde taraflar kurulan işbirliğine maddi veya maddi olmayan bir şekilde katkı sağlarlar. Çoğunlukla tercih edilen Yap-İşlet-Devret KÖİ modellerinde olduğu gibi projenin yapım aşamasında kamu tarafından bir finansman sağlanmaz. Bu projeler genellikle büyük çaplı projeler olduğu için çoğu zaman tek bir özel sektör ortak yerine bir

konsorsiyum tarafından yürütülürler. Konsorsiyumlar içinde sadece yapım işlerinde uzmanlaşmış ortakların yanında sadece finansman sağlayan ortaklar da bulunabilmektedir. Kaynak sağlayan özel sektör katılımcıları projenin ömrü boyunca sağlayacağı getirinin bugünkü değerini hesaplamaya çalışarak projeye dahil olma kararlarını oluştururlar.

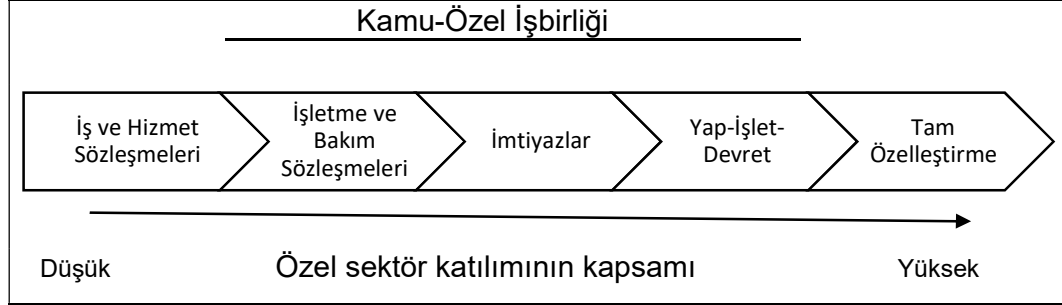
- ✓ KÖİ projelerinde bütün sorumluluk özel sektör katılımcısı tarafına yüklenilmez. Görünürde inşaa ve finansman aşaması en fazla öne çıkan risk unsurları olsa da genel ekonomik ve sosyal riskler de bulunmaktadır. İşbirliğinde projenin salahiyeti için risk paylaşımı makul bir şekilde yapılmalıdır. Bu paylaşım, işbirliğindeki çeşitli faaliyetleri üstlenen tarafların aynı zamanda o faaliyetin sorumluluğunu taşıdıkları gerçeği üzerinden gerçekleştirilir.
- ✓ KÖİ, sözleşmeyle kurulan bir işbirliğidir. KÖİ'ye konu olan projeler büyük ve maliyetli olduğu için sözleşme şartlarının çok titizlikle hazırlanması gereklidir.

2.3.3. Kamu Özel İşbirliği Modelinin Türleri

Dünyada kabul görmüş ve uygulanagelmiş farklı yapı ve çeşitlilikte KÖİ modellerinin varlığı yanında proje özelinde yaygın kullanılan modellerin dışında da KÖİ kombinasyonlarının uygulandığı görülmektedir. Özel sektörün kamu sektöründen görece üstün olduğu alanlarda kamu sektörü adına etkinlik ve verimliliği artırarak kamusal hizmetleri yüklediği, tarafların risk paylaşımı esasında bir sözleşme ile bağlandığı anlaşmalar olarak kabul edilen KÖİ, aslında geleneksel olmayan bir çeşit tedarik yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmeti gören taraf, projenin finansmanı, risk paylaşımı ve ortaklık yapısı konularında geleneksel yöntemlerden ayrılmaktadır. Bu konulardaki farklılıklar KÖİ modelinin yapısındaki değişimleri ve tür çeşitliliğini açıklamaktadır (Çakıcı Koç, 2019a, s.13).

Dünya Bankası grubundaki oluşumlardan biri olan PPIAF'ın (Public Private Infrastructure Advisory Facility) Toolkit for PPP in Roads and Highways modülünde (PPIAF, 2009a, s.15) kamu hizmeti sunumunda kamu-özel işbirliğine özel sektör katılımının kapsamına göre farklılaşan işbirliği ve

sözleşme türleri Şekil 2.2'de gösterilmiştir. Özel sektör katılımı arttıkça devletin katılımının kapsamı düşmekte ve sonunda tam özelleştirmeye ulaşılmaktadır. Tam özelleştirmede düzenleyici rolünün dışında devletin bir katılımı olmadığından birçok kaynakta tam özelleştirme bir kamu-özel iş birliği olarak kabul edilmemiştir.

Şekil 2.2 : KÖİ'de Özel Sektör Katılımının Kapsamı

Kaynak: PPIAF, 2009a, s.15.

Uluslararası literatür tarandığında, yukarıda sayılan sebeplerle çeşitlenmiş KÖİ uygulamaları alanında dünyada ve Türkiye'de en çok rastlanılan türler aşağıda sıralanmaktadır.

2.3.3.1. Kamu İmtiyaz Sözleşmeleri

İşin kurulumu için gerekli sermayenin, işin tüm giderlerinin, işin kârının ve zararının tamamen bir özel hukuk kişisi şirketin olduğu imtiyazcı ile kamu idaresi arasında, bir kamu hizmetinin uzun süreli olarak gördürülmesini sağlamak için yapılmış bir idari sözleşme türüdür. İmtiyaz sözleşmesi idari bir sözleşme iken KÖİ, çoğu zaman özel hukuk sözleşmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Boz, 2013b).

2.3.3.2. İşletme Hakkı Devri

Bu modelde, hâlihazırda var olan bir kamu tesisi veya oluşumunun işletme hakkının belirli bir süreliğine özel sektöre devredilmektedir. Bu modelin özelleştirmeden farkı tesis mülkiyetinin kamuda kalmasıdır. Bu modelde amaç, özel sektörün yönetim sistemlerinin etkinliğinden ve verimliliğinden faydalanmaktır (Kuzucu, 2019).

2.3.3.3. Yap-İşlet-Devret

Yap-işlet-devret modeli, bir kamu hizmetinin kamu kurum ya da kuruluşları ile özel sektör katılımcıları arasında yapılan bir sözleşmeyle kurulan bir kamu yatırım ve finansman şeklidir. Yatırımdaki tüm maliyetler özel teşebbüs tarafından karşılanır ve özel teşebbüsçe belli bir süre işletilir. Sözleşmede belirtilen sürenin bitimi ile de tesis işler vaziyette, her türlü taahhütten arındırılmış ve borçsuz olarak ilgili kamu kurum ya da kuruluşlarına devredilir. Genellikle ileri teknoloji ve/veya yüksek maddi kaynak gerektiren alanlardaki projelerde uygulanmaktadır. İşletmenin elde edeceği kâr ve yatırım bedeli, özel sektör katılımcılara işletme süresi boyunca kamu idaresi ve/veya yararlananlarca mal ve hizmet karşılığı olarak ödenmektedir. Bu tip projeler çoğunlukla yüksek finansman gerektirdiğinden özel sektör paydaş genellikle içinde ulusal ve uluslararası şirketlerin bulunduğu konsorsiyumlar tarafından gerçekleştirilir (Fırat Kalkınma Ajansı, 2014, s.10-11).

2.3.3.4. Yap-İşlet

Bu modelde tasarım, inşa ve işletim özel sektör katılımcıdadır. Yerine getirilecek kamu hizmetinin standardı ile kamu ve faydalananlara satış kuralları sözleşme ile belirlenir. Genellikle elektrik enerjisi üretimindeki santraller konusunda kullanılır. Sözleşmede kamunun bir minimum satın alma miktarı bulunur. Sözleşme süresi sonunda, sözleşmeye ilgili bir şart yazılmışsa kamu idaresi bedelini ödemek üzere santrale sahip olabilecektir (Nur, 2019a, s.31).

2.3.3.5. Yap-Devret-İşlet

Bu modelde, kamu hizmetini sunacak tesisin yapımı ve finansmanı özel sektör girişimci tarafından üstlenilir. Tesis tamamlandıktan sonra kamu idaresine devredilir. Devirden sonra kamu idaresi tesisi uzun süreliğine yapımı üstlenen özel sektör girişimciye kiralar. Tesisin işletme süresi boyunca verdiği hizmet karşılığında elde ettiği gelire hem yapım için sarf ettiği maliyeti hem de kamuya ödeyeceği kirayı karşılar ve bir miktar da kâr eder. Bu nispeten uzun yolun seçilme amacı kamu sahipliğinde olan bir varlığın özel sektöre devri konusunda o ülke mevzuatının koyduğu engelleri aşmaktır. Bu model daha

çok Güneydoğu Asya ülkeleri telekomünikasyon sektöründe uygulanmıştır (Lee ve diğerleri, 2022).

2.3.3.6. Yap-Kirala-Devret

Yap-Kirala-Devret modelinde ilgili tesisi yapmak ve donanımını sağlamak özel sektörün yükümlülüğüdür. Özel sektör girişimci belirlenen süre boyunca tesisi işletir ve sözleşme süresi sonunda tesisi kamuya devreder. Kamu ise sözleşme süresi boyunca her yıl özel sektör girişimciye kira öder. Bu model, ülkemizde sağlık sektöründe uygulanmaktadır. Son yıllarda hayata geçirilen Şehir Hastaneleri ve Sağlık Kampüslerinde bu model kullanılmaktadır (T.C. S.B.B., 2018, s.24).

2.3.3.7. Yap-Sahiplen-İşlet

Bu modelde, buraya kadar sayılan KÖİ modellerinden farklı olarak kamu sektörüne ait bir varlığın sahipliğinin tamamen veya kısmen özel sektöre devredilmesi söz konusudur. Kamu mülkiyetindeki varlığın tamamen özel sektöre geçmesi kamu-özel sektör ortaklığı kavramından “özelleştirme” kavramına geçilmesini getirecektir. Bu durumda kamu idaresine sadece piyasayı düzenleme rolü kalacaktır. Kısmen mülkiyet devrinde ise kamu idaresi ortaklık varlığının yönetiminde söz sahibi olmaya devam etmektedir. Özellikle milli öneme sahip özellikli kamu varlıklarının inşasında ve ihya edilmesinde kamu adına yönetimden tamamen çekilmeden özel sektörün imkân ve kabiliyetlerinden faydalanmak için uygulanan bir modeldir (Çakıcı Koç, 2019, s.20-21).

Bu yedi modelin dışında; Tasarla-Yap, Tasarla-Yap-Finanse et, Tasarla-Yap-Finanse et-İşlet, Yap-Devret-Kirala, Yap-Rehabilite et-İşlet-Devret, Yap-Sahiplen-Kiraya ver-Devret, Satın al-Yap-İşlet, Yap-Geliştir-İşlet gibi ihtiyaca göre ayrı ayrı geliştirilmiş kamu-özel işbirliği türleri mevcuttur.

2.3.4. Kamu-Özel İşbirliğinin Avantajları ve Dezavantajları

2008 mali krizi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde KÖİ'ye olan ilginin yeniden artmasını tetiklemiştir. Kamu kaynakları zayıflayan ve mali

yönden hareket kabiliyeti azalan hükümetler, ekonomilerinin tekrar büyüebilmesi için altyapı yatırımlarının önemli bir kaldıraç olacağı düşüncesiyle KÖİ'ye yönelmişlerdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler tarafından özel sektörün kamu hizmetine katılması genel olarak desteklenmektedir.

Dünya Bankası grubu oluşumlarından biri olan PPIAF'ın (Public Private Infrastructure Advisory Facility) Toolkit for PPP in Roads and Highways modülünde (PPIAF, 2009b, s.22-23) Kamu-Özel İşbirliği'nin avantajları ve dezavantajları detaylı olarak belirtilmiştir:

Avantajlar:

- ✓ Özel sektörün kamu hizmeti sunumuna katılması, kamu yöneticilerinin planlama, politika ve düzenlemeye yoğunlaşmalarını sağlar. Özel sektör, en iyi yaptığı şeyi yaparak hizmet verimliliğini ve kalitesini artırmada katkı sunar.
- ✓ Doğru ortamda ve zamanda, doğru proje KÖİ olarak uygulandığında hem özel sektör hem de kamu sektörü için kazan-kazan (win-win) durumu yaratabilir.
- ✓ Özel sektör tarafından finanse edilen KÖİ'ler, beklenen faydalara (İnşaat, işletme, operasyon maliyetinden tasarruf ve kazalarda düşüş) uygun olarak proje maliyetinin halka daha uzun bir süre boyunca yayılmasına olanak sağlamaktadır. Böylece kamu fonlarının, özel yatırımların imkânsız veya uygunsuz olduğu sektörlerdeki yatırımlar için kullanılmasının yolu açılır.
- ✓ KÖİ, kamu sektörü üzerindeki proje risklerinin bir kısmının özel sektör ortaklara devredilmesini sağlar. Genel olarak ticari riskler, tesisin sağladığı hizmet veya ürünlere olan talebin yetersizliği, hizmet veya ürünün maliyetlerine ilişkin riskler ve döviz kurları ve enflasyon oranında dalgalanmalar gibi riskler özel sektöre aktarılır. KÖİ projelerinde risklerin, yönetebilecek ve azaltabilecek en iyi tarafa tahsis edilmesiyle risklerin gerçekleşme olasılığı ve gerçekleşmesi durumunda meydana gelebilecek etki azalmaktadır. Böylece, proje için genel verimlilik elde

edilmekte ve proje, ömrü boyunca daha düşük bir toplam maliyetle çevrilmektedir.

- ✓ Özel sektör katılımıyla normalde bütçe imkânlarıyla gerçekleştirilemeyecek projelerin hayata geçirilmesiyle ekonomik ve sosyal büyümenin desteklenmesi sağlanır.
- ✓ Hayli rekabetçi özel sektörün rakiplerine göre avantaj sağlamak için geliştirdiği veya edindiği modern teknolojinin kamu sektörüne ve yabancı özel sektör katılımcıdan sağlanıyorsa yerli özel sektör katılımcılara da aktarılması sağlanır.
- ✓ Yurt içi sermaye ve borç piyasalarının teşvik edilmesi sağlanır.
- ✓ Kamu sektörü tarafından geleneksel satın alma uygulamalarından dış kaynak kullanımı ile özel sektörün tasarım, inşaat ve bakım gibi etkin uygulamaları, zaten tanınmaktadır. KÖİ, sözleşmelerinin uzun süreli bağlayıcılığı ve tam bir konsantrasyon gerektirdiğini konularını ele alan yaşam döngüsü yaklaşımı nedeniyle özel sektör verimliliğini önemli ölçüde artırmaya olanak tanır. Yaşam döngüsü yaklaşımı, özel sektörün aşağıdaki dört ana alanda verimlilik elde etmesini sağlar:

- İş planlaması ve organizasyonu: Uzun vadeli sözleşmeler, yüklenici tarafından işin daha iyi planlanmasını ve programlanmasını sağlar. Özel sektör, kaynaklarını (personel, ekipman ve malzeme) sürekli değişen işler yerine daha statik bir işe göre ayarlama konusunda avantaj elde etmektedir.
- Yaşam döngüsü maliyetlerinin optimizasyonu: KÖİ sözleşmelerinin kesinliği ve uzunluğu sayesinde yüklenici, proje yaşam döngüsü boyunca yapım, bakım ve işletim maliyetlerini; yatırım, çevre, sosyal ve ekonomik koşullara göre ayarlayabilir. Geleneksel kamu satın alma prosedürlerinin sebep olduğu iyileştirme ve bakım çalışmalarındaki gecikmelerin de önüne geçilebilir.
- Risk yönetimi. Uluslararası deneyim gösteriyor ki; uygun risk tespiti ve paylaşımı ile KÖİ sözleşmelerinin, proje kapsamındaki işlerin maliyet tahminlerini ve son teslim

tarihlerini geleneksel sözleşmelerden daha iyi bir düzeyde yönettiğini göstermektedir.

- İnovasyon: KÖİ'nin yaşam döngüsü yaklaşımı, yüklenicileri, proje gereksinimlerini daha düşük maliyetle ve / veya daha yüksek verimlilikle karşılayacak alternatif çözümler bulmaları konusunda teşvik eder. Araştırma ve geliştirme, inşaat tekniklerinin, süreçlerinin ve ekipmanlarının kalitesinin ve verimliliğinin iyileştirilmesine olanak sağlayabilir.
- ✓ Bir KÖİ programı, bir dizi farklı kamu sektörü reformu için katalizör görevi görebilir. Bunlar:
 - Şeffaflık ve hesap verebilirlik: Bir KÖİ, ilgili projenin gerçek maliyetini açıkça ortaya koyar, parçalara ayrılamaz ve kamu muhasebesinin derinliklerine inemez. Özellikle, işletme ve bakım dahil olmak üzere projenin tüm maliyetini şeffaf bir şekilde gösterir ve kamu sektörünü hizmetlerin nasıl verileceği ve bu hizmetlere ne kadar ödeneceği konusunda seçimler yapmaya zorlar. Kamu sektörü muhasebesi, projenin yapım maliyeti ile direkt olarak ilgilenmez. Şeffaflığın sonucu hesap verebilirliktir. Kamu sektörü yetkilileri seçimlerinin maliyetini gizleyemeyecekleri için, ne kadar rahatsız edici olursa olsun, bunları gerekçelendirmeleri gerekir.
 - Satın alma becerileri: KÖİ süreci, kamu sektörü gereksinimlerinin önceden analiz edilmesi ve açıkça belirtilmesi gerektiğinden ve karar verildikten sonra kolayca değiştirilemeyeceğinden, kamu sektöründe satın alma becerilerini geliştirir. Geleneksel yöntemlerle yaklaşılan projelerde kamu sektörünün, ne istediğini yeterince ayrıntılı olarak belirtmemesi veya projenin inşaat aşamasında ne istediğine dair fikrini değiştirebilmesi sebebiyle maliyet aşırımları gerçekleşmektedir. KÖİ projelerinde maliyet aşırımları imkânsız olmasa da kesinlikle daha az olasıdır. Ayrıca, kamu otoritesi, bir KÖİ

sözleşmesi müzakere ederken, yalnızca sermaye maliyetine bakmak yerine, bu projenin uzun vadeli hizmet sunumunu, işletimini ve bakımını toplam maliyetin bir parçası olarak düşünmek zorundadır.

- İşletme: Bir KÖİ, kamu otoritesinin düzenleyici olarak hareket etmesine ve böylece hizmetlerin günlük sunumuna dahil olmak yerine hizmet planlaması ve performans izlemeye konsantre olmasına izin verir.
- Rekabet Edebilirlik: KÖİ projeleri, halen kamu sektörü kontrolünde olan tesis ve işletmelerin maliyet ve hizmet sunumunun karşılaştırılabileceği bir kriter olarak hizmet verebilir. Bu da kamu sektörü tedarik ve hizmet sunumunda da iyileşmelere yol açabilir.

Dezavantajlar:

KÖİ programlarının birçok olumlu özelliğinin yanında doğal olarak olumsuz tarafları da vardır. Hükümetler, özel sektörü altyapı yatırımları ve yatırımların finansmanına çekmek istiyorlarsa KÖİ modelinin olumsuz yanlarını, zararlarını ve zorluklarını tümüyle bilmeleri ve ona göre davranmaları gerekmektedir.

- ✓ Karmaşıklık: KÖİ projeleri karmaşık yapılardır ve karmaşık yapılar normal olarak maliyetlidirler. KÖİ modellerindeki katılımcı sayısı, analiz edilmesi ve yönetilmesi gereken karmaşıklığın düzeyini belirler. Bu karmaşıklık içinde kamu sektörü hâkim olmadığı alanlarla kesişeceği için dışarıdan daha fazla uzmanlık ve danışmanlık almak zorundadır.
- ✓ İşlem maliyeti: KÖİ tedarik maliyetleri, oldukça büyük bir proje için sermaye maliyetinin %5-10'una ulaşabilir ve daha küçük projeler için bu oran düşmez. KÖİ'lerin çok küçük projeler için uygun maliyetli olmadıkları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, tedarik maliyetlerine büyüklükten kaynaklı karmaşıklığın eklenmesinin projenin kendi komplikasyonlarının ağırlığı altında çökmesine neden olabileceği ihtimali, çok büyük projeler için de KÖİ'nin uygun olup olmadığı sorgulanabilir.

- ✓ KÖİ piyasasında yabancı oyuncuların hâkimiyeti: KÖİ konsorsiyumları genellikle KÖİ yatırımının finansmanını ve riskini üstlenecek gerekli uzmanlığa ve finansal istikrara sahip deneyimli uluslararası oyuncular tarafından yönetilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin finansman açığı daha fazla olduğu için bu ülkelerde daha da fazla oranda yabancı yüklenici olacaktır. Büyük yabancı yüklenicilerin baskın rolünün hem siyasi etkileri olabilir hem de yerli oyuncuların etkilerini kısıtlayarak yerel müteahhitlik sektörünü doğrudan etkileyebilir.
- ✓ Sınırlı iç pazar kapasitesi nedeniyle inşaat maliyetlerinde artış: KÖİ projelerinin artmasıyla KÖİ inşaatları için talebin artması, yerli inşaat sektöründe kapasitede sorunlara neden olabilir ve fiyatlarda artışa neden olabilir, bu da KÖİ sayesinde elde edilebilecek diğer faydaları dengeleyebilir. Benzer şekilde, KÖİ projelerinin büyüklüğü ve karmaşıklığı, daha küçük yüklenicilerin teklif vermesini engellemekte ve böylece nihai maliyeti de etkileyebilecek rekabeti azaltmaktadır.
- ✓ Kullanıcı ücretleri: Kullanıcı ücretlerinin belirlenmesi ve güncellenmesi çok hassas bir konudur. Kullanıcı ücretleri makul belirlenmemiş ve gerekçelendirilmemişse projelerdeki halk desteğinin kaybolmasına neden olabilir.
- ✓ Uzun vadeli yükümlülükler: KÖİ'ler kamu ve özel sektör arasında uzun vadeli bir taahhüdü temsil etmektedir. Ayrıca bu uzun vade, özel sektör verimliliğinin en önemli itici güçlerinden biridir. Bununla birlikte, kamu otoritesi için dikkatle düşünülmesi gereken zorluklar getirebilir.
 - Politik taahhüt: Siyasi görevler genellikle KÖİ projelerinin süresinden veya uzun vadeli faydaları değerlendirmek için gereken süreden çok daha kısadır.
 - Esneklik: KÖİ sözleşmeleri 20-30 yıla kadar uzayabildikleri için bir KÖİ sözleşmesi gelecekte olabilecek tüm durumları dikkate alacak şekilde kurulamaz. Sözleşme ne kadar uzun ve karmaşık olursa, karşılaşılabilecek belirsiz durum o kadar fazla olur ve bu nedenle kamu otoritesinin öngörülemeyen durumlarla başa çıkma sorumluluğunu reddetmesi veya devretmesi o derece imkânsızdır.

- Proje tasarımı: Proje tasarımının özel sektör tarafından gerçekleştirildiği KÖİ projelerinde, kamu sektörü sadece belirli bir hizmet standardını talep edebilir. Kamu otoritesi normalde proje boyunca özel sektör girişimcinin yöntemini, tekniğini veya seçeceği tedarikçileri empoze edemeyecektir.
- Planlama kısıtlamaları: KÖİ projelerinde projenin zorluğu ve büyüklüğü sebebiyle özel sektöre verilen imtiyazların piyasada rekabeti düşürme ve hatta kamu otoritesinin kendi yatırımlarını âtil bırakma ihtimali bulunabilir. Kamu otoritesinin gereksinimlerini açıkça belirlemediği ve bunlara bağlı kalamayacağı ya da teknolojinin hızla değiştiği projeler KÖİ'ler için uygun değildir.
- KÖİ ile hayata geçmiş bir altyapı tesisi yaşanan çeşitli değişimler sebebiyle kullanım dışı kalmışsa, kamu sektörüne uzun süreli yapılmış sözleşme gereği ek maliyetler çıkabilir.

2.3.5. Kamu-Özel İşbirliği Modeli Riskleri

KÖİ için görece pozitif temayüller olduğu söylenebilirse de dikkate alınması gereken azımsanmayacak düzeyde riskler de mevcuttur. Teoride KÖİ kavramının temel bileşenlerinden olan risk paylaşımının, sözleşmenin paydaşlarından hangi tarafın hangi riski en iyi şekilde taşıyıp bertaraf edeceğine göre yapılması genel kabul görmüştür. Ama gerçekte bu paylaşım optimum düzeyde yapılamadığı gibi paydaşların etki alanı dışından gelen ve olağandışı riskler her zaman olasıdır (Nur, 2019b, s.34).

KÖİ projelerinin başarısının risk yönetimine sıkı bir şekilde bağlı olduğundan hareketle Yescombe (2007, s.242-247)'de KÖİ sözleşmelerinde risk faktörlerinin çok detaylı ve hassas şekilde belirlenmesi gerektiğini belirterek Tablo 2.2.'de görülen risk matrisini hazırlamıştır. Matriste riskler Genel, Yapım aşamasında ve İşletim aşamasında olmak üzere üç fazda detaylandırılmıştır.

TABLO 2.2. KÖİ PROJELRİ RİSK FAKTÖRLERİ MATRİSİ

Risk Aşaması	Risk Kategorisi	Riskin Doğası
Genel	Siyasal	Siyasal muhalefet
		Yasal değişiklik
	Ekonomik	Faiz oranları
		Enflasyon
İnşaat Aşaması	Şantiye	Arsa edinimi
		Zemin durumu
		Ruhsatlar ve İzinler
		Çevre ile ilgili izinler
		Arkeolojik riskler
		Erişim, yol hakları ve irtifak hakları
		Arsa bağlantısı
		Protestocular
		Fazla arazinin bertarafı
	İnşaat/Yapım	İnşaat taşeronluk sözleşmesi
		İnşaat taşeronu
		Fiyat ayarlamaları
		Kamu otoritesince yapılan değişiklikler
		İnşaat taşeronunun riskleri
		İnşaat sırasında gelir
	Tamamlama	Taşeron gecikmeleri
		Diğer gecikmeler
		Dizayn
		Performans
İşletme Aşaması	Operasyon	Kullanım / Talep riski
		Operasyon ağı
		Gelir ödemesi
		Kullanılabilirlik ve servis
		Operasyon harcamaları
		Bakım ve sürdürme
	Fesih	Özel sektör paydaş temerrüdü
		Kamu otoritesi tarafından fesih
		Mücbir sebepler
		Hurda değer

Kaynak: Yescombe, 2007, s.242-247

OECD ise (2012, s.23)'de KÖİ risklerini, Tablo 2.3.'te görüldüğü gibi risk transferi esasına dayandırarak sunmuştur.

TABLO 2.3. KÖİ RİSKLERİ

Risk	Riski Üstlenen	Riskin Türü		
		Makroekonomik	Ticari	Yasal ve Siyasal
Dışarıdan	Özel Sektör	Toplam talep	Mücbir sebepler	Alternatif kamu birimleri farklı
		Faiz oranları	Talep	Genişlemeci politik finansman
		Likidite		Kamulaştırma
		Döviz kurları		
	Kamu Sektörü	Toplam talep	Mücbir sebepler	
		Faiz oranları		
		Likidite		
		Döviz kurları		
Projeye Özel	Özel Sektör		Proje Riski	
			Diazayn ve inşaat	
			Operasyon	
			Bakım	
			Girdi/Çıktı kalite riski	
			Hurda değer	
			Müteahhit iflası	
			Yeniden müzakere	
			Erken Fesih	
			Güvenlik	
			Teknoloji	
			Projeye özel faiz	
			Projeye özel likidite	
			Kredi Riski	
			Özel amaçlı taşıtların	
			İnşaat ve operasyon	
			Finans kurumu kredi	
			Kamu Sektörü	Hükümlerlik
			Talep	Genişlemeci politik finansman
			Kamulaştırma	

Kaynak: OECD, 2012, s.23.

2.4. İslami Finans

Kamu yatırımlarının finansmanı bölümünün sonunda, son yıllarda hızla büyümekte olan ve finansmanda hem kamu hem de halk için yenilikler getiren yeni bir yaklaşım olduğu öne sürülen İslami finans kavramı detaylandırılacaktır.

2.4.1 Genel Çerçeve

İslami bankacılık, Katılım Bankacılığı, Özel Finans Kurumları gibi kavramlarla da anılan “İslami Finans” kavramı, çoğu İslam âliminin de üzerinde durduğu gibi, İslam’ın değer sisteminin ekonomik alana sokulması denilebilecek daha geniş ve kapsayıcı “İslam İktisadı” kavramının bir parçasıdır. Bu etik temelden dolayı birçok Müslüman için İslami finans, sadece bir kısım ticari işlemleri içeren bir sistemden daha fazlasını ifade etmektedir. Finansal işlemlerde İslami emirlere uymak, birçok kişi tarafından bir dini yükümlülüğün yerine getirilmesidir (IIBI, 2000, s.6).

“İslam İktisadı” terimi ilk defa Pakistanlı âlim, müfessir ve yazar Mevdudi (1903-1979) tarafından kullanılmış ve ardından takipçileri tarafından geliştirilerek bir doktrin haline getirilmiştir. Önde gelen Müslüman bilim insanları ve araştırmacıları (M. B. Sadr, A. I. Qureshi, M. U. Chapra, M. N. Siddiqi, S. N. H. Naqvi, M. A. Khan, Monzer Kahf vd.) İslam İktisadı doktrini üzerine yıllardır yazmışlardır. İslam ekonomisinin temel amacı, bireylerin refahını ve toplumda sosyal adaleti geliştirmektir. Bu bilim insanları, finansal krizler, çevrenin tahribatı, gelir eşitsizliği, yoksulluk, işsizlik ve yüksek suç oranları gibi ekonomik ve sosyal sıkıntılardan Kapitalizm ve Sosyalizm gibi insani ve seküler sistemleri sorumlu tutarak insan kararlarına inanç enjekte etmeden bu sorunların üstesinden gelmenin mümkün olmadığını iddia etmişlerdir (Durmuş, 2021a, s.23).

Bugünün kapitalist iktisat anlayışına göre İktisat disiplini, sınırlı kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçlar arasında denge kurmak amacıyla kurallar koyan bir disiplindir. İktisat biliminin tanımı ve uygulamaları doğal olarak Batılı dünya görüşüne göre geliştirilmiştir. Modern iktisat anlayışı sömürgeci, çatışmacı,

tekelci ve doyumsuz bir zihniyeti beslemektedir. Bu durum, İslami bakış açısı ile örtüşmemektedir. Hatta Arapça olan “iktisat” kelimesi itidal üzere hareket etme, tasarruflu olma, kanaat etme anlamlarını taşımaktadır. İslam, insan hayatını maddi ve manevi olarak ayırmadan bir bütün olarak görmektedir. İktisadi faaliyetler de tüm insan faaliyetleri gibi İslam’da düzenlenmiştir. Modern kapitalist iktisadi sistemin aksine iktisadi faaliyetlerin ahlaki boyutu mutlaka göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca; tüm üretim, tüketim, paylaşım ve ticari faaliyetler ahlak temelinde hem birey hem de toplum açısından değerlendirilmektedir.

Kapitalist finans sisteminin temelinde paranın mal olarak nitelenmesi, faiz, borç ve kaydî para mekanizması olduğundan açık bir adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. Kişiler açısından zengin ve fakir arasındaki, ülkeler açısından da gelişmiş ve gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler arasındaki ekonomik uçurumu büyütmektedir. Bunun yanında, türev işlemler, borcun tekrar satımı ve menkulleştirme uygulamaları hem bu uçurumu büyütmede hem de patladığında krizlere sebebiyet veren piyasa balonları üretmektedir. Kapitalist sistemde tekrar tekrar gerçekleşen finansal krizler çok büyük sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. İnsan fitratına uygun eylemleri ve sosyal adaleti önceleyen İslami bakış açısı en temelde insanı “homoeconomicus” gibi sığ maddeci biri yerine manevi ve moral değerlere sahip “eşref-i mahlukat” olarak tanımlamaktadır. İslam iktisadı, sadece modern kapitalist sistemdeki araçların yerine faizden arındırılmış olanlarını koymaya çalışan tamamlayıcı bir yama değil, tüm toplumun refahını amaçlayan kapsamlı güçlü bir alternatif sistem olarak durmaktadır. İslam iktisadı, temel emir ve yasakların dışında ilkelerinde değişen zamana ve şartlara göre yorum yapmaya izin veren esnek ve kapsamlı bir sistemdir (Korkut ve Kar, 2018, s.179-197).

İslam’ın temel kavramlarına göre iktisadi alanı şekillendiren başlıca özellikler şöyle sıralanabilir (TKBB, 2019a, s.42-58):

- ✓ İktisadi yapı, İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an, Sünnet, İcma ve Kıyas’a dayanmaktadır.
- ✓ Bireysel fayda ve toplumun menfaati dengesi esastır.

- ✓ Büyüdükçe piyasayı yönlendirme gücüne karşı mikro düzeyde girişim özgürlüğü desteklenmiş ve rekabet esas alınmıştır.
- ✓ Makro düzeyde devletin piyasaya müdahalesi yasalar çerçevesinde bir görev olarak benimsenmiştir. Hukukun dışında keyfi müdahale uygun görülmemiştir.
- ✓ Helal olması gereken kazancın en önemli mefhumu emektir ve mülkiyetin temel kaynağı sayılmıştır.

Modern zamanlarda İslam İktisadı kavramının dünya ekonomisinde görünürlüğü 70'li yıllarda Suudi Arabistan'da düzenlenen 1.İslam İktisadı Konferansı, İslam Kalkınma Bankası, Dubai İslam Bankası ve Faysal Finans Evi gibi finans kurumlarının kurulmasıyla artmıştır. Bu hareketlenme akademi ve ekonomi camialarında da yapılan çalışmaları artırmıştır. İlk çalışmalar genellikle dayanışma ve yardımlaşma gibi konularda olurken sonrasında bankacılık ve finans konuları ön plana çıkmıştır (İslam Ekonomisinde Finansman, 1992, s.255).

Başlarda idealist Müslüman âlimler İslam İktisadı'nın tam bir ekonomik sistem olarak yaşayabilmesi için devletin tüm kurumlarıyla faizsiz bir sistem içerisinde işliyor olması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Zamanla çağdaş sosyo-ekonomik düzende bankacılık ve finans gibi olguların vazgeçilemez nitelikte oldukları ve İslam İktisadı felsefesinin de İslami kuralların günümüz sosyal ve ekonomik yapısına eklenerek gerçekleştirilebileceği yönünde konumlanması İslam İktisadı kavramının, İslami Finans ve Bankacılık kavramına doğru evrilmesine sebep olmuştur. İslami finans, görünüşte faizsiz ve İslam hukukuna uygun finansal işlemleri içermektedir. Bankacılık, sigorta, hisse senedi endeksleri, ipotek, kredi kartları, yatırım fonları ve İslami tipte mikrofinansın oluşmaktadır. İslami finans kurumları, Müslüman nüfuslu ülkelerde yoğun olarak faaliyet göstermektedir. Malezya, Suudi Arabistan ve Kuveyt önde gelen İslami finansın gelişmiş olduğu ülkelerdir. Kuala Lumpur, Cidde, Kuveyt Şehri, Dubai, Doha ve Manama İslami finans merkezleri için önemli şehirlerdir. Dünyanın geri kalanında, Londra ve New York ise İslami finansın ağırlığını artırmaktadır. Özellikle Londra Metal Borsası İslami finansal işlemlerde önemli bir rol oynamaktadır (Durmuş, 2021b, s.36-38).

2.4.2 İslami Finansın Temel İlkeleri

İslam İktisadı'nda finansmanın temel ilkelerini İslam hukuku kurallarının şekillendirdiği açıktır. Ana kaynak olarak alınan Kuran ve Sünnet'e göre ya işlem sınırları tespit edilmektedir ya da o işlemin tamamen helal veya haram olduğu ortaya konulmaktadır. Bu temel ilkeler aşağıda özetlenmiştir (Özsoy, 2012a, s.109):

- ✓ Faizin her türüsü yasaktır.
- ✓ İslami Finansa göre "para" değişim aracı, ölçü birimi ve değer saklama aracıdır, ticari bir mal değildir. Paradan para kazanmak suretiyle edinilen servet değil üretim, ticaret ve ortaklıklar yoluyla edinilen servet makbul olan gerçek servettir.
- ✓ Risk paylaşımı esastır. Günümüz kapitalist ekonomi sisteminde risk finans kurumlarının lehine ve tüketicilerin aleyhine olacak şekilde kurgulanmaktadır. İslami Finansta ise Mudarebe ve Müşareke'de olduğu gibi risk, ortakların ortaklığa kattıkları değerlerle ve katılımları oranında paylaşılmaktadır.
- ✓ Sözleşmeye riayet esastır lakin sözleşme hükümleri İslam Hukukuna aykırı olamaz.
- ✓ Sözleşme hükümleri ve yükümlülükleri son derece net bir şekilde yazılmalıdır. İleride ihtilafa düşülürse sözleşme maddeleri eğilip bükülebilecek bulanıklıkta olmamalıdır.
- ✓ Belirsizlik (Garar ve Cehalet) ve spekülasyon yasaktır.
- ✓ Karaborsacılık gibi piyasa işleyişini deforme eden müdahaleler yasaktır.
- ✓ İslam Hukuku'na göre kullanımı ve ticareti uygun bulunmayan ürünler ve bunlarla ilgili faaliyetler İslami Finansa konu olamaz. (Alkol, kumar, domuz eti, fuhuş vb.)

Yukarıda sayılan tüm kurallar daha kapsayıcı olan eşitlik ve adalet kavramlarının detayları olarak addedilebilir. İslami Finans'ın bakış açısı tek taraflı değildir, satan-satın alan ve sermaye veren-sermaye alan arasında bir taraf lehine bir kayırma yapılmaz. Kısaca bir işleme taraf olanlar arasında gözetilmesi gereken en önemli kavram adalettir. İslami Finans'a göre kişi ve

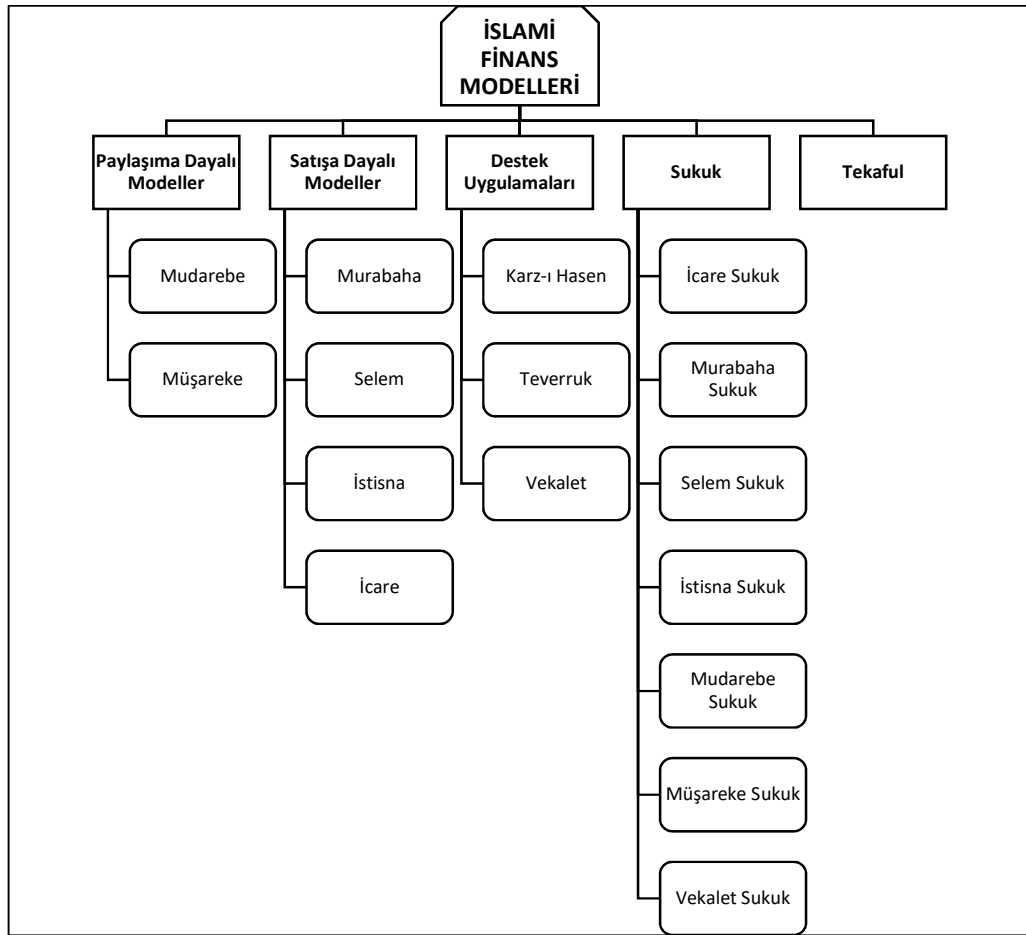
kurumların takip etmesi gereken bazı etik kurallar aşağıda belirtilmiştir (Alrifai, 2017, s.178-182):

- ✓ Risksiz kazanç yoktur. Parasını değerlendirmek ve büyütme isteyen biri bir kaybı da göze almalıdır. Kapitalist sistemde olduğu gibi risk arttıkça potansiyel kazanç da artar.
- ✓ Garanti kazanç yoktur. Eğer bir kazanç garanti edilirse risk sıfırlanmış demektir. Bir yatırım yapıldığında buradan belirli bir miktar getiri şartı koşulamaz. Kira ve leasingin kabul edilebilir tarafları olduğu gibi kiralayanın taksit veya kira ödemesi yap(a)madığı durumda o kira miktarının kesin bir şekilde alınması bu etik kurala uymamaktadır.
- ✓ Yatırdığınız paradan fazlasını kaybedemezsiniz. Aslında kapitalist ekonomik sistem enstrümanlarında da çok sık görünmeyen bir durumdur. Kaldıraçlı piyasalar, türev piyasalar, açığa satış bu etik kuralın çiğnenebileceği alanlardır.
- ✓ Tüm yatırımcılara eşit davranılır. Kazançtan öncelik hakkı veren İmtiyazlı hisse senetleri gibi araçlar İslami Finans'ta yer almazlar. Tüm hisse sahipleri eşit kabul edilir.
- ✓ Sahip olmadığınız şeyi satamazsınız. Açığa satış gibi sahip olmadan ödünç malların alınıp satılması işlemleri İslami Finans'ta yasaktır.
- ✓ Paranızın kâr etmesi için üretken bir şeye yatırım yapılmalıdır. İslam İktisadı'nda paranın âtıl durması hoş görülmez. Âtıl paralar üretime kazandırılmalıdır.
- ✓ Finansal işlemlerde şeffaflık olmalıdır. Belirsizlik ve muğlaklık ya sıfırlanmalı ya da en aza indirilmelidir. Özellikle fiyat belirsizliği olmamalıdır. Satın alınacak ne ise fiyatı belirli olmalıdır.
- ✓ Para bir mal değildir. Alınıp satılamaz. Sadece borç verilerek tek başına gelir getiremez.
- ✓ Her türlü kumar işlemlere dâhil edilemez. Alenî olan kumarın yasak olmasının yanında işlemin mahiyeti dolayısıyla kumar

hükmü verilmesi söz konusu olabilir. Borsa işlemlerinde bu hükme ulaşan bilim insanları azımsanmayacak düzeydedir.

2.4.3. İslami Finans Modelleri ve Özellikleri

İslam hukuku faiz ve benzeri finansman yöntemlerini yasaklarken, ilk günden beri insanoğlunun bildiği temel finansman sözleşmelerine cevaz vermektedir. Bu temel finansman yöntemleri İslam'la birlikte icat edilmemiş, faize alternatif olsun diye ortaya çıkmamış zaten tüm toplumlarda her zaman var olan gerçek finansman yöntemleridir. İslam Şeriatı ile uyumlu olan bu sözleşmelerin incelenmesi, faizin kesin sınırlarının belirlenmesine yardımcı olabilir. Bu sözleşmelerin üç ana türü vardır: Paylaşımaya dayalı, satışa dayalı ve kiralamaya dayalı (Kahf, 2010a, s.1-5).

Şekil 2.3 : İslami Finans Modelleri

Kaynak: Yazar tarafından farklı kaynaklardan derlenmiştir.

2.4.3.1. Paylaşımaya Dayalı Modeller

İslam hukuku literatüründe ittifakla kabul gören ilkelere biri olan Karzarar ortaklığı ilkesinin uygulama alanı bulunduğu modeller bu başlık altında incelenecektir. Bu modeller Mudarebe ve Müşareke'dir.

➤ Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı)

Mudarebe sözleşmeleri uzun yıllardır İslami finansın ana uygulama unsurunu oluşturmuştur. Tarihi çok eskilere uzanan Mudarebe sözleşmeleri hem cahiliye devrinde hem de İslamiyet ile birlikte özellikle kervan ticaretinde kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamak için uygulanmıştır. Mudarebe'nin ilk uygulamaları Mekkeli sermaye sahiplerinin sermayelerini işletmek üzere alanında becerikli kişilere ücret ödemeleri suretiyle başlamış sonrasında kârdan pay verme şekline evrilmiştir. Bu şekilde Arap Yarımadası'ndan dışarıya yapılan ticarete de yaygın olarak kullanılmıştır (Özgür, 2021a, s.39).

Bir emek-sermaye ortaklığı olan Mudarebe sözleşmelerinde iki taraf vardır. Sermayedar (rabb-ül mâl) ve mudarib (girişimci). Sermaye sahibi ortaklığa sadece sermayesini, mudarib ise emeğini ve bilgi birikimini koyar. Anlaşma zamanında kurdukları ortaklıkta edilecek kârın oranı kararlaştırılır. Zarar edilmesi durumunda finansal zarar tamamen sermayedarın üzerinde kalır. Mudarib ise zamanını ve emeğini yitirmiş olur. Ayrıca iki taraf için de fırsat maliyeti doğar. Mudarib aynı zamanda işin yöneticisidir ve sözleşmenin ihlali dışında, kendisine teslim edilen sermayeyi veya herhangi bir kâr elde etmeyi garanti etmez (Ariff ve Iqbal, 2011a, s.69).

İslami Finans'ta Mudarebe, İslami Bankanın hem mudarib hem de sermayedar rolünü üstlenerek uyguladığı bir modele dönüşmektedir. Mudiler açısından banka, mudilerin fonlarını kâr elde etmek için yöneten bir mudarib olarak hareket eder. Buna karşılık, banka mudilerin fonlarını kullanabilir ve bu nedenle yatırım portföyü tarafında sermayedar olarak hareket edebilir. Mudarebe'nin bu yapısı fonu yöneten taraflar açısından sorumluluk paylaşımının vurgulanması ve serbest piyasa sistemini daha açık ve demokratik hale getirmesi açısından Mudarebeyi önemli bir finansal model kılmaktadır (Rammal, 2003).

➤ Müşareke (Sermaye Ortaklığı)

En az iki şahsın bir miktar sermaye koyarak, kâr-zarar paylaşımı düzleminde iş yapmak üzere kurdukları ortaklığa Müşâreke denir. Müşareke’de taraflar, anlaşma zamanında anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde oransal olarak kârın dağıtım ölçüsünü belirlemeleri gerekir. Zarar halinde ise tarafların koydukları sermaye oranında zarar ortaklara paylaştırılır (Bayındır, 2005, s.139-157).

İslami bankacılık uygulaması olarak Müşareke genellikle bir proje bağlamında ortaklık olarak kurulmaktadır. İslami banka (katılım bankası) ile iş ortağı belirli oranlarda sermaye sağladıkları bir projede ortaklık anlaşması imzalarlar. İşin yönetimi yani emek kısmında iki tarafında hakları aynıdır. Kimi zaman da iki taraf, yönetim işini bir başka ortağa devrederek Müşareke içinde Mudarebe ortaklığı kurabilmektedir. Bu durumda ya mudarib olarak konumlanır ya da Müşareke sözleşmesinde yönetim emeği için dışarıdan hizmet alımı gibi düşünülerek bunu bir gider unsuruna dönüştürebilmektedir (Özsoy, 2012b, s.178-179).

Özellikle konut finansmanında Murabaha’ya alternatif olarak kullanılan bir Müşareke sözleşmesi olarak “Azalan Müşareke” adında bir ortaklık türü daha bulunmaktadır. Azalan Müşareke’de, İslami banka müşterisi konumundaki ortak tarafından bankaya aylık ödemeler yapılmakta, bankanın ortaklıktaki hissesi zamanla azalmakta ve mülkiyet müşteriye geçmektedir (İqbal ve Mirakhor, 2011a, s.88).

2.4.3.2. Satışa Dayalı Modeller

➤ Murabaha (Maliyet Artı Kâr Marjlı Satış)

Murabaha, temelinde bir mal veya hizmet ticareti bulunan bir fon kullandırma yöntemidir. Murabaha’da İslami banka müşterisi ihtiyaç duyduğu mal veya hizmeti İslami Banka’ya bildirerek onun peşin olarak banka tarafından satın alınmasını talep eder. Banka peşin olarak satın aldığı malı vadeli olarak ve kendi kârını ekleyerek müşterisine satar. Bu aşamada İslami banka bir tüccar gibi davranmış olur. Murabaha, katılım bankacılığında diğer

finansman yöntemlerine göre daha fazla kullanılmaktadır. Bunun nedeninin daha az riskli olması ve uygulanmasının kolaylığıdır (Dikkaya ve Kutval, 2014, s.43-45).

Murabaha'nın ekonomiye katkıları ise aşağıda sıralanmıştır (Özsoy, 2012c, s.169):

- Muhakkak bir ticarete imkân verdiği için ekonomik faaliyetlere hız katar.
- Daha fazla ticari faaliyete olanak sağlayacağından üretimin artmasına katkıda bulunur.
- Alım ve satım resmi kayıtlara girdiği için ticaretteki kayıt dışılığı azaltır.
- Resmi olarak kayıtlanan işlemler devletin vergi kayıplarını engeller.
- Piyasadaki arz ve talep dengesine katkı sağlar.

İslami bankalar, Murabaha'nın konvansiyonel bankacılıktaki faizli krediye benzediği konusunda sık sık eleştirilmektedir. Teknik olarak gerçekten bir malın banka tarafından alınıp müşteriye satılması gerçekleştirildiğinde İslami açıdan cevaz verilmesine rağmen İslami bankaların işlemleri hızlandırmak için mülkiyet geçişi aşamalarında müşteriye vekil kılması, bu aşamada riski müşteri üzerinde bırakabilmesi ve bankanın kâr oranının genellikle piyasa kredi faiz oranlarına çok yakın olması temel eleştiri noktaları olmaktadır.

Kâr payının piyasa kredi faiz oranlarına çok yakın olması, banka müşterisinin hem faiz oranlarını hem de kendisi sipariş ettiği için bankanın satın aldığı fiyatı bilmesi sebebiyle asıl olarak müşteri belirleyici bir rol üstlenmektedir. Müşteriler arasında faiz hassasiyeti olmayanlar yani aynı miktarda finansman desteğini ticari bir bankadan temin etmekte bir problem görmeyen kişilerin bulunması fiyat oluşumunda etkili olmaktadır. Ayrıca kâr oranının belirlenmesinde bankanın kullandırabileceği fon miktarı, müşterinin pazarlık gücü, işlemin tutarı, genel ekonomik konjonktür ve kredi riski etkili olmaktadır (Tunç, 2010a, s.135-138).

➤ **Selem (İleriye Dönük Satın Alma)**

Selem yöntemi kısaca bir mal ticaretinde ödemenin peşin, mal tesliminin sonraki bir zamanda yapıldığı bir yöntemdir. Genellikle gelecekte üretilip satılacak zirai veya sanayi ürünlerinin üretimindeki giderleri karşılayabilmek için kullanılan bir yöntemdir. Çok fazla kullanılmamakla birlikte üretimi teşvik eden ve riskleri azaltan bir yöntemdir. İslami banka üreticileri bu yolla destekleyerek ekonominin canlanmasına katkı sağlar. Bunun yanında Selem finansman sağlayan kuruluşların bu yolla serbest piyasayı bozucu istifçiliğe yönelmelerinin önüne geçebilecek mekanizmalar kurulması gerekmektedir (Abdul-Rahman, 2015, s.72-73).

Selem sözleşmesinde satışa konu olan malın cinsinin, özelliklerinin, fiyatının, miktarının, teslim yeri ve tarihinin akit esnasında belirlenmesi şarttır. Bu konularda belirsizlik taraflar arasında ihtilafa sebep olabilir. Genellikle tarım ürünleri ticaretinde kullanılan Selem yöntemi, tarım ürünleri dışındaki ürünlerin ticaretinde de rahatlıkla uygulanabilir. Yalnız altın, gümüş gibi para ve para benzerleri bu ticarete konu olamaz. Selem satışta üretici, üretim planlamasını daha rahat yaparken aynı zamanda ürününün pazarlanması ve satılmasında kolaylık yaşamakta, alıcı da fiyat dalgalanmalarından ve artışlarından etkilenmeyerek ticaretinin temel parçalarında güvenli bir konuma geçmektedir (Özgür, 2021b, s.34-36).

➤ **İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma - Eser Sözleşmesi)**

İstisna sözleşmeleri sipariş üzerine standartlaşmamış ürünlerin satın alınmasına dayalı bir sözleşmedir. Sözleşme anında ürünün ortada olmaması yönüyle “Selem” sözleşmelerine benzerken ürünün standart bir ürün olmaması ve ürünün ücretinin sözleşme anında verilmesinin zorunlu olmadığı yönünden Selem’den ayrılır. Terziye bir gömlek diktirmek, mobilyacıya dolap yaptırmak, müteahhide bir bina yaptırmak için yapılan sözleşmeler istisna sözleşmeleridir ve toplumumuzda ve dünyada yaygındır. Bu tür küçük ölçekli işler yanında büyük yollar, barajlar, hastaneler gibi altyapı yatırımları, ağır sanayi makinaları, gemi, tren, uçak gibi büyük araçların ediniminde de sıklıkla kullanılan bir sözleşme türüdür (İqbal ve Mirakhor, 2011b, s.82-83). Özellikle

kişiselleştirilmek istenen, isteğe göre şekillendirilen, aynısının ve benzerlerinin ya olmadığı ya da az olduğu ürünlerin temininde kullanılır. Bu açıdan sanat ve zanaat ürünleri de bu kapsamda değerlendirilen ürünlerdir. İstisnâ, Türk Hukukunda Borçlar Kanunu'nda da "Eser Sözleşmesi" başlığı altında düzenlenmiştir. Kanunda istisnâ sözleşmesi yerine eser sözleşmesi terimi kullanılmıştır (Kısacık, 2021, s.93-94).

İslami bankalarda İstisna sözleşmeleri bir ticaret yöntemi olarak kullanılır ve İslami banka finansman sağlayan taraftır. Banka, müşterisinin başvurusu üzerine üreticiye müşterinin talep ettiği ürünün siparişini verir ve peşin veya vadeli olarak ücretini öder. Belirtilen zamanda ürün müşteriye teslim edilirken gene İstisna sözleşmesinde kararlaştırılmış zaman ve şekilde müşteri ücreti bankaya öder. İslami banka müşterisi ile kurduğu İstisna ilişkisinin bir paralelini üretici ile kurar. İslami bankanın bu ticari ilişkiye girmesiyle bir ticarete aracılık etmekten kaynaklanan alım-satım farkının sağladığı kârı elde eder (Tunç, 2010b, s.150-151).

➤ İcâre (Kiralama, Finansal Kiralama, Leasing)

Her türlü menkul ve gayrimenkulün sahipliğini üstlenmeden ondan menfaat sağlama karşılığında ücret verilmesi klasik anlamda kiralama değildir. Finansal Kiralama ya da Leasing ise genellikle kiraya konu malın ekonomik ömrüne yakın uzun sürelerle yapılan kiralama ve kiralama süresi sonunda malın sahipliğinin kiracıya geçtiği bir özel kiralama yöntemidir.

İslam İktisadı ilkelerine göre bir malın kiraya konu olabilmesi için o maldan faydalanılırken malın tükenmemesi gerekir. Örneğin gıda maddeleri ve para kiralanamayan mallardır. Menkul ve gayrimenkul mallar yanında hizmet ve emek de kiralanabilen olgulardır. Kiralamada mal sahibi ve kiralayan kendilerine göre faydalar elde ettikleri için çok kullanılan cazip bir uygulamadır. Mal sahibinin mülkiyeti devretmeden malı üzerinden kâr elde etmesi, kiracının ise kullanacağı malı sahiplenmek için gerekli sermayeye katlanmadan o maldan faydalanması, oraya sarf edeceği sermayeyle başka gelir getirici işler yapma ihtimali ve sahiplikten kaynaklı gider ve risklere katlanmayacak olması

kiralamanın tercih edilmesindeki en önde gelen unsurlardır (TKBB, 2019b, s.232).

İslami Bankacılıkta İcâre sözleşmeleri, sıklıkla kullanılan Murabaha yönteminde malın zilyetliğinin müşteriye devredilmesine rağmen karşılığında ödemenin alınmamış olmasıyla oluşan riski bertaraf etmesini sağlayan bir yöntem olarak yaygınlaşmaktadır. Genel işleyişte müşteri bankaya istediği bir yatırım malını bildirir. Banka o malı peşin olarak satın alır ve müşterisine kiralar. Müşterinin ödeyeceği kira taksitlerinin toplamı doğal olarak malın fiyatından fazla olacaktır. Kira süresinin sonunda genellikle İslami banka kiralanan malı kiracıya ya sembolik bir ücrete satmakta ya da hibe etmektedir. Bunun için İcâre sözleşmesinden ayrı olarak hibe veya satış sözleşmesi düzenlenmektedir (Özsoy, 2012d, s.181-183).

İcâre'nin müşterilere sağladığı faydalar şöyle özetlenebilir (Canbaz, 2016, s.194-195):

- ✓ Sermaye ve borçlanma imkânı düşük şirketlerin büyümelerine yardımcı olur.
- ✓ Diğer finansman türlerine göre maliyeti daha düşüktür.
- ✓ Uzun vadeli bir finansman imkânı verir.
- ✓ Kira ödeme planları kurgulanırken kiracının iş durumu, nakit akışı, ödeme gücü dikkate alınır.
- ✓ Türkiye'de satın almaya göre kiralamada daha düşük KDV ödenir hem de yapılan ödemeler kiralama gideri olarak muhasebeleştirilir.

2.4.3.3. Destek Uygulamaları

- Karz-ı Hasen (Faizsiz Ödünç)

İslam İktisadında para veya piyasada benzeri olan varlıkların ihtiyaç duyanlara borç olarak verilmesi ve karşılığında faiz alınmadığı gibi hiçbir şey beklenilmediği borçlara Karz-ı Hasen denir. İslam dinince çokça teşvik edilmiştir (Aktepe, 2017, s.103-104).

Kâr getirmediği için İslami bankalar çoğunlukla Karz-ı Hasen uygulaması yapmamaktadır. Karz-ı Hasen hesabı açan çok sınırlı sayıda banka vardır. Bir çeşit sosyal kredi olan Karz-ı Hasen, eğitimin desteklenmesi, evlenmek isteyenlere yardım edilmesi, hastalara ve düşmüşlere yardım edilmesi gibi genellikle sosyal yardımlaşma amacıyla verilmektedir. Bazı İslami bankalarda oluşturulan bir fon aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ve mikro finans uygulaması olarak küçük işletmelere yardım mahiyetinde finansman sağlanmaktadır. Bir İslami bankadan Karz-ı Hasen'den faydalanan ihtiyaç sahipleri geçerli bir sebeple borcunu ödeyemediğinde bankanın özsermayesinden veya oluşturulan sosyal fonlardan karşılanmaktadır (Özgür, 2021c, s.43-44).

➤ Teverruk (Vadeli Alış, Peşin Satış)

Teverruk, vadeli olarak satın alınan bir malın üçüncü kişilere peşin satışlarıdır. Teverruk'taki amaç amaç hızlı bir şekilde nakit temin etmektir ve genellikle vadeli satın alma bedelinden düşüktür. İslami Finans literatüründe bu işlem basit veya "Klasik Teverruk" olarak da adlandırılmaktadır. Şer'i açıdan sıkıntı görülmeyen Teverruk işleminin Şer'en caiz görülmeyen "Organize Teverruk" adlı bir türü de bulunmaktadır. Organize Teverruk'ta, nakit ihtiyacı hâsıl olan bir müşterinin talebiyle bir İslami banka, organize bir emtia piyasasından bir mal alıp bunu kendi kârını da ekleyerek daha yüksek bir bedelle vadeli olarak müşterisine satar. Çok kısa bir zaman dilimi içinde müşterinin vekili sıfatıyla gene aynı piyasada satar. Satış işleminde bu sefer başka bir aracı kullanılır. Bu işlem de tamamlandığında müşteri nakit ihtiyacını karşılarken edindiği nakitten daha yüksek bir borçlanma gerçekleştirmiş olur (Sancar, 2019).

Teverruk konusunda hem bankalar arasında hem de bilim insanları arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bir grup her birinin caiz olduğu bir dizi satış olduğu gerekçesiyle Teverruk'u onaylarken diğer bir grup, farklı bir isim altında gizlenmiş saf faizli bir kredi olarak görmektedir. Aynı zamanda, bireysel olarak uygulanan ve banka gibi üçüncü bir tarafça organize edilmeyen iki ayrı alma ve satma sözleşmesinden oluşan Teverruk'un yaygın olarak kabul gördüğü de gözlemlenmektedir (Kahf, 2010b, s.16).

➤ Vekâlet

İnsanların her işlerini bizzat kendilerinin yapması hayli zordur. Bu sebeple bazı işlerini başkalarına yaptırmak durumundadırlar. İşin nev'i, zamanı, mekânı, yöntemi gibi parçalarını içeren bir sözleşme ile yetki verilerek yaptırılması söz konusudur. Bu yetkilendirme genel manada vekâlet akdi ile yapılır. Yetkiyi verene “müvekkil”, yetkiyi kullanana “vekil” denilir. Vekâlet verme isteğinin belirtilmesine “icap”, vekilin kabul etme beyanı veya doğrudan işi yapmasına da “kabul” denilir. Vekâlet karşılığında ücret istenirse bu akit kira akdine dönüşmüş olur. Ancak ücretle vekâlet kabul edilince vekâlet kira akdine dönüşür. Vekil vekâlet akdine uygun davranmakla sorumludur (TKBB, 2019c, s.234).

İslami Finans uygulamalarında İslami bankalar Şer'i kurallara uygun işlerde bazı müşterileri için yatırım danışmanlığı yapar. Müşterilerin yatırım fonları işlemlerine vekâlet eden banka bunun karşılığında ücret alır (Ariff ve Iqbal, 2011b, s.71). İslami Bankacılık işlemlerinin çoğunluğunun Murabaha işlemleri olduğu düşünüldüğünde bu kadar çok sayıda işlemin bankalar tarafında takip edilmesi olanaksızdır. Bu sebeple İslami Bankalar bu işlemlerde vekâlet akdini kullanmaktadırlar (TKBB, 2019d, s.234).

2.4.3.4. Sukuk (Yatırım Sertifikası)

Sukuk, finansal sertifika anlamında Arapça “sakk” kelimesinin çoğuludur. Bir varlık üzerindeki sahipliği ve ondan yararlanma hakkını ifade eden faizsiz bir finansal araç olarak geliştirilmiştir (Büyükkakın ve Önyılmaz, 2014, s.2-3). Sukuk, İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) tarafından “mallar, hizmetler ve intifa haklarının, belirli bir projenin veya özel bir yatırım faaliyetinin varlıklarının mülkiyetini temsil eden bölünmemiş eşit payların sertifikalarıdır” şeklinde tanımlanmıştır (AAOIFI, 2017, s.6).

Sukuk'un ortaya çıkışı birtakım ihtiyaçlara binaen gerçekleşmiş ve çeşitlenmiştir. İslami Finans kurumları, daha fazla müşteriye ulaşmak, fazla

likiditelerini hem portföylerinde az bulunan kısa vadeli finansal enstrümanlarda değerlendirmek hem de orta ve uzun vadeli finansal yatırıma aktarılan fonları artırmak için Şer'i kurallara uygun bir araca ihtiyaç duyuyorlardı. Büyük kurumsal firmalar ve hükümetlerin ekonomi yönetimleri de büyüme, varlık alımı, sosyal ve ekonomik destek projeleri ve özellikle altyapı projelerine finansman sağlamak için faizsiz bir finansal araca ihtiyaç duydular (İSEDAK, 2019, s.9).

Sukuk kavramını açıklarken menkul kıymetleştirme olgusunu açıklamak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Menkul kıymetleştirme, varlıkların ikincil piyasada işlem görebilecek biçimde nakit eşdeğerine dönüştürülmesi, finansal vaatlerin bir paket haline getirilmesi ve birden fazla yatırımcı arasında serbestçe transferini sağlayan bir forma dönüştürülmesi sürecidir. Menkul kıymetleştirme yoluyla likit olmayan varlıklar, sermaye piyasalarında alım satımı yapılabilecek likit menkul kıymetlere dönüştürülmektedir. Menkul kıymet yatırımcıları pozisyonlarını değiştirebilir veya daha iyi yatırım fırsatları seçebilirler. Böylece hem borçluya hem de yatırımcıya fayda sağlayan ikincil bir pazar oluşturulmaktadır (Khorshid, 2009a, s.281).

Menkul kıymetleştirme işlemleri borç, menfaat ya da mal satımı üzerine kurulur (Bayındır, 2007, s.254-255).

- ✓ Borç Satımına Dayalı Menkul Kıymetleştirme: İpotekli konut, kredi kartı borçları, araç ve faktöring borçları gibi borçların alacaklıları, benzer nitelikte olanları bir aracı kuruluş vasıtasıyla menkul kıymetleştirerek yatırımcılara sunar. İslami bakış açısına göre bu tür menkul kıymetleştirme uygun bulunmamaktadır.
- ✓ Menfaat Satımına Dayalı Menkul Kıymetleştirme: Bina, konut, arazi, uçak, gemi gibi uzun ömürlü ve kiralamaya uygun malların menfaat hakkının menkul kıymetleştirilerek yatırımcılara sunulmasıdır.
- ✓ Mal Satımına Dayalı Menkul Kıymetleştirme: Mevcut veya proje halindeki herhangi bir varlığın menkul kıymetleştirilmesidir. Bu tür

menkul kıymetleştirmede mudarebe, müşareke, murabaha, selem ve istisna gibi sözleşmelerden yararlanılır.

Sukuk genellikle şeriata uygun bir 'tahvil' olarak nitelendirilmektedir. En basit haliyle Sukuk, bir varlığın veya intifasının mülkiyetini temsil eder. Tahvil, tahvili ihraç edenin sözleşmeye bağlı olarak tahvil sahiplerine belirli tarihlerde faiz ve anapara ödemekle yükümlü olduğu sözleşmeden doğan bir borcu ifade eder. Sukuk'un tahvilden farkları (Afshar, 2013);

- ✓ Sukuk, kâr veya gelir getiren varlıklardaki mülkiyet paylarını temsil eder.
- ✓ Getiri, dayanak varlığın performansı ile bağlantılı olmalıdır.
- ✓ Sukuk varlığının satılması ve satın alınması piyasa fiyatlarında olmalıdır.
- ✓ Sukuk sahipleri, girişimin her çeşit getirisine ortaktır.

Sukuk'un İşleyişi ve Çeşitleri

Menkul kıymetleştirme işleminin gerçekleşmesi için üç ayak bulunmaktadır. Bunlar, sukukun dayanağı olan varlığın mülkiyetini elinde bulunduran kaynak kuruluş (yükümlü/originator), sukuk sertifikalarına yatırım yapan sermaye sahipleri (yatırımcılar/investors) ve sukuk ihracına aracılık ederek kaynak kuruluş ile sukuk yatırımcıları arasında eşgüdümü sağlayan özel amaçlı kuruluştur (SPV/special purpose vehicle) (Tok, 2019a, s.16). Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) katılım finansmanı konusunda çıkarmış olduğu son tebliğe göre sukuk yerine "kira sertifikası", özel amaçlı kuruluş kavramı yerine de "varlık kiralama şirketi" (VKŞ) adı kullanılmıştır.

Sukuk çeşitleri genellikle dayanak olarak aldığı İslami finansman modelinin adıyla anılırlar. AAOIFI'ye göre 9 çeşit sukuk tanımlanmıştır. Burada önceki bölümde belirtilen İslami finansman modellerini temel alan sukuk türleri gösterilmektedir:

- ✓ İcâre Sukuk: Bu tür sukuk, sukuka konu olan varlığın önce devredilip sonra kiralanmasına dayanmaktadır. Kira bedelinin sabit veya değişken olmasında bir engel bulunmamaktadır. İcâre Sukuk

sertifikalarının ikinci el piyasada alışverişi yaygındır (Dede, 2017, s.50-51). Kaynak kuruluş önce sukuka konu olan varlığı bir VKŞ'ye geri alım vaadiyle satar. VKŞ bu varlığı menkul kıymetleştirerek yatırımcılara satarak topladığı finansmanı varlığın satış bedeli olarak kaynak kuruluşu öder. Kaynak kuruluş ile VKŞ arasında bir de kiralama akdi yapılır. Kaynak kuruluş söz konusu varlığı VKŞ'den kiralar. Kaynak kuruluşun kira dönemleri sonunda ödediği kira bedeli de VKŞ tarafından yatırımcılara ödenir. Sukuk vadesinin sonunda yatırımcılar sertifikalarını vererek anaparalarını alırlar. İlk başta yapılan sözleşme gereği kaynak kuruluş varlığı geri satın alır. İcâre Sukuk vasıtasıyla kaynak kuruluş istediği finansmana ulaşmış ve yatırımcılar da fonlarını gelir getirici bir yatırımda değerlendirmiş olmaktadır (Tok, 2019b, s.19-20).

- ✓ Murabaha Sukuk: Bu tür sukukun temelinde bir murabaha sözleşmesi yer alır. İşleyiş ilk olarak bir VKŞ'nin Murabaha Sukuku ihraç etmesiyle başlar. Sukuk satışıyla toplanan fon ile bir tedarikçiden peşin olarak alınan bir emtia daha yüksek bir fiyattan fon ihtiyacı olan bir kaynak kuruluşu vadeli olarak satılır. Kaynak kuruluş borcu olan ödemeleri vadeli olarak VKŞ'ye yapar. VKŞ de hisseleri oranında yatırımcılara bu ödemeleri aktarır. Kaynak kuruluş murabaha emtiasını piyasada peşin satarak ihtiyacı olan fonu elde eder (Khorshid, 2009b, s.292). Murabaha Sukuk sertifikaları emtia satışından doğan borcu ifade ederler. Üzerinde mutabakat olan Şer'i yasalara göre borç ve alacağın satışı caiz görülmediğinden bu sertifikaların ikinci el piyasada alışverişi de caiz görülmemektedir (Çebi ve Ünkaya, 2018, s.11-13).
- ✓ Selem Sukuk: İleri tarihte teslim edilecek standartlaşmış bir ürünün bedelinin bugün peşin olarak ödendiği bir sözleşme olan Selem sözleşmesine dayalı olarak çıkartılan menkul kıymetlerdir. Selem Sukuk'ta VKŞ, sukuk sertifikalarını çıkararak sukuk bedellerini yatırımcılardan toplar. Çoğu zaman bir acenteye anlaşarak seleme konu olacak ürün veya malların alım satımı için anlaşma yapar. Fon ihtiyacı olan kaynak kuruluş ile VKŞ selem sözleşmesi imzalar. Sukuk bedelleri bu sözleşme ile kaynak kuruluşu aktarılır. Kaynak

kuruluş sukuka konu varlıkların teminini sağlayarak dönemler halinde VKŞ'ye aktararak borcunu kısmen ifa ederken VKŞ anlaşmış olduğu acente aracılığıyla bu varlıkları piyasada satarak bedellerini sukuk sahiplerine aktarır. Bu ticarete VKŞ alım-satım arasında bir pozitif fark oluşturarak yatırımcıların kâr etmesini sağlamaya çalışmaktadır. Selem Sukuklar eda edilmemiş bir borcu ifade ettiğinden bu sertifikaların ikinci el piyasada alış-satışı caiz görülmemiştir (Essia ve diğerleri, 2020, s.722-724)

- ✓ İstisna Sukuk: İstisna sözleşmelerinin dayanak olarak alındığı sukuklardır. Hem Selem hem de İcâre Sukuk'a benzerlikleri bulunmaktadır. Genellikle bünyesinde imalat ve inşaat işleri barındıran altyapı projelerinde kullanılmaktadır. İşleyişte İstisna Sukuku ihraç eden VKŞ, kaynak kuruluşla paralel bir istisna sözleşmesi ve ileriye dönük bir kiralama anlaşması yapmaktadır. Sukuk sertifika bedellerini toplayan VKŞ bu bedelleri kaynak kuruluşa aktararak projenin yapılması için gereken fonu sağlamış olur. Bu fonla projeyi yapan kaynak kuruluş ilgili varlığın tesliminden önce avans olarak tesliminden sonra vade bitimine kadar da kullanım için kira ödemeleri yapar. Bu ödemeler VKŞ aracılığıyla yatırımcılara aktarılır. Vade sonunda VKŞ varlığı kaynak kuruluşa satarak aldığı bu anapara bedelini sukuk sahiplerine öder (Keten, 2016, s.92-96).
- ✓ Mudarebe Sukuk: Bir emek sermaye ortaklığını ifade eden Mudarebe sözleşmesine dayanılarak ihraç edilen sukuktur. Doğrudan öz sermaye ihtiyacı olan bir girişim tarafından ya da girişimcilere fon desteği sağlayan bir İslami finans kurumu aracılığıyla ihraç edilebilir. Çoğunlukla gerçekleştirilen yöntemle yani bir VKŞ tarafından ihraç edilen sukuk konu edildiğinde mudarib bir girişimciyi, sermayedar ise sukuk sahiplerini temsil eder. VKŞ'nin ihracı ile yatırımcılardan toplanan sermaye kaynak kuruluşa aktarılır. Kaynak kuruluş sahip olduğu bilgi, birikim ve yönetim becerileri ile girişimi hayata geçirir ve çalıştırır. Sukuk vadesine kadar girişimin kâr ettiği dönemlerde bu kâr, sermayedarların getirisi olarak kendilerine VKŞ aracılığıyla ödenir.

Mudarebe sözleşmesi aynı zamanda kâr-zarar ortaklığı olduğu için zarar edilmesi durumunda sermayedarlar bir getiri elde edemez ve tüm maddi zarar kendi üzerlerine yansır (Çetin, 2020, s.94-97).

- ✓ Müşareke Sukuk: Mudarebe Sukuk'a çok benzeyen Müşareke Sukuk'ta bu sukukların dayandığı Müşareke sözleşmelerinde olduğu gibi bir sermaye ortaklığı söz konusudur. Mudarebe Sukuk'tan farkı, girişime mudarib konumundaki kaynak kuruluşun da sermaye koymasındadır. Bu kâr-zarar ortaklığın doğal sonucu olarak zarar edildiğinde koyulan sermayeler oranında zarar paylaşılır. Kâr edildiğinde ise başta anlaşılan oranlar üzerinden sukuk yatırımcıları paylarını alırlar (Özsoy, 2012e, s.189).
- ✓ Vekâlet Sukuk: Genellikle Katılım bankaları tarafından tercih edilen bu sukukta kaynak kuruluş bir katılım bankası olmakta ve varlıkların yönetilmesi amacıyla VKŞ tarafından vekil tayin edilmektedir. VKŞ'nin ihraç edeceği sukuk, kaynak kuruluşun bilançosunda yer alan gayrimenkul, finansal kiralama, murabaha gibi varlıkların oluşturduğu bir havuzun kaynak kuruluş tarafından VKŞ'ye satılması ile oluşturulmaktadır. Yatırımcılardan toplanan sukuk bedelleri varlık havuzu bedeli olarak VKŞ tarafından kaynak kuruluşu ödenir. Kaynak kuruluş bu varlıkların yönetimi karşılığında bir vekâlet ücreti de almaktadır. Varlıkların getirileri de sukuk sahiplerine aktarılır. Vade sonunda VKŞ varlıkları kaynak kuruluşu geri satar ve ana sermayeyi yatırımcılara öder (Çobanoğlu, 2020, s.55-56).

2.4.3.5. Tekaful (İslami Sigortacılık – Katılım Sigortacılığı)

Tekaful, Arapça "kefalet" kelimesinden türeyen ve "dayanışma" manasına gelen bir kelimedir ve "katılım sigortacılığı" anlamında kullanılmaktadır. İslam tarihinde çeşitli şekillerde uygulanmış olan Tekaful günümüzde de çeşitli ülkelerde farklı yorumlarla uygulanmaktadır (Yıldırım, 2014, s.50). Tekaful ile geleneksel sigortacılık arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar (TKBB, 2019e, s.308-309):

- ✓ Geleneksel sigortada poliçe sahiplerinden sağlanan fonlar çoğunlukla faizli finansal enstrümanlarda değerlendirilirken Tekaful'da fonların faizli bir alanda değerlendirilmesi yasaktır. Bu da bu iki sigortacılık arasındaki en büyük farktır.
- ✓ Poliçe sahipleri, geleneksel sigortada sigorta şirketinin müşterisi durumundadır. Tekaful'da ise katılımcılar oluşturulan şirketin veya fonun tam olarak ortaklarıdır.
- ✓ Geleneksel sigortacılıkta sigorta konusu riskin gerçekleşme durumuna göre iki taraftan biri zarar ederken diğeri kâr eder. Tekaful'da ise şirketin kazancı da kaybı da şirkete yani katılımcı ortaklara aittir.
- ✓ Tekaful'da kâr amacı güdülmez. Amaç, katılımcılara maliyetine sigorta himayesi sağlamaktır.

Tekaful'da katılımcıların ödedikleri paylar prim değil bir bağış (teberru) kabul edilir ve gönüllülük esastır. İşleyişte, bazen vekil sıfatıyla fon yöneticisi olarak bazen de mudarebede olduğu gibi işleten ortak olarak bir sigorta şirketi bulunur. Bu şirket, geleneksel sigortacılıktaki primler gibi katılımcılardan topladığı katılım paylarını bir fon havuzunda toplar ve İslami kurallara uygun olarak işletir. Sigorta konusu riskler meydana geldiğinde zararları tazmin eder. Bütün masraflar düşüldükten sonra fonun kâr elde etmesi halinde bu Tekaful sigorta türüne göre dağıtılır. Uygulamada yaygın olarak dört çeşit Tekaful vardır. Bunlar; Vekalet modeli, Mudarebe modeli, Hibrid (Karma) model ve Vekalet-Vakıf modelidir. Modeller, sigorta şirketinin fonun kâr-zarara bakılmaksızın vekil olarak bir ücret alıp almayacağı, kar-zarara tabi olarak fon havuzunun bir ortağı olup olmayacağı ve bunların varyasyonlarına göre çeşitlenmiştir (Canbaz Karacif, 2018, s.4-13).

2.4.4. İslami Finans'ın Katkıları ve Karşılaşılan Zorluklar

Her geçen yıl İslami Finans'ın küresel finans sistemi içerisinde kapladığı hacim artmaktadır. Bunda, finansal sistemde bulunmayan veya zorunlu olduğu alanlarda kısmi olarak temas eden, inancı gereği bu tercihte bulunan ciddi sayıda Müslüman nüfustan katılımlar ile hali hazırda sistem içerisinde olanların İslami finansal ürünlere de yatırım yapmaları etkili

olmaktadır. Ayrıca İslami Finans'ın reel ekonomiye de katkıda bulunan uygulamaları sayesinde gelecekte etkinliğini artırabileceği söylenebilir. Bununla birlikte, karşılaşılan zorlukların aşılması noktasında olumsuz ihtimallerin de yadsınamaz olduğu kabul edilmelidir.

İslami Finans'ın getirileri olarak aşağıdakiler sıralanabilir (Ariff ve Iqbal, 2011c, s.79-82):

- ✓ Faize dayalı borç finansı barındırmayan İslami Finans'ta finansal işlemlerin arkasında bir mal veya hizmet vardır. Bu sebeple enflasyonun kontrolü kolaylaşmakta ve istikrar bozucu kısa vadeli para akımlarının önüne geçilebilmektedir. Ayrıca, parasal genişleme de ancak ekonominin büyümesiyle gerçekleşmektedir.
- ✓ Satışa dayalı modeller ve kâr-zarar ortaklığı sözleşmeleri ile reel ekonomi desteklenmektedir.
- ✓ İslami finansal kuruluşlarla ortaklık ve paylaşım içeren sözleşmelere imza atan yatırımcılar, bankalarından işlemlerinde daha fazla ihtiyatlı ve şeffaf olmalarını talep etmektedir. Bununla birlikte, bankaların müşterilerinin projelerini daha dikkatli incelemeleri ve etkin bir risk değerlendirmesi yapmaları da beklenmektedir.
- ✓ Girişimciler ve tasarruf sahipleri için düşük riskli ticari enstrümanlardan yüksek riskli risk paylaşımli enstrümanları içeren geniş finansal alternatif seçeneği sunmaktadır.
- ✓ Finansal sistem, farklı çalışma prensiplerine sahip finansal kuruluşlar ile zenginleşmektedir.
- ✓ Alternatif bankacılık modelleri ile artan rekabet finansal sistemin verimliliğini artırmaktadır.
- ✓ İnançlarına uygun bir şekilde finansal ihtiyaçlarını giderebilen Müslümanlar ile finansal piyasaların verimliliği, çoğulculuğu ve kapsayıcılığı artmaktadır.

- ✓ Kâr-zarar ortaklığı ile faizli kredi sistemine göre yatırımların kârlılığına daha fazla önem verilmesi kaynakların kullanımında verimliliği artıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.
- ✓ Kâr-zarar ortaklığı sözleşmeleri sayesinde İslami finansal kuruluşların bilançolarının alacak tarafı borç tarafına yaklaşmakta ve dışsal şoklar ve iflas tehlikelerine karşı daha korunaklı olmalarını sağlamaktadır.
- ✓ Konvansiyonel iktisatta kişisel kâr maksimizasyonunun tetiklediği sosyal yıkımlar İslam İktisadı prensiplerine uygun olarak çalışan finansal kuruluşların varlığıyla azalmaktadır.

İslami Finans'ın günümüzde karşılaştığı zorluklar ise (Durmuş, 2021c, s.76-133):

- ✓ Faizin haramlığı konusunda bir ihtilaf bulunmazken neyin faiz olduğu, bankacılık işlemlerinde saklı bir faizin bulunup bulunmadığı, "kâr payı" gibi kavramların faizin değişik bir isim altında sunulması faizli bankacılığa yaklaşmayan kesimleri ikna etmek üzere kullanılıp kullanılmadığı gibi tartışma konuları İslami Finans'a yönelim konusunda tereddütler oluşturmaktadır.
- ✓ İslami bankacılık işlemlerinin doğru bir şekilde Şer'i yasalara uygunluğu ortaya konulduğunda "kâr payı" ve murabahadaki gibi İslami Finans kuruluşlarının kâr hadlerinin faizli işlem yapan bankaların faiz oranlarına çok yakın olması yatırım yapacak tasarruf sahiplerine ve fon kullanacak ihtiyaç sahiplerine "Sizin farkınız nedir?" sorusunu sordurmaktadır ve inandırıcı bulunmamaktadır.
- ✓ İslami Finans kurumlarıyla finansal bir ilişki kurmak konusunda kişilerin yatırımları karşılığında hem nihai olarak risksiz bir şekilde kâr etmeleri gerektiğini düşünmeleri hem de İslami kurallara riayet etmek istemeleri çelişki oluşturmaktadır. İslami Finans'ın daha rahat anlaşılması ve ona karşı güvenin oluşması

için halkın İslam'ın ekonomik hayata yaklaşımı konusunda bilgilendirilmesi gerektiği açıktır.

- ✓ İslami Finans'ın çoğu ülkede yasal altyapısının ya yetersiz olması ya da hiç bulunmaması.
- ✓ İslami Finans kurumlarının borç temerrüdünde nasıl davranacağı ve bunun İslami kurallara uygun olup olmadığı konusunda tartışmalar sürmektedir.
- ✓ Bankacılık sisteminin ve ürünlerinin Batı kaynaklı oluşu sebebiyle Dünya'da birkaç ülke dışında İslami Finans'ın mevcut Batı kaynaklı yasalara ve kavramlara uyumlanması gerektiğinden verimlilik kaybı, fazladan çalışma ve eğitim gerektirmektedir.
- ✓ Kavramsal olarak konvansiyonel bankacılıktan farklı olan İslami finansal iklimin yasal altyapısı, yönetimi, ürünleri, kontrolü ve kurumsallaşması başlı başına kendine özel olmak zorunda olduğundan uygun yapının oluşturulması hem maliyetlidir hem de zaman alan bir çalışma gerektirmektedir.
- ✓ İslami kuralların toplum kesimlerinde farklı yorumları bulunması sebebiyle farklı toplum kesimlerine aynı hizmeti sunmak mümkün olamamaktadır. Bu sebeple bulunan ülkedeki İslam anlayışına yönelik farklılıklar yapılması zorunlu olmaktadır.
- ✓ Seküler toplumlarda ve devletlerde kabul görmüş ve uzun zamandır uygulanan bankacılık işlemleri ve ürünleri konusunda tartışma çok az iken veya kişisel yaşamın sadece bir yönünü ilgilendirirken din gibi kişinin yaşam motivasyonunda en önde gelen kavramlardan biriyle yakın ilişkisi olan bir yapının sorgulanması, eleştirilmesi, üzerine çok farklı kesimlerden çok ciddi şekilde fikir beyanında bulunulması standart bir yapı ve uygulamanın oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.
- ✓ İslami Finans'ta konvansiyonel bankacılığa göre ürün çeşitliliğinin sınırlı olması ve kredi kartı gibi global olarak çok fazla kullanılan bir üründe İslami kurallar gereği getirilen kısıtlamalar İslami Finans'ın yetersizlik algısını artırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU-HALK İŞBİRLİĞİ MODELİ

Kamu ve özel sektör ayrımı yapmaksızın yatırımların, bulunduğu ülke ekonomisine büyük etki ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Yatırımları belirleyen, yönlendiren ve yapılabilirliğini en çok etkileyen unsur ise finansmandır. Teknolojinin geliştiği, internetin kullanımıyla bilgi birikiminin hızla arttığı ve bilgiye ulaşımın kolaylaştığı son 30 yılda finansman sağlamak, yatırımlar için diğer tüm faktörler arasında erişimi en kritik faktör olarak öne çıkmaktadır. İkinci bölümde yatırımlar için en sık baş vurulan finansman yöntemleri belirtilmişti. Bu finansman yöntemlerine alternatif olarak “Girişim Sermayesi”, “Melek Yatırımcılık” ve “Kitle Fonlaması” gibi yeni metotlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde, yapılan araştırma ve literatür taramasında daha önce metodolojisi belirlenerek bir model olarak ortaya konulmamış bir finansman yöntemi önerilecektir. Önerilecek modelle amaç, İktisat teorisini tartışmaktan ziyade tüm insanlığın tecrübe ettiği ekonomi temelli sıkıntılara çözüm üretme çabalarına bir katkıda bulunmak olacaktır. Devlet ve halkın yatırım yapmak için iş birliği yapması temelinde oluşturulan “Kamu-Halk İşbirliği Modeli” (KAHİ); mevcut finansman yöntemlerine alternatif olacak yeni yöntemlere duyulan ihtiyaçtan başlanarak modelin amacı, bileşenleri, uygulaması, örnek uygulama projeleri, ekonomiye olası katkıları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası politikalarına etkileri başlıkları altında tartışılacaktır.

3.1. Kamu-Halk İşbirliği'ne Neden İhtiyaç Var?

Kamu-Halk İşbirliği Modeli, genel olarak ekonomide görülen aksaklıklar ve işleyiş bozukluklarının düzeltilmesi ihtiyacı ile ortaya çıkmış bir model önerisidir. Kamu-Halk İşbirliği Modeli ekonomiyi bozucu aksaklıkların giderilmesi yanında sadece bir ekonomik ihtiyacı gidermeye yönelik de açılım getirmektedir.

3.1.1. Ekonomik Sistemlerin Zayıflıkları ve Gelir Adaletsizliği

Ekonomik sistemlerin temelinde sürekli karşılanması gereken insan ihtiyaçları vardır denilebilir. İhtiyaçların giderilmesi de insanın tatmin olması veya mutlu olması ile sonuçlanmaktadır. İnsanoğlunun tarih boyunca nüfusunun ve bilişsel gücünün artması, karşılanması gereken ihtiyaçlarını da artırmış ve çeşitlendirmiştir. Bu artış sistemsel bir oluşumu ve organizasyonu gerekli kılmaktadır. Tarih boyunca mikro ve makro ölçüde çokça ekonomik yapı gelip geçmiştir. Avrupa’da modern ekonomik sistemlerden önceki sistem olarak 16. yüzyılda “merkantilizm” terimi ile ifade edilen temeli ticarete dayanan müdahaleci ve korumacı bir sistem yaygındı. İktisat tarihi yazınında dünyayı etkileyen büyük sistemlerin başlangıcı olarak 18. yüzyılda “sanayi devrimi” gösterilmiştir.

Ekonomik sistem veya ekonomik rejim kavramı, bir yerde mal ve hizmetlerin üretiminin, dağıtımının ve ticaretinin düzenlenmesinde devlet ve özel sektör arasında ne ölçüde bir paylaşım olduğu ve ülkelerarası ekonomik ilişkilerde serbestlik düzeyini belirleyen ilkeleri ifade eder. Hiç (2017a, s.124-136)’e göre bu konuda iki uç vardır. “Kapitalizm” ve “Komünizm”. “Liberal ekonomik rejim” de denilen Kapitalizm’de devlet sadece savunma, yargı, adalet gibi fonksiyonları yürütür. Sosyal ve ekonomik faaliyetler tümüyle özel sektör tarafından yürütülür ve özel mülkiyet esastır. Üretim, fiyatlandırma, istihdam gibi ekonomik kararlar arz-talep mekanizması ile serbestçe belirlenerek ülkenin tam istihdama ve dış ticaret dengesine ulaşacağı iddia edilmiştir. Yerine “Sosyalizm” terimi de kullanılan Komünizm’de ise ekonomik ve sosyal faaliyetler devlet tarafından merkezi bir planlama ile yürütülür. Özel mülkiyete izin verilmez, tüm üretim faktörleri devlete aittir. Bu iki uç ekonomik sistem bugün fiilen tatbik edilmemektedir. İki uçtan da farklı derecelerde kayma olmuş ve iki uç arasında konumlanan sisteme de genellikle “karma ekonomik sistem” denilmiştir. Karma ekonomide hem devletin hem özel sermayenin yeri vardır ama hangisinin ağırlığının fazla olduğu konusunda uygulamalara göre değişiklikler görülmektedir. Liberal ekonomik sisteme yakın karma ekonomilere literatürde “piyasa ekonomisi” tabiri sıklıkla kullanılmaktadır. Dünyada sistem olarak Komünizme yaklaşan Küba, Vietnam, Kuzey Kore gibi

birkaç ülke sayılabilirken çoğu ülkede liberal ekonomik sisteme yakın bir karma sistem tatbik edilmektedir. Aydın (2003a, s.1-2), bu iki uç sistemi “Neoklasik Teori (piyasacı yaklaşım)” ve “Reel Sosyalizm (planlamacı yaklaşım)” olarak tanımlayarak bu iki uç arasında çok fazla sentez arayışının varlığını ve bu sentezlerden en kalıcı olanının piyasanın iyi işlemesi için devletin makroekonomik konularda müdahaleci bir politika izlemesi gerektiğini ileri süren “Keynesyen” yaklaşım olduğunu belirtmiştir.

Kapitalist sistemin işsizlik, daralma ve konjonktür dalgalanmaları gibi sürekli sistemsel krizler ürettiğini düşünenler kapitalist sisteme alternatif olarak komünizmi 1917’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) kurulması ve sonrasında onu örnek alan bazı ülkelerde fiili olarak uygulama şansı yakalamışlardır. Komünizm, 1990’da SSCB’nin dağılmasıyla kesin bir şekilde başarısızlığa uğramıştır. Merkezi planlamaya dayanan komünist sistemin en ciddi uygulamasının çökmesi aslında hakketmediği şekilde kapitalizmin zaferi olarak nitelendirilmiştir. Kapitalist sistem de 1929 Ekonomik Buhranı² ile sarsılmış ve bu sebeple Keynesyen politikalar 1970’li yıllara kadar ağırlıklı olarak izlenmiştir. 1970’lerde Petrol Krizi’nin ardından gelen stagflasyonla birlikte de Keynesyen politikalara karşı “Parasalcı (Monetarist)” yaklaşım gelişmiş ve o da başarısız olarak 1990’larda yerini gene Keynesyen politikalara bırakmıştır (Hiç, 2017b, s.127-129).

Ertuna (2010)’ya göre 1990 yılı, sosyalist sistemin devleti önceleyip insanın ihtiyaçları ve özelemlerini önemsemediği için çökmesi sebebiyle bir dönüm noktası oldu. Uygulanıp başarısız olan sosyalist sistem kapitalizmi başarılı ve daha makbul bulunacak bir görüntüye büründürdüğü için dünyada kapitalizme büyük bir yönelim oldu. 1994 yılında imzalanan GATT (Ticaret ve Gümrükler Genel Anlaşması) ile ABD ve Batılı devletler tarafından tüm

² 1929 Ekonomik buhranı, diğer adıyla büyük depresyon, dünya çapında olan ilk ekonomik kriz olarak tanımlanmış ve toplumsal ve siyasal sonuçları ağır olmuştur. Kriz, 1929’da Amerika Birleşik Devletleri’nde başlamış ve kısa sürede Avrupa kıtasına da yayılmıştır. Binlerce şirket ve bankalar iflas etmiş, borsa çökmüştür. ABD’de yaşanan en şiddetli deflasyon vakası olan bu krizde fiyat seviyesinde ve para miktarında %30'lara varan düşüşler görülmüştür. Üretimdeki gerileme sebebiyle işsizlik %25’leri bulmuştur.

1929 Buhranı’nın temelinde iktisadi yapısal ve parasal nedenler vardır. En göz önündeki sebep ise I. Dünya Savaşından sonra aşırı güçlenen Amerika Birleşik Devletleri ve onun önderliğinde kapitalist sistemin aşırı üretiminin yeterli taleple karşılanmamasıdır. Örneğin şirketlerin mali durumlarındaki dengesizlik, bankaların işleyişindeki yapısal sıkıntılar, dış ödemelerde dengesizlik, para politikalarında altın standardında ısrar edilmesi 1929 ekonomik buhranının en önemli sebepleri arasındadır. (<https://www.federalreservehistory.org/essays/great-depression>, Erişim Tarihi: 04.07.2022)

dünyaya dayatılan kapitalist sistem “küreselleşme” yoluna evirildi. IMF, Dünya Bankası ve büyük finans kuruluşları da küreselleşmenin ekonomik yanı için kullanılan tabiri olan liberalleşmenin en büyük itici gücü olmuşlardır.

Kamunun ekonomik faaliyetlerinde ve yatırımlarında verimsiz olduğu ve ekonomide özel sektörün ağırlığının artmasıyla ülkelerin verimli bir şekilde büyüyerek toplumlara refah getireceği inancı liberalleşmenin çıkış noktasıdır. Ekonomik anlamda liberalleşme; kamunun ekonomik aktivitelerden çekilerek yerini özel kesime bırakması, özelleştirmeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi, piyasaya giriş ve çıkışların kolaylaştırılması sac ayakları üzerinde durmaktadır. Başlarda finansal serbestlik, piyasaları derinleştirerek öncelikle tasarrufları ve yatırımları artıracak sonrasında bu artış ile yükselecek rekabetin halkın asli yararı sonucuna varacak büyüme ve gelişmeyi getirecek iktisadi bir gereklilik olarak görülüyordu. Derinleşen piyasalar sisteme henüz girmemiş kesimleri sisteme dahil ederek parasallaşmayı artıracak ve bu vesileyle fiyatların kolaylıkla manipüle edilmesi önlenecek ve enflasyon kontrol altında tutulacaktı. Fakat ilk bakışta çok olumlu görülen bu yaklaşım son yirmi yılda bu serbestliğin ana oyuncularını olan finansal kurumlar tarafından yozlaştırılmıştır (Alkin, 2010a, s.9-34). Bu aşamada “finansallaşma” kavramından da bahsetmek yerinde olacaktır. Bazı ekonomistler, finansallaşmayı sayısal ifadeyle bir ülkedeki toplam kredi hacminin milli gelirin %80’inden fazla olması şeklinde ifade etmişlerdir. Bir ekonomide paradan para kazanma da diyebileceğimiz gerçek bir üretim ve ticaretten ziyade dağıtım faaliyetlerinin hacmi ve buradan elde edilen kâr, değer ortaya koyan yaratıcı faaliyetlerden fazlaysa o ekonomi finansallaşmış denilebilir. Kategorik olarak finansallaşma toplumlara zarar verir denilemezse de finansallaşma eğer yaratıcı faaliyetlere yönelmediyse sorunlu bir yapı oluşmuştur (Özyıldız, 2017).

Küreselleşme kavramı hakkında bugüne kadar hayli tartışma yaşanmıştır ve tartışmalarda küreselleşmenin yanında ve karşısında konumlanan görüşler gündemde yer işgal etmeye devam etmektedir. Bu görüşlerin detaylı bir analizi yerine KAHİ model önerisinin temel çıkış noktası olan bir veri ortaya konacaktır. Inequality Lab tarafından yayınlanan World Inequality Report (2021a, s.22-26)’ta iki temel gösterge sunulmaktadır.

Birincisi gelir eşitsizliği, diğeri ise servet eşitsizliği. 2021 Dünya Eşitsizlik Raporu'nda gelir eşitsizliğinde dünya nüfusunun en zengin %1'lik kısmının dünya toplam gelirinin %19'unu elde ettiği, %50'lik en fakir kısmının ise dünya toplam gelirinin %8'ini elde ettiği ortaya konulmuştur. Dünyada ülkeler arasında ve ülkelerde kişiler arasında gelir eşitsizliği, varlığı tartışılmayacak yalın bir gerçek olarak önümüzde dururken rapordaki kritik veri olarak alınacak dünya servet dağılımındaki çarpıklık çok vurucu bir görüntü sergilemektedir. Dünya nüfusunun en zengin %1'lik kısmı toplam gelirden %19 pay alırken toplam servetten aldığı pay %38'e çıkmakta, %50'lik en fakir kısmı ise toplam gelirden %8 pay alırken toplam servetten aldığı pay %2'ye inmektedir. Bunların yanında, dünya nüfusunun en zengin %10'luk kısmı toplam gelirden %52 pay alırken toplam servetten aldığı pay %76'ya çıkmakta, %40'lık orta gelir grubu ise toplam gelirden %39 alırken toplam servetten aldığı pay %22'ye inmektedir. Burada ekonomik eşitsizliği ölçmek için kullanılan iki temel kavramdan ilki olan milli gelir, bir yıl boyunca belirli bir ülkede yaşayan bireyler tarafından elde edilen tüm gelirlerin toplamıdır. Gelirlerde temel olarak iki kaynak vardır. Biri kişilerin emeğinden kaynaklanan ücret ve maaş gibi diğeri de kişilerin servetinden kaynaklanan faiz ve temettü gibi gelirlerdir. Milli servet ise belirli bir ülkedeki bireylerin sahip olduğu tüm varlıkların değerinin toplamıdır. Tüketilmeden tasarruf edilerek biriken sermayeden ve fiyat etkilerinden kaynaklanan stoklardır (World Inequality Lab, 2021b, s.10-20).

Tüketebileceğinden fazla kazananlar bu fazlalığı sürekli yatırıma dönüştürerek elindeki sermayeyi daha da çoğaltmak amacıyla dinamik bir sürecin içine girer. Kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan tüm grupların alternatif amaçlar içerisinde sermaye birikimi amacını önceliyor olması iktisadın kapitalist yorumunu hâkim kılmakta ve kendini sürekli beslemektedir. Küreselleşme sürecine gelinirken devletlerin ekonomik hayattan çekilmeleri üretim imkanlarının özel sektöre aktarılması ile gerçekleşmiştir. Bireylerde eşit olarak toplanmayan üretim imkanları bu araçları elinde bulduranların lehlerine daha çok sermaye birikimini sağlamış, bu araçları elinde buldurmeyen çoğunluk emeği karşılığında varlıklı azınlıktan küçük bir pay almıştır (Aydın, 2003b, s.5-7).

Gittikçe artan gelir adaletsizliğinin sebebini görmek ve gelişimini anlamlandırabilmek için gelişmiş ülkeler-gelişmekte olan ülkeler ayırımını değerlendirmeliyiz. Aydın (2003c, s.3-4)'a göre finansal liberalleşme öncesinde gelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin tekrar üretime yönelmesi, üretim fazlası ve talep yetersizliği, üretim kapasitesinde aşırı genişleme ve bunların sonucunda da kâr oranlarının düşmesi ile sonuçlanmıştır. Sermayenin biriktirmeye devam edilebilmesi için kâr oranlarının düşmesinin bir şekilde önlenmesi veya sermayenin farklı mecralara yönelmesi gerekmiştir. Liberalleşme ile sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, paranın merkezden (gelişmiş ekonomiler) çevreye (gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomiler) akmasını getirmiştir. Merkez, hem ihtiyaç duyduğu sermayeyi çekebilmek için yüksek faiz vermesi gereken çevreye aktardığı sermayeyle yüksek getiri elde etmiş hem de sermaye akımıyla çevrede ucuzlayan döviz sayesinde fiyat avantajı sağlayarak fazla üretimini satacak yeni pazarlar edinmiştir.

3.1.2. Döviz Kurları – Enflasyon – Faiz Kısır Döngüsü

Gelişmekte olan ülkelerin hızla büyüme ve gelişme motivasyonları, sermaye birikimlerinin zayıflığı sebebiyle onları finansal liberalleşmeye zorlamıştır. Kendilerinde olmayan kaynağı dışarıdan borç alarak sağlamış ve uluslararası kapitalist finansal sistemin bir parçası olmayı seçmişlerdir. Dünyada bugün ülkelerin çoğunluğu devletin düzenleyici rolünü hiçe saymayan ve değişik düzeylerde müdahalesinin normal bulunduğu karma bir piyasa ekonomisini benimsemiştir. Gelişmiş ülkeler, sistemi yönlendiren güçlü konumları ile sistemde etkileyen rolünde olduklarından sistemin defolarından çoğunlukla kötü etkilenmemekte gelişmekte olan ülkeler ise çeşitli hayati tehditlerle sürekli baş etmek zorunda kalmaktalar. Hem uluslararası kuruluşların hem de gelişmiş ekonomilerin etkisiyle sistemde etkilenen konumda bulunan gelişmekte olan ülkelerin bağımsız karar alma yetkileri törpülenmekte ve devletin egemenlik hakkından kaynaklı müdahale güçleri zayıflamaktadır. Çünkü borç veren ülke ve kurumlar borç vermek için kendi çıkarlarının gereği bazı şartlar ileri sürmekte veya yüksek risk primi talep etmekte. Borç verenlerin talepleri hem ekonomik hem de siyasi

olabilmektedir. Türkiye'nin CDS'sine³ bakıldığında ekonomik olarak bu düzeylerin anlamlı olmadığı ve hayli siyasi bir değerlendirme yapıldığı söylenebilir. Örneğin; son 5 yıl içinde özellikle Covid-19 salgının etkisinin gözlemlendiği 2020 yılı verileri incelendiğinde, yakın zamanda borç krizi yaşamış Avrupa ülkelerinden İrlanda'nın CDS'inin 58'e, İspanya'nın 163'e, Yunanistan'ın 412'ye çıktığı görülürken Türkiye'nin CDS'inin 643'e yükselmesi salgında gösterdiği üretim performansına rağmen önyargılı siyasi yaklaşımın bir göstergesidir (World Government Bonds, 2022). Ayrıca, bu ülkelere kıyasla Türkiye'nin borcunun GSMH'ye oranı da daha düşüktür. Kaldı ki Türkiye, tarihinde hiçbir zaman borçlarını ödeyememe durumunda olmamış hatta Osmanlı Devleti'nden kalan borçlarını dahi ödemiştir.

Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere geniş doğal kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkeler bu kaynaklar sayesinde kredibilite sorunlarının uzun vadede de olsa üstesinden gelebilmeyi başarmışlardır. Böyle zengin kaynaklara sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler ise döviz kurları-enflasyon-faiz kısır döngüsüne kapılmaktan uzak kalamamaktadır. Alkin (2010b, s.24-25)'te bu durumu şöyle ifade etmiştir;

“O zaman elde kalan, IMF ve Uluslararası Kuruluşlar kanalıyla kredibiliteyi yükselterek, borcun vadesini uzatıp faiz yükünü azaltmak sürecidir. Söz konusu sürecin, “ulusal paranın değerlendirilmesi-cari açığın artması-faizlerin düşmesi-devalüasyon-faizlerin yükselmesi-enflasyon-ulusal paranın tekrar değerlendirilmesi-cari açığın tekrar yükselmesi-faizlerin tekrar düşmesi-tekrar devalüasyon-tekrar enflasyonun yükselmesi-faizlerin tekrar yükselmesi” gibi bir kısır döngü yarattığı görülmektedir.

Gerçekten de doğrudan yatırım şeklinde gelmeyen yurt dışından borçlanma ve sıcak para diye tabir olunan kısa vadeli portföy yatırımları tasarruf açığı olan ve döviz varlığı kısıtlı ülkeler için kriz doğurma potansiyeli olan girişlerdir. Bir ülkeye büyük miktarda sıcak para girişinin en önemli etkisi yerli parada aşırı değerlendirme ve döviz kurlarının düşmesidir. Bu değişim

³ CDS yani Credit Default Swap (Kredi Temerrüt Takası), elinde tahvil vb. finansal araçlar bulunduran bir kişinin, vade sonundaki alacağının belirli bir bedel karşılığında ödenme riskinin ortadan kaldırılmasına yarayan bir finansal enstrümandır. Ülke CDS'lerinde sigorta konusu, ülkenin dış piyasalarda sattığı tahvillerin ve bonoların ana paralarını veya faizlerini ödeyememesi riskidir. CDS Risk Primi: CDS şirketleri borçlu bir ülkenin borçlarını ödeyememesi riskine karşı yani iflas riskine karşı alacaklarının alacaklarını sigortalayan bir sözleşme satar ve bu sözleşmenin fiyatı da ülkenin CDS primidir. Bir ülkenin ya da şirketin CDS primi ne kadar yüksekse borçlanma maliyeti de o kadar yüksek demektir. Çünkü bu prim ister istemez faize yansımaktadır. (<https://www.ekonomist.com.tr/encyclopedia/cds-ve-cds-primi>)
Erişim Tarihi: 08.02.2022

ülkenin dış ticaretini direkt etkilemekte ve dış ticaret açığı verilmektedir. Döviz kurlarının düşmesi yerli ürünleri pahalılaştırmakta, ithal ürünleri ucuzlatmakta olduğundan yerli üreticinin rekabet gücünü azaltmakta ve yerli üreticiyi üretimden çekilmeye iterek ithalata yöneltmektedir. Ayrıca tüketimde ithal mallara yönelim de artacaktır. Kısaca ülke ithalata bağımlı hale gelecektir. Sıcak para gelmeye devam ettiği sürece dış ticaret açığı fonlanmaya devam edecek herhangi bir ödeme sıkıntısı yaşanmayacaktır. Spekülatif nitelikli kısa vadeli sermaye hareketleri başlangıçta girdiği ülkelerde olumlu görülebilecek bir hareketlenme getirirse de siyasi ve ekonomik konjonktüre ve diğer ülkelerdeki getiri fırsatlarına çok duyarlıdır. Bu özelliği sebebiyle de girdiği ülkelerde ekonomik yapıyı dönüştürdüğünden çıkışında küçüklü büyüklü krizlere sebep olması muhtemeldir. Nitekim, Türkiye gibi pek çok gelişmekte olan ülke bu krizleri yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir (Koç AYTEKİN, 2018, s.184-207).

Ünlü ekonomist Joseph E. Stiglitz (2006, s.245-250), liberalleşme çağında gelişmekte olan ülkeler için başka bir problemten daha bahsetmiştir. Bu da gelişmekte olan ülkelerin kısa vadeli spekülatif sermaye çıkışlarının sebep olacağı şokları hafifletebilmek, gerekirse dış ticaret açıklarını gidermek ve dış borç ödemelerinde yaşanabilecek sıkıntıları gidermek için kayda değer bir düzeyde rezerv tutmak zorunda olmalarıdır. Bu rezervler genellikle altın ve Amerikan Doları şeklinde tutulmaktadır ve yıllar geçtikçe artmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin daha önce tamamladığı altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek ve gelir getirici yeni yatırımlar yapabilmek için büyük bir finansmana ihtiyaç duymaktadır. Stiglitz ayrıca, bu rezervlerin merkez bankalarınca ABD devlet tahvilleri gibi düşük riskli alanlarda değerlendirildiği ve düşük getiri ile ABD'ye ödünç verilmeyip diğer projelere (liman, havaalanı, üretim tesisleri, enerji tesisleri v.b.) yatırılarak yüzde 10-15 oranında kazanç elde edilebileceğini belirtmiştir. Bu iki alternatif arasındaki farkın "fırsat maliyeti" olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin kronik sorunları yanında bu maliyeti de yükledikleri hatta ihtiyatlı bir tahminde bile bu fırsat maliyetinin gelişmekte olan ülkeler için 300 Milyar dolar civarında olduğunu iddia etmiştir.

Uluslararası kısa vadeli sermaye hareketlerinin bir ülkenin ekonomisinin istikrarsızlaştırılması gibi özel bir amaçla hareket edebildiği bir kenara bırakılırsa sıcak para, gelişen bir ülkede yükselişteki ekonomik konjonktürden ve faiz hadlerinden gelir elde etmek için spekülasyon güdüsüyle hareket etmektedir. Doğrudan yabancı sermaye gibi hem bulunduğu ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunan hem de bu gelişimden payını alan bir sermaye hareketi yanında kısa vadeli spekülatif sermaye, girdiği ülkeye çok kısa bir rahatlama şansı verdikten sonra çıkarken de belki de verdiği faydadan çok daha fazla zarar vermektedir (McKinnon ve Liu, 2013). Bu süreç bir örnekle daha görünür kılınabilir. Türkiye'ye kısa bir zaman diliminde onun finansal piyasalarını etkileyecek büyüklükte sermaye girdiğinde ilk etki döviz kurlarının düşmesi olacaktır. Ülkeye giren döviz ile Türk lirasına çevrildikten sonra borsadan hisse senedi alındığını varsayıldığında; bu döviz çevrimiyle döviz kurları düşmeye başlayacak, borsadaki alım ile de borsa endeksi etkilenecek yükselecektir. Bir süre sonra borsadaki hisselerin borsa endeksi yüksek iken satıldığında buradan bir kâr elde edilecektir. Sermayenin yurt dışına çıkışında da eldeki sermaye ve borsadan elde edilen kâr toplamı, ülkeye giriş tarihindeki kur seviyesinden daha düşük düzeydeki kurdan dövize çevrilerek bir miktar da döviz kurları farkından kâr elde edilecektir. Ülkede enflasyon olsa bile kısa bir zaman dilimi düşünüldüğünde iki alandan gelen gelirin yanında bunun maliyetinin çok küçük olacağı açıktır. Bu sermayenin yüksek bir kâr elde etmesi tek başına bir sorun teşkil etmese de bu örnekte borsadan çıkışında borsa endeksinin düşmesine ve döviz dönüşümüyle döviz kurlarının bir anda yükselmesine sebep olacaktır. Söz konusu bu kısa sürede piyasalarda oluşacak bu denli büyük dalgalanma o ekonomideki aktörleri negatif yönde etkileyecektir. Bu örnek Devlet İç Borçlanma Senetleri ve faiz oranları üzerinde de genişletilebilir.

3.1.3 Kamu Yatırımları İhtiyacı ve Finansmanı

İktisat yazınında kamu yatırımlarının özel yatırımları etkileme yönü ve derecesi ile büyümeye katkısı konusunda hayli çalışma mevcuttur. Ekonometrik çalışmalarla geçmiş verilere bakarak kamu yatırımlarının özel yatırımları dışladığı mı yoksa teşvik ettiği mi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu

çalışmalarda tek yönlü net bir sonuca varılamamıştır. Bazı çalışmalar, kamu yatırımlarının özel yatırımları dışladığı (crowding out), bazıları teşvik edip çektiği (crowding in), bazıları dönemsel olarak hem olumlu hem olumsuz yönde etkileyebildiği ve bazıları da aralarında doğrusal bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır. Bu değişken sonuçların sebeplerine bakıldığında; analiz için kullanılan ekonometrik yöntem, ülkeler ve kültürler arası farklılıklar, yönetim kabiliyetleri, özel sektör kabiliyetleri ve risk iştahı, konjonktür dalgalanmaları, faiz oranları, yatırım yapılan alanların farklılıkları, özel sektör sermaye büyüklüğü, kamunun bütçe açıkları ve borçlanması, kanuni mevzuat engelleri veya serbestisi gibi sebepler görülmektedir (Günaydın, 2006).

Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını etkileme biçimini belirleyen faktörlerden en önemli iki tanesi kamu yatırım alanı ve yatırımların finansmanıdır. Kamu yatırımlarının altyapı yatırımları mı yoksa özel sektöre ikame olmayı teşkil edecek tüketim ürünleri imalatı alanında mı olduğu, özel sektör yatırımlarını ve büyümeyi farklı şekillerde etkilemektedir. Kamu tarafından yapılan altyapı yatırımlarının özel sektör yatırımlarını çektiği konusunda geniş bir konsensüsün varlığından bahsedebiliriz. Altyapı yatırımlarının nitelik olarak kamu tarafından yapılması gereken temel kamu hizmetleri sınıfında kabul edilmesi ve özel sektörün mali ve teknik gücünü aşabilecek büyük ölçekli yatırımlar olmaları sebebiyle bu yatırımların kamu eliyle yapılmasının dışlama yerine çekme etkisine sebep olduğu kabul edilmektedir (Tülümce ve Buyrukoğlu, 2013, s.59-78). Ulaşım, haberleşme, sağlık, enerji ve güvenlik gibi temel alanlarda kamu yatırımları özel sektörün yatırım yapmasını kolaylaştırmaktadır. Temel motivasyonu kâr maksimizasyonu olan özel firmalar, kamu altyapı yatırımları sayesinde kayda değer düzeyde maliyetleri azaldığı için yatırım yapma kararı alabilmektedir. Örneğin; az gelişmiş bir bölgeye gıda imalatına yönelik bir yatırım yapma düşüncesinde olmayan bir özel firma, o bölgeye kamu tarafından yüksek bütçe ile yapılabilecek liman ve yol sayesinde yatırım yapma kararı alabilecektir. Liman ve yol yatırımı, beraberinde getireceği direkt büyüme katkısının yanında özel yatırımları çekme etkisi sebebiyle dolaylı olarak da büyümeye katkıda bulunacaktır.

Diğer yandan kamu yatırımları tüketim malları yatırımları şeklinde olursa çoğunlukla özel yatırımları negatif yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Bu konu ile ilgili akademik çalışmalarda bu ters etkinin daha çok finansman boyutu ele alınmıştır (Çil Yavuz, 2001, s.47-64). Özel sektörün yatırım yapmak için ihtiyaç duyduğu kaynakların kamu tarafından başka yatırımlar için kullanılması toplam kullanılabilir kaynakları azalttığı için faizlerin yükselmesine sebep olmakta ve böylece finansman maliyeti artan özel sektörün yatırım kararlarını iptal etmesine sebep olmaktadır. İktisat teorisinde yatırımlar ile faiz oranları arasındaki ilişki düşünüldüğünde piyasa faiz oranlarını etkilemeyen veya az etkileyen bir yöntemle yapılacak kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını engellemeyeceği veya özel sektör yatırımlarını dışlama etkisinin az olacağı sonucuna varılabilecektir (Erden ve Holcombe, 2005).

Altyapı yatırımları dışında kalan sektörlerde de kamu yatırımları yapılmaktadır ve bu yöndeki kararların doğruluğu tartışılabilir. Bunu savunanların en önemli vurguları piyasa düzenleyiciliği üzerinedir. Tüketim malları üreten herhangi bir sektörde tüketicilerin, diğer üreticilerin ve devletin zararına gelişen durumlar olduğunda; devletin bu durumun bertaraf edilmesi ve bir daha tekrarlanmaması için uygulayabileceği bir yöntem olarak o sektöre yatırım yapıp bir oyuncu olarak sektöre girmesi de çok kez görülmüş bir tercihtir. Örneğin, Türkiye’de bankacılık sektöründe devlet hem düzenleyici kurumları hem de bankaları ile sistemi düzenlemektedir. Bazen özel ticari bankaların kârlı görmedikleri veya riskli bularak kredi vermeyi tercih etmedikleri kişi, kurum veya sektörler kamu bankaları destek mahiyetinde kredi verebilmektedir. Böylece, maliye ve para politikasının etkinliğinde de destekleyici bir rol oynayabilmektedir.

Kamunun altyapı yatırımları yapmasının devlet erkinin üzerine düşen bir sorumluluk olarak karşılanacağını kabul edildiğinde, yatırımlar konusunda asıl odaklanılması gereken alanın finansman olduğu açıktır. Kamunun, yatırımlarını borçlanarak finanse etmesi yatırımlar altyapı yatırımları olsa bile faiz oranlarının artmasına sebep olarak yatırıma dönüşebilecek tasarrufların faize yönlendirilmesi yani dışlanmasına sebep olmaktadır. Kamunun kamu hizmetlerini gerçekleştirmek ve kamu yatırımları yapabilmesi için sıklıkla

başvurduğu borçlanma yönteminden farklı bir yöntem ihtiyacı duyulduğu ortadadır. Bu yöntemin faiz düzeyleri ile bağlantısının düşük olması karşılaşılabilecek problemleri azaltıcı bir etki doğuracaktır.

3.1.4 Faizli Ekonomi ve Finansman Maliyetleri

Kısaca, kullanma hakkı bir süreliğine başkasına verilen paradan alınan kira veya ücret olarak tanımlanabilecek faiz iktisattaki en tartışmalı konulardan biridir. Faizin iktisattaki yeri, varlığının doğal olup olmaması, enflasyonla ilişkisi ve semavi dinlerdeki yasaklılığı hakkında pek çok tartışma yapılmıştır ve hala tartışılmaya devam edilmektedir.

Özellikle son yıllarda sıkça gündeme gelen faizin enflasyonun sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu sorusunun tek ve saf doğru bir cevabının bulunmadığı söylenebilir. Çünkü verili düzende iki kavram da mevcuttur. Birinin varlığını sıfırlayıp değerlendirmede bulunma şansımız yoktur. Basit bir değerlendirme için tarihte bu iki kavramın hiç bulunmadığı bir zamanda olduğunu varsayıldığında; bu iki kavramdan birinin bir sebepten ortaya çıktığı senaryosunda diğerinin de buna bağlı olarak ortaya çıkacağı ihtimali yüksektir. Örneğin, faiz ve enflasyonun olmadığı veya önemsenmeyecek düzeyde az olduğu bir ekonomide bir sebeple hızlı bir enflasyon artışı yaşanır, tasarruf sahipleri borç verecekleri tasarruflarının değer kaybedeceği öngörüsüyle borç isteyenlerden faiz talep edebileceklerdir. Diğer taraftan, bir sebepten faizlerde hızlı bir yükseliş yaşandığında da fon kullananlar artı bir maliyet olan faiz ödemelerini, ürettikleri veya ticaretini yaptıkları ürünlerin fiyatlarına ekleyecekleri için enflasyona sebep olacaktır.

Faizlerle yatırımlar arasındaki ilişki ele alındığında, iktisat yazınında faizlerle yatırımların ters orantılı olduğu ve yüksek faizin bu açıdan büyümeyi negatif yönde etkilediği genel kabul görmüş bir önermedir (Çavuşoğlu, 2010, s.11-16). Faizli enstrümanların dışında alternatif faizsiz enstrümanlar yoksa veya var olanlar da etkin değilse Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyüme yüksek faiz sebebiyle kısılmakta ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkmayı geciktirmektedir. Enflasyon da bütün ekonomik değişkenlere negatif etkisi olan, karar mekanizmalarını ve fiyatlama davranışlarını bozan temel bir

problemdir (TCMB, 2013). Tüm ekonomiler için yüksek faizin de yüksek enflasyonun da çok zararlı olduğu ve sifıra ne kadar yaklaşırsa o derece iyi olacağı söylenebilir.

Firmaların, mevcut faaliyetlerini sürdürmede ve yeni yatırımları için ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamada özkaynaklar ve borçlanma olarak iki ana kaynağı vardır. Özkaynaklarının yeterli olup olmamasına bakılmaksızın firmaların sıklıkla borçlanma yoluna gittikleri görülmektedir. Bunun sonucunda da belirgin bir şekilde faiz giderleri doğmaktadır. Borçlanmanın tipi, kaynağı, vadesi ve yükümlülükler içindeki payı gibi detaylara girmeden finansman giderlerinin, firmaların kârlılıklarını ciddi derecede azalttığını söylemek mümkündür (Keleş, 2021). Kârlılıkların azalması, menkul kıymet borsalarında ortaklık payları işlem gören şirketlerde hisse başına dağıtılacak temettüleri de azaltmaktadır. Bu sebeple, çoğu hisse senedi yatırımcıları yatırım kararlarını temettü getirisi gözeterek kazanç sağlamaya çalışmak yerine spekülasyon güdüsüyle hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalardan kâr etmeye çalışmak doğrultusunda oluşturmaktadır. Bu da sermaye piyasalarını asfî işlevlerini yerine getiren bir oluşum olmaktan çıkarıp spekülasyon güdüsüyle hareket edilen bir mecra haline getirmektedir. Tasarruf sahiplerinin kararlarını direkt etkileyen bu durumu küçük bir araştırma örneği ile açıklayabiliriz:

Borsa İstanbul'da (BİST) finans alanı dışında faaliyet yürüten firmalardan en fazla piyasa değerine sahip ilk yirmi firmanın finansal tabloları incelendiğinde bunların %75'inin nette finansman giderlerinin olduğu ve finansman giderlerinin esas faaliyet giderlerine oranının %64 civarında olduğu görülmüştür⁴. Tüm ülkedeki faizli borçlanma toplamı düşünöldüğünde, tüm üretim aşamalarında faizli borçlanan firmaların finansman giderleri maliyetlerine ekleneceğı için bu ilave fiyatlama toplamda inanılmaz bir büyüklüğe ulaşmaktadır. Buradan hareketle, enflasyonun en büyük nedenlerinden birinin finansman ihtiyacının faizli enstrümanlarla giderilmesi olduğu söylenebilecektir.

⁴ Borsa firma sıralama verileri tr.tradingview.com internet sitesinden, bu firmaların finansal tabloları Kamuoyu Aydınlatma Platformu'ndan (www.kap.org.tr) alınmıştır.

Sonuç olarak, özellikle büyümek isteyen bir ekonomide düşük faizli veya faizsiz finansmana erişim konusu hayati bir noktada durmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde özellikle üretim yapanlara yönelik sıfır veya düşük faizli kredi imkanları gibi çok çeşitli teşvikler verilmek zorunda kalınmaktadır. Kamu yatırımları düşünüldüğünde ise altyapı eksikliklerini tamamlamaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha fazla kaynak ayırma zorunluluğu doğmaktadır. Vergi gelirleri gibi normal gelirler bu yatırımları yapmaya yetmediği için KÖİ gibi modern finansman yöntemlerinin yanında iç ve dış borçlanmaya da gidilmektedir. İç borçlanma, para piyasasında fazladan fon talebi yaratacağından piyasa faiz oranlarını artırıcı etki yapmaktadır. Faiz oranları artışı da özel sektör yatırımlarını ve harcamalarını azaltma yönünde etki gösterecektir. Dışlama etkisi (Crowding-out) adı verilen bu etki, hem faiz artışı sebebiyle borçlanmayla yapılacak yatırımların maliyetini artırdığı için hem de yüksek faiz kazancı sebebiyle harcamaları düşürerek tasarruf eğilimini artırdığı için fonların yatırıma ve harcamaya yönelmeyerek faize kaymasını ifade etmektedir (Uysal ve Mucuk, 2003). Faiz artışı, ileride bütçede fazladan gider artışı ve sürecin devam etmesiyle ülke risk prim artışlarını da beraberinde getirmektedir. Kamu yatırımlarının ülke ekonomik değişkenlerine etkisinin büyüklüğü, finansmanı konusunda faizsiz alternatif yöntemlere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

3.1.5. Küçük Yatırımcılara ve İslam'a Uygun Yatırım Aracı İhtiyacı

Kamu yatırımları finansmanında alternatif yöntem arayışları sürerken bireysel yatırımcılar da devamlı olarak tasarruflarını değerlendirebilecekleri farklı ve kârlı alternatiflerin arayışı içindedirler. Serbest piyasa ekonomilerinde küçük yatırımcı olarak da tabir edilen bireysel yatırımcılar, çoğu zaman piyasada fiyatları ve yönelimi etkileyebilecek büyük tutarlı fonlar yanında her zaman fiyat oluşumlarından “etkilenen” olarak kalmaktadır. Özellikle menkul kıymetler, döviz ve emtia piyasaları gibi devletin sadece düzenleyici olarak etki ettiği alanlarda küçük yatırımcılar finansal okur yazarlık seviyelerindeki nispi düşüklüğün de etkisiyle spekülasyon hareketlerinden negatif yönde etkilenmektedir (Hayta, 2014). Türkiye gibi nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelerde bireysel yatırımcılar içinde sayısı hiç de azımsanmayacak bir grup

İslam iktisadi yaklaşımını benimseyerek özellikle faizli işlemlerden uzak durmaya çalışmaktadır. Elbette homojenliği iddia edilemeyecek bu grupta; çok katı bir yaklaşımla hiçbir şekilde bankalar ile muamelede bulunmayan, sadece zorunlu olduğu alanlarda banka işlemleri yapan, ihtiyaç durumunda sadece katılım bankalarında işlem yapan, klasik bankacılık işlemlerini gerçekleştiren ama kredi işlemlerinden kaçınan, doğrudan faiz alıp verilen işlemlere girmese de kredi kartı kullanıp promosyonlardan faydalanan kişiler gibi daha küçük gruplar bulunmaktadır. İslami bankacılık ve İslam dininin iktisadi gerekleri hakkındaki tartışmalarda çoğunlukla fon ihtiyacının giderilmesine yönelik bir yaklaşımın ve alternatif arayışlarının olduğu görülmektedir. Bahsi geçen grup içinde birikimlerini büyütme veya enflasyondan korumak için yatırım yapacak alan arayanların ihtiyaçları ikinci planda tutulmaktadır (Ahmetoğulları, 2021, s.131-145).

Özellikle Türkiye’de katılım bankacılığının tüm bankacılık sektörü içindeki payının her ne kadar artıyor olsa da %7,5⁵ gibi düşük bir düzeyde kalması dikkate değer bir ölçüdür. Bununla birlikte, İslam iktisadi yaklaşımının en önemli maddelerinden biri olan ticari ilişkilerde kâr-zarar ortaklığının finansal ürün türlerinden “mudarebe” ve “müşareke” gibi araçların katılım bankaları bilançolarında kapladığı alan, halkın özellikle konut finansmanı ihtiyaçlarının giderilmesinde sıklıkla kullanılan “murabaha” ürününün ağırlığı yanında çok küçük kalmaktadır. Bu veri, İslam dininin emirlerini hayatın tüm alanlarında uygulamak isteyen kesimi İslami bankacılık usullerinin tam anlamıyla problemsiz olmadığı fikrine sürükleyen olgulardandır⁶. Örneğin; Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarından birinin internet sitesinde katılım/katılma hesabı tanımında aşağıdaki ifade geçmektedir:

“Katılma Hesaplarında toplanan fonlar faizsiz bankacılık ilkeleri doğrultusunda sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinin finansmanına kullanılır. Katılma Hesabını vadeli hesap türlerinden ayıran en büyük fark faiz uygulanmamasıdır. Katılma Hesabından elde edilecek getiri vade başında değil vade sonunda belli olur ve katılma hesabının dahil olduğu kâr havuzu oranında kâr payı sağlar.”

⁵ TKBB. (Haziran 2021). Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri. <https://tkbb.org.tr/veri/sektormukayese>

⁶ Türkiye’de İslam İktisadi 2019 Alan İzleme Raporu’na göre katılım bankalarında murabahanın oranı %90’ı aşarken ortaklığa dayalı finansman ürünlerinin oranı yalnızca %1,7’dir. Bu oran dünyada da %3,8’de kalmıştır. [https://ilke.org.tr/images/air/turkiyede_islam_iktisadi_2019_web_\(1\).pdf](https://ilke.org.tr/images/air/turkiyede_islam_iktisadi_2019_web_(1).pdf)

Aynı bankanın katılma hesapları icazet belgesinde ise bu hesapların işleyişi hakkında daha detay bilgi sunmaktadır:

“Mudarebe (emek sermaye ortaklığı) akdi ile müşterilerden fon toplaması ve topladığı fonu Faizsiz Bankacılık Prensiplerine uygun yollarla finansman kaynağı olarak kullanması,

Katılma Hesabı sahiplerinin, Banka'nın emtia temini yöntemiyle müşterilerine kullandırdığı finansman sonrasında kazandığı tutara Banka ile belirlenen oran nispetinde ortak olması”

Bu örneğe göre; katılım bankalarının tasarruf sahipleriyle “mudarebe” akdi yaptığı ve “emtia temini yöntemi” olarak nitelediği “murabaha” ile de topladığı fonları kullandığı anlaşılmaktadır. Murabahada, kâğıt üstünde İslami kurallara uygun görünse de uygulamada vadeli mal alışverişinin göstermelik yapıldığı algısı azımsanmayacak düzeydedir. Bunun yanında, “kâr payı” olarak nitelenen kavramın da geleneksel bankacılık işlemlerinde kullanılan faiz oranlarını takip ettiği, tüketici kredisi şeklinde algılanabilecek finansman sağladığı, kredi kartı kullandığı gibi geleneksel faizli bankacılıktan pek farklı görünmeyen uygulamaları da göz önünde bulunduran dini hassasiyete sahip halk kesimleri katılım bankacılığına mesafeli yaklaşmaktadır.

İslami iktisadi yaklaşıma uygun yatırım araçları için literatür incelendiğinde gayrimenkul, döviz, hisse senetleri, kıymetli madenler, İslami finans fonları, sukuk sertifikaları, yatırım fonları ve ticari ortaklıklar gibi araçları görebiliriz. Türkiye’de bunlardan en çok kullanılanları gayrimenkul, döviz, hisse senetleri ve kıymetli madenlerdir. Bu yatırım araçları İslami bakış açısıyla yaklaşan tasarruf sahiplerinin yanında elbette diğer kişiler tarafından da rağbet edilen yatırım araçlarıdır. Burada bu hassasiyeti taşıyan yatırımcılar bağlamında bu araçların incelenmesi ile en azından bu grup için yeni bir yatırım modeli ihtiyacı ortaya konulmuştur.

3.1.5.1. Gayrimenkul

Gayrimenkul, Türkiye’de her kesimden bireysel ve kurumsal yatırımcının yüksek düzeyde rağbet ettiği bir yatırım aracıdır. Nüfusun sürekli artması, sürekli büyüme ve enflasyonun varlığı sebebiyle fiyatlarının sürekli arttığı gözlenen ev, iş yeri ve arsa gibi gayrimenkuller belli bir birikime sahip

kişiler tarafından yatırım aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca gayrimenkul yatırımları bireysel yatırımcılar için çoğunlukla büyük tutarlar gerektiren yatırımlardır. Örneğin, ciddi bir birikimi olmayan bir memur veya işçinin küçük tasarrufları ile bu yatırımları yapmaları kolay değildir. Özellikle ücretli çalışanların ücretlerinin harcanmayan kısımları ile bir gayrimenkul yatırımı yapması uzun yıllar alabilir. Üstelik ülkede fark edilecek derecede enflasyon mevcutsa, o zaman birikimi yapılan tutarlar enflasyon karşısında sürekli eriyecek ve alınmak istenen gayrimenkul ulaşılabilir olmaktan çıkacaktır (Kırık Kalafat, 2009). İslami hassasiyetle hayatlarını yönlendiren gruplar için dinen câiz görülen gayrimenkul yatırımları, elde yeterli kaynak bulunduğu durumlarda tereddüt edilmeden yönelinebilecek bir yatırım alanıdır. Bu alandaki tartışmalar, kaynak yetersizliği olduğu durumda bu kaynağın kredi ile temini noktasında yoğunlaşmaktadır. İslami finans kurumları veya yatırım bankalarından sağlanabilen gayrimenkul finansmanı önceki bölümlerde bahsedilen “murabaha” yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. İslami finans kurumları işlemin İslam’a uygun olabilmesi için konut edinmek isteyenlere doğrudan para vermek yerine ilgili konutu kendi peşin olarak satın almakta ve vadeli olarak daha yüksek bir bedelle ve taksitle talep edenlere satmaktadır. Burada İslami hassasiyete sahip kişiler, finans kurumunun gayrimenkulü üzerine alması sürecinde karşılaşılabilecek riskleri müşteri üzerinde bırakması ve vade farkı olarak oluşan kâr paylarının faiz hadleri civarında oluşması konularında işlemin İslam inancına uygunluğu bakımından tam olarak ikna olmakta zorlanmaktadır.

3.1.5.2. Döviz

Küreselleşme ile birlikte sermaye hareketlerindeki serbestleşme, serbest piyasa ekonomilerinde yabancı paralarla yapılan işlemleri de katlayarak artırmıştır. Finansal teknolojik gelişmeler de hem işlem sayılarının hem işlem gören tutarların artışında önemli bir rol üstlenmiştir. Yerli paralarla yapılan işlemlerin tamamına yakınının dövizle de yapılabilmesinin yarattığı rahatlıkla Türkiye gibi dış ticaret açığı veren ve belirgin bir enflasyonla yaşayan ülkelerdeki vatandaşların, dövizli bir yatırım aracı olarak kullanma eğilimleri yüksektir. Gayrimenkul yatırımlarında bahsedilen yüksek kaynak gereksinimi

döviz için geçerli değildir. En küçük birikimler bile döviz olarak tutulabilmektedir. Döviz yatırımlarında amaç çoğunlukla birikimleri büyütme yerine enflasyonun kötü etkilerinden korunmaktır. Türkiye özelinde bakıldığında; tüm sektörlerin ana girdilerinden olan enerjide dışa bağımlı olması, ithalat serbestisinin yüksek olması ve ihraç ettiği ürünlerdeki ithal aramalı kullanım oranlarının yüksekliği sebebiyle döviz yatırım sıklıkla bir ülke ekonomisi problemine dönüşebilmektedir. Türkiye’de döviz yönelim arttıkça aslında enflasyon da artmakta ve halk enflasyondan korunmak için daha fazla döviz yönelmekte, bir kısır döngüye girilmektedir (Dilbaz Alacahan, 2011). Döviz, İslami açıdan yerli nakit paradan farklı olarak konumlandırılmadığı için İslami hassasiyete sahip kişiler için sıklıkla yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. İslami hassasiyetle hayatını düzenlemek isteyen kişilerden milli değerlere önem verenler döviz yatırımlarına da yönelmemektedir. Bu kesimin tasarrufları halkın önemli bir bölümünün döviz yönelmesi sebebiyle oluşacak fazladan enflasyon sebebiyle eriyecektir.

3.1.5.3. Altın

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kıymetli maden denilince akla ilk olarak altın gelmektedir. Hatta Türkiye’de kültürün bir parçasıdır da denilebilir. Finansal okur yazarlık seviyesi ne düzeyde olursa olsun herkesin katılabildiği ve aşına olduğu bir yatırım alanıdır. Yastık altı yatırımlar olarak da ifade edilebilen altın yatırımlarının bankacılık sistemine girmeyen kısmının büyüklüğü iktisat çevrelerince sık sık gündeme getirilmektedir. Bu yatırımların âtil yatırım olarak kaldığı düşünülmektedir. Altın, gayrimenkul ve dövizde olduğu gibi sürekli bir artış algısı olduğundan ve gene en azından enflasyonun yıkıcı etkilerinden korunmak için tüm halk kesimleri tarafından sıklıkla rağbet edilen bir yatırım aracıdır. Takı olarak kullanılması, özellikle düğünlerdeki yeri, yardımlaşma ve borç ilişkilerinde değer kayıplarına karşı sigorta olmasının yanında altın da döviz gibi nakit bir varlık olduğu için artı bir değer oluşturmamakta, çoğunlukla enflasyondan korunmak için elde tutulmaktadır. İslam dini açısından da altına yatırımda bir sakınca bulunmamakla birlikte elde tutulan nakit olmasından ve üretim-ticaret döngüsüne girmek yerine bekletildiğinden zekâta tabi olmakta ve tasarrufların bir kısmı gidere

dönüşmektedir (Diler, 2020). Ayrıca, Türkiye’de altın üretimi altın talebinden düşük olduğundan arz eksikliği kadarı da ithal edilmektedir. BİST verilerine göre son 10 yılın altın üretim ortalaması yaklaşık yıllık 31 ton⁷, ithalatı ise 178 tondur⁸. Bu büyüklükte ithalat dövizle gerçekleştirildiği için döviz kurlarını artırıcı etki yapmaktadır.

3.1.5.4. Hisse Senetleri

İslam iktisadında risk paylaşımına dayalı kâr-zarar ortaklıkları çok önemli bir yer tutmaktadır. Hisse senedi de bir şirkete belli bir oranda ortak olmayı temsil eden haktır. Şirketlerin faaliyet alanı dinen yasaklanmış işler olmadıkça hisse senedi yatırımları dinen caiz görülmektedir. Sabit bir getiri garantisi olmayan hisse senetleri çoğunlukla organize menkul kıymet borsalarında işlem görürler. Bu piyasalarda işlem gören hisse senetlerinden edinen kişiler zaman zaman temettü ödemeleri alırlar. Fakat BİST’e kote şirketlerden sürekli temettü dağıtanların oranı düşük kalmaktadır. Temettü dağıtımını haberleri ve zamanlamasına göre hisse senedi fiyatları da hareketlenmekte olduğundan hisse senedi yatırımcıları çoğu zaman temettü geliri yerine hisse senedi fiyat hareketlerinden kazanç sağlamaya yönelmektedir. Bu yönelim neticesinde de borsada hisse senedi yatırımları, üretim yapan bir firmaya ortak olarak üretimi desteklemekten ziyade spekülasyon güdüsüyle kazanç elde etme amacıyla yapılmış bir yatırıma dönüşmektedir. Borsada hisse senedi değerleri, bir takım mali ve ekonomik değerlendirmeler yapılıyor olsa da çoğu zaman spekülatif davranışlarla belirlenmektedir. Mali durumu olumlu görünmeyen bir şirketin hisselerinin spekülâtorlerce büyük miktarda alınması o şirketin hisse senedi değerini artırabilmektedir. Bu durumun zıttı da aynı olasılıkta gerçekleşebilmektedir (Korkmaz, Erer ve Erer, 2016). Ayrıca, borsa şirketleri ile hisse senetleri sahipleri arasındaki ilişki klasik anlamda çok ortaklı bir şirket ve ortağı arasındaki ilişkiye benzemektedir. Bu sebeplerle İslami hassasiyetle

⁷ https://www.borsaistanbul.com/files/WEB_SITESINDE_YER_ALAN_CEVHER_URETIM_BILDIRIMLARI_2008-2020.pdf

⁸ https://www.borsaistanbul.com/dosyalar/kmtp/veriler/ith_au.pdf

tasarruflarını değerlendirmek isteyenler bu alanı problemsiz bir yatırım alanı olarak kabul etmeyebilmektedir.

3.2. Kamu-Halk İşbirliği Modeli

Tezin ana konusu olan bu alternatif işbirliği modeli, halkın finansman sağlamada, kamunun da işletmede katkı vereceği bir modeldir. Model, kamu yatırımlarının fon ihtiyacının karşılanması ve fon fazlası olan halkın tasarruflarını değerlendirmesi olarak iki yönlü bir yapıya sahiptir. Devletin kamu hizmetlerini sürdürmek ve genişletmek için yatırım yapma sorumluluğu ile yatırımlar için finansman bulma ve finansman maliyetlerini karşılamada yaşanan problemler devlet yönetimlerini zorlamaktadır. Bununla birlikte, kişisel tasarrufların değerlendirilmesi fon yönetimi konusunda eğitimleri olsa bile her zaman kişiler için zorlayıcı bir mahiyettedir. KAHİ modeli, küçük tutarlı birikimlerini değerlendirmek veya enflasyon karşısında değer kaybını önlemek isteyenlerle özellikle İslam inancı doğrultusunda ekonomik ilişkilerini yönetmek isteyen halk kesimleri için kişisel tasarruflarını değerlendirebilecekleri alternatif bir yatırım aracı arayışına da katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin nüfusu, gayrisafi milli hasılası ve kişi başı milli geliri göz önüne alındığında bu halk kesimlerinin azımsanmayacak bir ekonomik büyüklüğü ifade ettiği tahmin edilmektedir. Ülke ekonomisini vatandaşların refahı doğrultusunda yönetmek ve vatandaşların kişisel tasarruflarını değerlendirebilecekleri çeşitli alanlar oluşturmak da sosyal devlet olmanın bir gereği olarak görülmektedir. Modelimizin verimli ve yaygın uygulanması durumunda önemli bir kamu hizmetinin yerine getirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bölümde KAHİ modelinin amacı, paydaşları, temel özellikleri, süreci, karşılaşılabilecek problemler, muhtemel faydaları ve TCMB açısından değerlendirilmesi sunulmaktadır.

3.2.1. Kamu-Halk İşbirliği Modelinin Amacı

KAHİ modelinin iki ana amacı bulunmaktadır. İlki, kamu yatırımlarını faiz giderine katlanmadan daha ucuza ve daha yaygın şekilde gerçekleştirmek. İkincisi, küçük miktarlı tasarruflarını değerlendirmek isteyen ve kişisel yatırım kararlarını İslami hassasiyetlere göre alan vatandaşların birikimlerini

değerlendirebilecekleri bir imkân sağlamaktır. Bu iki amaca ulaşılması ile tüm ülke ekonomisinin pozitif yönde etkileneceği kabulüyle temel amacın refah artışı olduğu söylenebilir. Bu iki ana amacın yanında aşağıdaki amaçlar için de modelin uygulanması söz konusu olabilir.

- ✓ Devlet borçlarını azaltmak
- ✓ Rekabeti artırmak
- ✓ Yerli üretimi güçlendirmek
- ✓ Kritik sektörlere destek olmak
- ✓ Piyasaları düzenlemek
- ✓ Sermaye birikimini artırmak
- ✓ Faizleri düşürmek
- ✓ İstihdamı artırmak
- ✓ Büyümeyi artırmak
- ✓ Enflasyonu düşürmek
- ✓ Doğrudan yabancı sermaye çekmek

3.2.2. Kamu-Halk İşbirliği Modeli Paydaşları

Modelin paydaşları işletme açısından birimlere ve kişilere, finansman açısından da kişilere ve firmalara kadar detaylandırılabilir. Ancak bu bölümde sadece ana paydaş olarak devlet ve halk ele alınacaktır.

3.2.2.1. Devlet

Devletin, kamu yararı esas amacı doğrultusunda anayasa ve kanunların yüklediği görev ve sorumluluklar çerçevesinde sosyal ve ekonomik hayatı düzenleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Devlet, vatandaşlarının refahını artırmak amacıyla yürüteceği kamu hizmetleri için yatırımlarını bu modelle gerçekleştirdiğinde kendi tarafında Kamu İktisadi Teşekkülü benzeri bir yapı oluşturmuş olacaktır. Bunun yanında vatandaşlarının tasarruflarını değerlendirecekleri bir alan açmasıyla da sosyal devlet olmanın bir gereğini yerine getirmiş olacaktır. KAHİ modelinde devlet, işi yürüten ve denetleyen rolünde bulunmaktadır. İşin yürütülmesinden kastedilen; herhangi bir

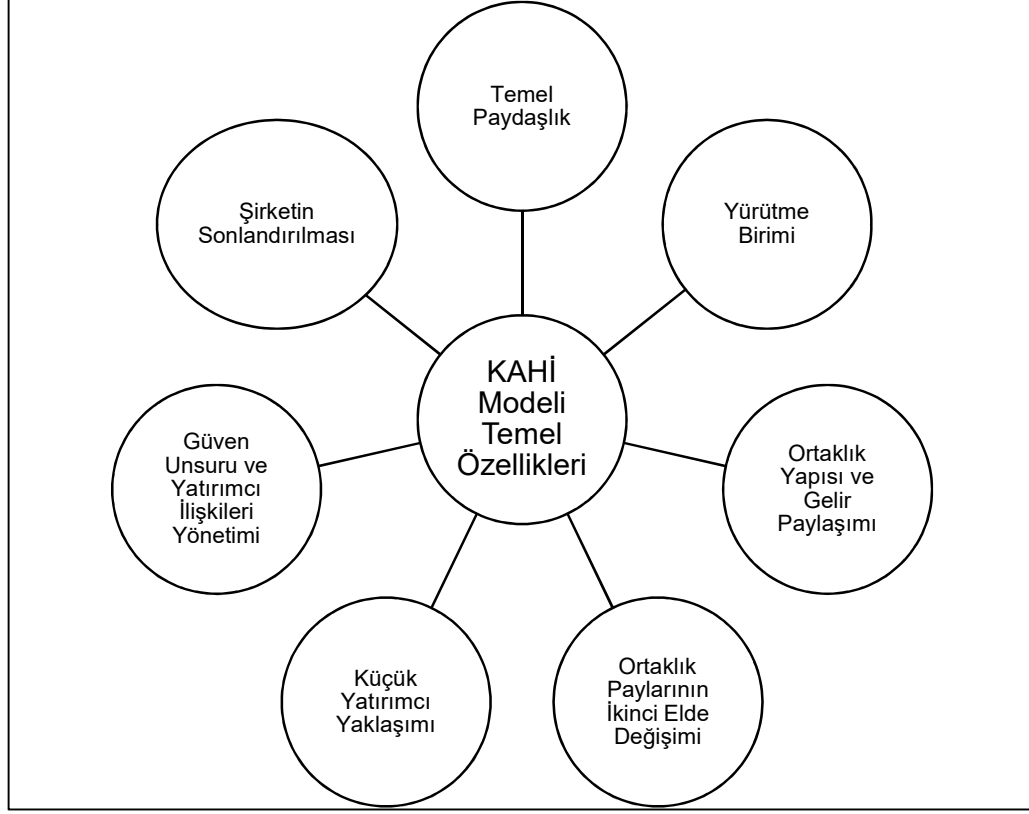
yatırımdaki gibi planlama, tasarlama, inşa, operasyon, yatırımcı ilişkileri ve denetim gibi finansman sağlamanın dışındaki tüm işlerin yapılmasıdır.

3.2.2.2. Halk

Modelde, yapılacak yatırımın finansman kaynağı vatandaşlar olacaktır. Vatandaşlar, yatırım idaresi tarafından konulacak maksimum pay hisse sayısına kadar arzu ettikleri kadar hisselerin bedelini vererek yatırımın mülkiyetinde pay sahibi olurlar. Bu pay nispetinde de işletme kârına ortak olurlar. Yatırımın denetlenmesinde devletin yanında halkın da hak ve sorumlulukları bulunacaktır. Yatırımın işletilmesi sürecinde pay sahibi vatandaşlar yatırım idaresi tarafından sağlanacak iletişim kanallarıyla bilgilendirilecek ve işletmenin geleceğini ilgilendirebilecek karar anlarında yatırım idaresinin isteğiyle görüş bildirebilecek, seçenekler arasında oy kullanabilecektir.

3.2.3. Kamu-Halk İşbirliği Modeli Temel Özellikleri

KAHİ modeli henüz hayata geçmemiş bir model olduğu için gelecekte Türkiye’de veya başka ülkelerde uygulamaya karar verecek devlet idaresinin önünde örnek alınacak bir model bulunmamaktadır. Model keskin ve katı bir yapı sergilemediğinden modelin kurulumunda karar vericiler kendi bakış açılarıyla değişikliklere gidebileceklerdir. KAHİ modeli yeterince esnek olarak tasarlanabilecektir. Modelin anlatımında kolaylık olması açısından tezde modelin uygulaması olan oluşumlar için “şirket” ifadesi kullanılacaktır. Bu bölümde, modeli diğer finansman ve yatırım modellerinden farklılaştıran temel özellikler Şekil 3.1’de maddeler halinde sunulmaktadır.

Şekil 3.1 : Kamu-Halk İşbirliği Modeli Temel Özellikleri

3.2.3.1. Temel Paydaşlık

Modelin temeli niteliğindeki özellik, finansmanın vatandaşlar tarafından işin yürütmesinin ise devlet idaresi tarafından yapılacağıdır. Bu iki unsur çok ortaklı bir iktisadi oluşum altında bir araya getirilir. Devlet ve halkın bir iktisadi model veya araç vasıtasıyla bulunduğu durumlar mevcut olmakla birlikte KAHI modeli benzeri bir yapı daha önce kurulmamıştır. Kavramsal olarak KAHI en çok bir emek-sermaye ortaklığına benzetilebilecektir. Modelde devlet hem bir kamu hizmeti sunmak hem de birçok makroekonomik hedefi gerçekleştirmek adına ortaklığa emek koyacak, sermaye ise çok sayıda vatandaş tarafından sağlanacaktır.

3.2.3.2. Yürütme Birimi

KAHI modelinin uygulanmasına karar verildiğinde; birçok sektöre yayılabileceği, toplam şirket sayısının çok fazla olabileceği, ortaya çıkabilecek ekonominin büyüklüğü, sektörlerde yaratacağı etkinin kritikliği, yurt dışından

ortak kabul edilebilme ihtimali, diğer kamu kurum ve birimleri ile iletişimin gerekliliği gibi sebeplerle KAHİ'den sorumlu bir devlet biriminin oluşturulması önem arz etmektedir. Bu birimin bir bakanlık birimi olarak konumlandırılması mümkün olduğu gibi birimin görevleri göz önünde bulundurulduğunda T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na (SBB) bağlı bir birim olarak oluşturulması en makul karar olarak görülmektedir. Modelde planlamanın kritik oluşu ve Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Bakanlığı geçmişinden gelen tecrübenin değerlendirilmesi, SBB'yi bu birim için öne çıkarmaktadır. "Merkezi yönetim birimi" olarak ifade edilebilecek bu birimden sonra bu birimin çalışmaları ile KAHİ modelinde oluşturulacak şirketler için yönetim birimi ve üst yöneticiler belirlenecektir. Sonrasında diğer tüm çalışanları da şirket yönetimi belirleyecektir.

3.2.3.3. Ortaklık Yapısı ve Gelir Paylaşımı

KAHİ modeliyle oluşturulmuş bir şirketin sermayesi, yapılan planlamalara göre belirli bir sayıda paylara bölünür. Bu payların bedeli vatandaşlardan alınarak şirket yatırımı tamamlanır. Planlamada gereken finansman tutarı sadece şirket ve tesislerinin kurulumu için değil belirli bir süre işletme giderlerini de karşılayacak düzeyde hesaplanır. Gerekli kanallarda ilana çıkılarak halka arz edilen paylara karşılık gelen tutarlar vatandaşlar tarafından belirlenen kamu bankalarına yatırılır. Şirket ve tesisleri kurulup işletildikçe edilen kârdan yasal yedekler ve belirli işletme giderleri düşüldükten sonra kalan kısmı hissedarlara dağıtılır. KAHİ modeli için kanuni mevzuat içerisinde KÖİ'ye benzer nitelikte özel bir konumlandırma gereklidir. KAHİ modeli, tüm ülke refahını artırmaya yönelik özel bir proje olduğu için mevcut şirketler hukuku dışında efektif olabileceği bir konumda yer alması önem arz etmektedir. Böyle bir konumlandırma yapıldığı takdirde temettü dağıtımı borsa şirketlerinde olduğu gibi yılda bir kere değil yılda iki, üç, dört, altı veya 12 kez olabilecektir. Bunun mümkün olması yapılan planlamaya, seçilen sektöre, verilen teşviklere ve genel ekonomik konjonktüre bağlıdır.

KAHİ modeli ortaklık ve gelir paylaşımında kamunun konumu da çok belirleyici bir noktadadır. Aşağıda kamu ve halk iş birliğinde devletin edilecek

kârdan pay alıp almaması veya ücret alıp almaması açısından uygulanabilecek alternatif yapılar belirtilmiştir:

- ✓ Devlet personel giderlerini üstlenir, kârdan hiç pay almayarak kaynağında alınacak vergiyle yetinir.
- ✓ Devlet işin idaresi için personel giderlerini karşılamak gibi özel bir harcama yapmayacak ve kârdan pay almayacaktır.
- ✓ Şirketin işletmesinin dışarıdan hizmet alımı şeklinde sağlandığı varsayıldığında devletin bu hizmeti vermesi karşılığında hak edeceği bedeli şirketten alır ve kârla bir ilişkisi bulunmaz.
- ✓ Devlet, bir hissedar gibi bir oranda kârdan pay alır.
- ✓ Sektörlere göre ortaklık durumu değişkenlik gösterebilir. Örneğin; enerji, tarım, savunma sanayi gibi kritik sektörlerde devlet kârdan pay almazken, tüketim ürünleri için oluşturulan şirketlerde pay alabilir.
- ✓ Proje büyüklüğüne göre ortaklık durumu değişkenlik gösterebilir. Örneğin; otoyol, köprü, baraj, kanal, enerji santrali gibi büyük ölçekli altyapı projelerinde devlet finansmana katılarak kârdan da o oranda pay alabilir.
- ✓ Halkın kısa sürede yatırımının karşılığını alabilmesi amacıyla KAHİ şirketleri önden alınan bir borç olarak kamu bütçesiyle hayata geçirilebilir, sonrasında yapılan harcama halk finansmanı toplandığında devlet bütçesine iade edilir.

Modelde kamu ve halk arasındaki iş birliğinin şekline esasen KAHİ'den sorumlu kamu birimi karar verecektir. Halkın projelere iştirakinde bu yapı önem arz etmektedir.

3.2.3.4. Ortaklık Paylarının İkinci Elde Değişimi

KAHİ modelinde, ilke olarak şirketlerin ortaklık paylarının ikinci elde alım-satımı yapılmayacaktır. Borsa şirketlerinde gördüğümüz gibi pay hissesine sahip olunan şirketin faaliyetlerinden temettü elde etmek amacından uzaklaşarak spekülasyon güdüsüyle hisse senetlerinin değerlerindeki değişimlerden gelir elde etmek, KAHİ modelinde istenmeyen bir durumdur. Bu,

modelin ortaya çıkma nedenlerinden de biridir. Buradaki amaç doğrudan üretimden gelir elde etmektir. Bu vesileyle hem gerçekten tüm ülke üretimine katkıda bulunulacak hem de inancı sebebiyle kazancında haramlık şüphesi bulunmasın isteyen kişiler gönül rahatlığıyla yatırım yapabileceklerdir.

Tabii ki şirket paylarının ikinci elde alım-satımı sadece spekülasyon güdüsüyle kazanç elde etmek için yapılmamaktadır. En basitinden, yatırımcıların bir ihtiyaçları doğması halinde pay senetlerini nakde dönüştürmek isteyecekleri durumlar da söz konusu olabilecektir. Üretim tesislerinin inşasının tamamlanması veya geri satım için bir sürenin geçmesi gibi belirli şartların oluşmasına bağlı olarak pay senetlerinin şirkete satımı imkânı verilecektir. Bu imkânda süre çok kısa tutulmayacaktır. İlerleyen zamanlarda şirket kendisine geri satılan hisseleri parça parça veya topluca tekrar satışa açacaktır. Bu şekilde şirket finansman kaybına uğramadan faaliyetlerine devam edecektir.

3.2.3.5. Küçük Yatırımcı Yaklaşımı

Bölüm 3.1'de KAHİ modeline neden ihtiyaç olduğu anlatılmıştı. Türkiye'de nispeten küçük tutarlı birikimi olup karmaşık finansal yatırım araçlarına yatırım için belirli bir düzeyde finansal okuryazarlık seviyesine sahip olmayan ve inancı sebebiyle faizli enstrümanlardan uzak duran kesimden gayrimenkul gibi nispeten yüksek tutarlı yatırımları yapacak düzeyde birikimi olmayan kişiler için KAHİ modeli bir yatırım seçeneği sunacaktır. KAHİ modeliyle kurulmuş şirketlerin hisse bedelleri özellikle küçük yatırımcılar için ulaşılabilir bir fiyatta tutulacak ve bir maksimum edinim sayısı belirlenecektir. Böylelikle şirket hisselerinin az sayıda yatırımcı tarafından alınarak küçük yatırımcıların dışarıda bırakılması engellenecektir. Bu yaklaşımla KAHİ geniş halk kesimleri tarafından benimsenebilecek ve tüm ülke için yaygınlık kazanabilecektir.

3.2.3.6. Güven Unsuru ve Yatırımcı İlişkileri Yönetimi

Ticari faaliyetlerde güven kavramı her bakımdan büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de geçmiş yıllarda yaşanan kitlesel dolandırıcılık olayları

ve ekonomik krizler küçük birikime sahip bireysel yatırımcıların güvenini zedelemiş ve yatırım yapmak için motivasyonunu azaltmıştır. Emek-sermaye ortaklıklarında Çiftlik Bank finans alanında da İmar Bankası ve Thodex gibi dolandırıcılık olaylarında birçok vatandaşın zarara uğraması ve geniş toplum kesimlerinin böyle dolandırıcılık haberlerine vakıf olması, vatandaşların birikimlerinin yönetimini bir şahsa veya özel firmaya bırakmak konusunda güven duymalarını zorlaştırmıştır. KAHİ modelinde işi yönetenin devlet olması bu güven bunalımını aşmayı kolaylaştıracak bir özellik olabilecektir. Ayrıca KAHİ modeli şirketleri tüm resmi gereklere uygun hareket edecek ve olası risklere karşı mümkün olan maksimum kamu korumasına sahip olacaktır.

Borsa şirketlerinde ve finans sektöründe yatırımcı vatandaşların tasarruflarının nasıl değerlendirildiği konusunda yasal mevzuatın zorunlulukları dışında yatırımcıların doygun bir bilgi setine erişimleri bulunmamaktadır. Belki de doğal olarak kâr maksimizasyonu amacıyla tasarrufları yöneten kişi ve firmalar oluşumlarını daha iyi konumda ve kârlı göstermek için ayrıca bir motivasyona sahip olabilmektedir. Bu da yüksek düzeyde bir şeffaflığın olamayacağını göstermektedir. KAHİ modelinde, şirket yönetimlerinin hissedarlarla yeni iletişim kanalları kurarak sürekli raporlamaya dayanan ve hissedarların kendilerini şirketin içinde hissedecekleri bir ortam sağlanacaktır. Bu suretle hissedarlar, bir oluşuma dışarıdan veya kenarından katıldıklarını hissi yerine o oluşumun doğrudan kendilerinin bir şirketi olduğu hissine sahip olacaktır.

3.2.3.7. Şirketin Sonlandırılması

KAHİ modelinde şirketlerin ömrü konusunda bir zorunluluk düşünülmemiştir. Yapılan planlama çalışmalarında yatırım tutarını amorti edecek işletme süresi üzerine bir süre daha eklenerek şirketin ömrü belirlenebilir. Şirketin sonlandırılmasında uygulanabilecek seçenekler aşağıda belirtilmiştir:

- ✓ Belirlenmiş şirket ömrü bitiminde şirket kendiliğinden devlete devredilebilir. Şirket, KİT statüsünde hizmet vermeye devam edebilir.

- ✓ Belirlenmiş şirket ömrü bitiminde şirket KAHİ merkezi yönetim birimince ya tamamen ya da varlıkları satılarak elde edilen gelir ortaklara dağıtılabilir.
- ✓ Şirketin yönetiminde, veriminde, karlılığında istenilen düzeyin uzağında olduğu ortaklar tarafından genel kurul veya benzeri bir düzlemde dile getirildiğinde ve şirketin lağvedilmesi konusunda oybirliğine varıldığında şirket lağvedilebilir.
- ✓ Şirket faaliyet alanında gerçekleşebilecek olağanüstü durumlar ve şirketin karlılığını yok edecek büyük değişimler yaşanması durumunda gene ortakların istekleri veya KAHİ merkezi yönetim birimince şirket sonlandırılabilir.

Sonlandırılma sebebi ne olursa olsun sonlandırılan şirketin sahipleri hissedarları olduğundan sonlandırıldığında tesisler, taşıtlar, malzemeler, mallar, fikri mülkiyet hakları ve alacaklar gibi şirket uhdesinde bulunan varlıkların bir yolla hissedarlara verilmesi esastır. Şirket planlamasında bu konuda da net maddeler konulması zorunluluk arz etmektedir.

3.2.4. Kamu-Halk İşbirliği Süreci

KAHİ modeli tezde sunulduğu şekliyle daha önce ortaya konulmadığı ve iktisat literatüründe doğrudan referans alınabilecek bir çalışma bulunmadığı için modelin temel prosedürlerinin ilk olarak ortaya koyulması gerekmektedir. Bu bölümde kavramsal çerçevenin yanı sıra modelin hayata geçirilebilmesi amacıyla başlangıçta yol gösterici olabilecek bir süreç özeti sunulacaktır.

3.2.4.1. Kamu-Halk İşbirliği Politika Çerçevesi ve Yasal Mevzuatın Geliştirilmesi

KAHİ politika çerçevesi, kamu hizmetlerinin sunumunda ve özel sektör şirketleri şeklindeki oluşumlarda devlet iş birliğinde halkın tasarruflarının finansman şekli olarak nasıl ve hangi kapsamda kullanılacağını tanımlayan politika ve yasal mevzuat bileşimidir. KAHİ modelinin uygulanmasında kuralları, prosedürleri ve sorumluluk alanlarını belirler. Politika çerçevesi aynı zamanda devletin bu modeli ciddiyetle yöneteceği, tasarruf sahiplerinin

haklarını koruyacağı, uygulamada şeffaf olacağı ve modeli uygulamaya devam edeceği sözü yerine geçer.

Devletin kamu yararı esas amacı doğrultusunda sosyal ve ekonomik hayatı düzenleme sorumluluğu bulunmaktadır. Anayasa'nın (1982)⁹ 2'nci, 65'inci, 166'ncı ve 167'nci maddeleri KAHİ modelinde devletin göreceği işlevin anayasal kaynağıdır.

Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

Madde 65: Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

Madde 166: Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir, kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Madde 167: Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

Politika çerçevesi oluşturulduktan sonra âdil ve tarafsız bir yargı sisteminin varlığı ön şartı ile Anayasa'daki ilgili maddelere dayanarak modeldeki tarafların haklarının gözetildiği kapsamlı bir KAHİ yasası çıkarılması gerekmektedir. İktisadi hayatı düzenleyen mevcut ulusal yasal mevzuat gözetilerek hazırlanacak yasa, iş süreçlerini ve kurumsal sorumlulukları tanımlamalıdır. Ayrıca KAHİ birimini, düzenleyici yetkiyi, özerklik derecesini, tanınacak imtiyazları ve denetim mekanizmalarını da içermelidir. KAHİ yasasının; detaylı olması işlevselliğini düşürebileceğinden, model uygulamada çeşitlilik arz edeceğinden ve dinamik süreçlere sahip olacağından TCMB, SPK, EPDK gibi düzenleyici kurumlara benzer nitelikte KAHİ yönetim birimine

⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. RG.09/11/1982 tarih ve 17863 sayı.

bir kısım özerklik tanıyan bir yasa olması etkinliği artıracaktır. Yetki verilecek birim de gereken düzenlemeleri ivedilikle çıkarabilecek ve kamu hantallığı bertaraf edilebilecektir.

Modelin politika çerçevesi ve yasal mevzuatının iyi hazırlanması KAHİ'nin başarısının en başta gelen şartıdır. Sınırları iyi çizilmiş, dengeli ve şeffaf yasal mevzuat modele güveni ve ilgiyi artıracaktır.

3.2.4.2. Kamu-Halk İşbirliği Model Tasarımı

Model tasarımı; ortaklık yaklaşımı, halka arz, gelir paylaşımı, yönetim, denetim ve proje sonlandırma konularını içeren tasarım sürecini ifade eder. Bu çalışma, yasal mevzuat ile verilen yetki çerçevesinde KAHİ merkezi yönetim birimince yapılacaktır.

- ✓ Ortaklık Yaklaşımı: Ortaklıkla ilgili en önemli husus, devletin şirkette ortak statüsünün olup olmayacağıdır. Ayrıca, KAHİ şirketinde sabit bir ortaklık modeli mi yoksa projeye göre değişecek modeller mi olacağına karar verecektir. KAHİ modelinin uygulama alanı geniş olacağından ortaklık modelinin de değişken olması en doğrusu olacaktır. Model hayata geçirilmeden önce uygulanabilecek ortaklık modelleri devletin gelirden ne oranda pay alacağına göre çeşitlendirilecektir. Ayrıca alınabilecek maksimum hisse sayıları da bu aşamada belirlenecektir.
- ✓ Halka Arz: Bu aşamaya gelindiğinde finansmanın toplanması ile ilgili teknik prosedürlerden önce modelin işleyişi ile kurulacak şirket hakkında değişik mecralarda ve çeşitli iletişim kanallarıyla kamuoyu bilgilendirilmelidir. KAHİ modeli şirketi için halkın katılımında hisse bedellerinin ne yolla toplanacağı, işlemlere aracılık edecek finansal kurumlar, şirkete hisse devri, hisselerin yeniden arzı ve bunlar için öngörülen süreler belirlenecektir. Halka arz işlemleri için aracı kurumlardan ve kamu bankalarından hizmet alınabilecek veya KAHİ merkezi yönetim birimince yapılabilecektir.
- ✓ Gelir Paylaşımı: KAHİ modeli hazırlıklarında yasal mevzuat belirlenirken mevcut kanunların zorunlu tuttuğu yedekler, kâr dağıtım şartları gibi KAHİ modelinin başarısını etkileyecek durumlar

konusunda geniş bir çalışma yapılmak zorundadır. KAHİ modelinin teşvik edilmesi amacıyla bazı istisnalar getirilebileceği gibi normal bir şirket olarak muamele edilmesi de kararlaştırılabilir. Ayrıca öngörülen şirket tipinde bazı dönemlerde kâr dağıtımı yapılmaması, yeniden yatırım için kârdan pay ayrılıp ayrılmayacağı, zarar söz konusu olduğunda şirketin sürdürülebilirlik şartları da belirlenmelidir.

- ✓ Yönetişim: Yönetişim; 1990'lı yıllardan bugüne çokça tartışılan, çoğunlukla kamu yönetiminde çok aktörlü ilişkiler ve karar almada yöneten-yönetilen etkileşimi içeren birlikte düzenleme ve yönetme olarak kısaltılabilecek bir kavramdır (Sobacı, 2007). Örgütsel amaçları en iyi şekilde gerçekleştirmeyi amaçlayan bir yaklaşım olan yönetişimin KAHİ modelinde uygulanması klâsik anlamda kamu yönetiminde uygulanmasından daha kolay ve daha gereklidir. KAHİ'de devlet sosyal bir hizmeti gerçekleştirmekte olduğundan, değerlendirilen birikimler de halka ait olduğundan yönetimde halkın söz sahibi olması tabii bir durumdur. Bu aşamada yönetişimin derecesi ve şekline karar verilecektir. Genel kurul toplantıları, önemli kararların yatırımcılar tarafından alınması, detaylı faaliyet raporları sunumu ve sürekli açık tutulacak iletişim kanalları gibi konular netleştirilecektir. Bunlara ek olarak, günümüz iletişimde internetin kullanımındaki yaygınlığa dayanarak KAHİ modeli için özel bir portal, şirketlerin faaliyetlerinin detaylı olarak takip edilebileceği uygulamalar, online toplantı ve anket yapılabilecek platformlar geliştirilmelidir.
- ✓ Denetim: Yatırımcıların güveninin tesis edilmesi için denetim büyük önem taşımaktadır. Kamu hizmetlerinde hali hazırda işleyen denetim mekanizmalarının yanında KAHİ'de etkin yönetişimle yatırımcıların denetimi de söz konusu olacaktır. Denetimde mevcut kamu denetim kurumları sorumlu tutulabileceği gibi KAHİ merkezi yönetim biriminde bir denetim departmanı da kurulabilecektir. Mevzuata uygunluk denetiminin yanında faaliyet denetimi de yapılması çok fayda sağlayacağı için KAHİ'ye özel bir denetim birimi olması yönünde karar verilmesi en doğrusu olacaktır. Ayrıca, yatırımcıların birikimlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi amacıyla şirket yönetim birimlerinin verimlilik ve

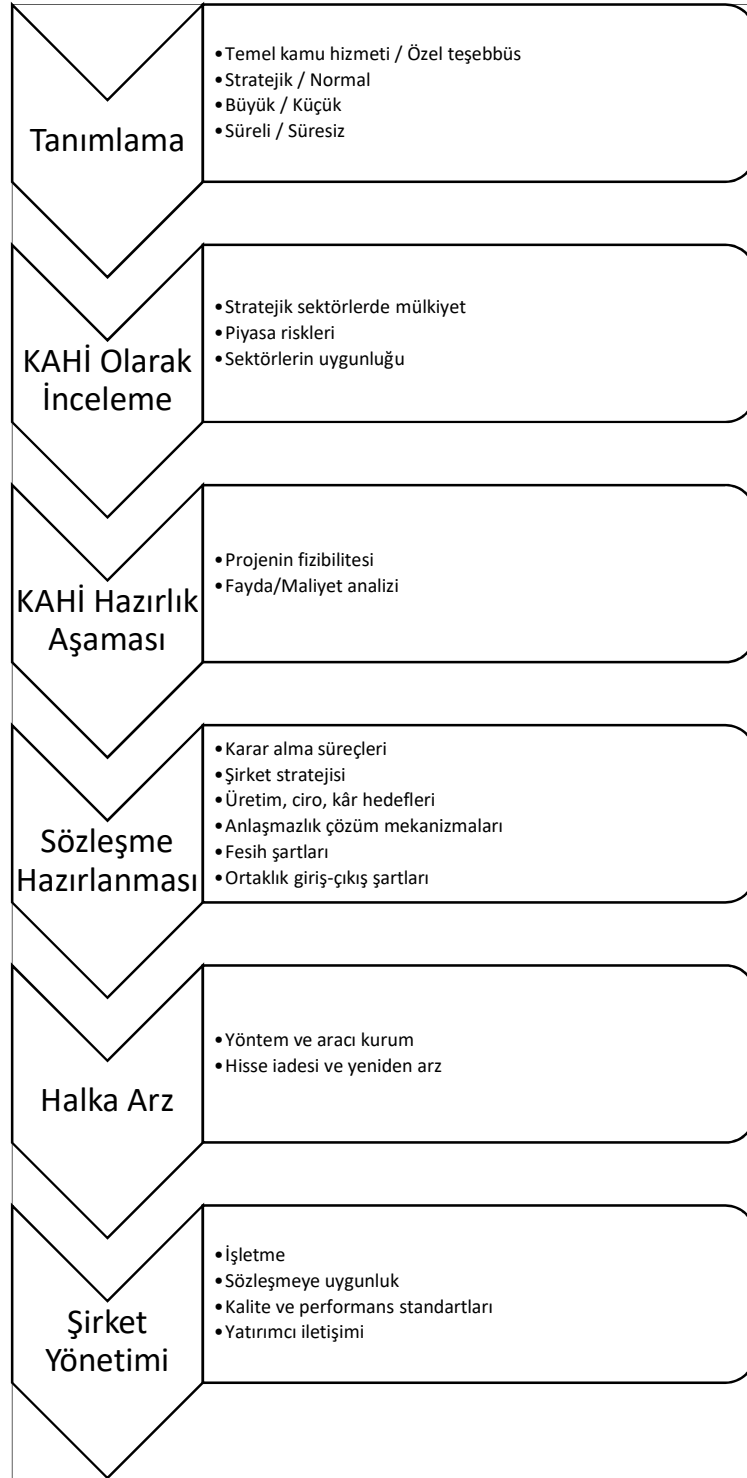
etkinlik açısından denetlenmesi modelin başarısını önemli düzeyde etkileyecektir.

- ✓ Proje Sonlandırma: Şirketler kurulurken şirketin ömrü bölümü genellikle “süresiz” olarak belirlenmektedir. Yani şirketin faaliyetleri bir süreyle kısıtlanmamaktadır. BİST ve TÜİK verilerine göre borsaya kote şirketlerde ömür yaklaşık 35 yıl, borsada olmayan limited ve anonim şirketlerde 9-10 yıl dolaylarındadır (Yaka, 2021). Bir tesisin inşaatı gibi proje bazlı bir iş için kurulan şirketler fazladan bir işletme yükümlülüğü yüklenmediyse inşaatın bitimiyle lağvedilirler. Baraj, köprü, kanal, otoyol, enerji santrali gibi büyük projelerin yapımı için birkaç şirketin bir araya gelerek oluşturdukları konsorsiyumlar bu tip şirketlerdir. KAHİ modelinde ana amaç kamu yatırımlarının finansmanı ve tasarruf sahipleri için uzun dönemli gelir getirici üretim olduğu için proje tipi işler model için çok uygun olmayacaktır. Yapılacak yatırımların çoğunluğunun doğaları gereği uzun süreli olmaları sebebiyle projenin sonlandırılma tarihi ya uzun bir süre olarak belirlenecek ya da yatırımcıların tahmini kazançları öngörülerek daha kısa sürelerde şirketin devlete devri kararlaştırılacaktır. Baştan belirlenen sonlandırma sürelerine ulaşılmadan da şirketlerin çeşitli sebeplerle sonlandırılabilmesinin de önünün açılması gerekecektir. Büyük teknolojik değişimler, tüketici tercihlerinde olağanüstü değişimler, ekonomik krizler, doğal felaketler ve yatırımcıların beklentilerindeki bozulmalar ve benzeri sebeplerle belirli prosedürler altında erken sonlandırmaya gidilebilecektir.

3.2.4.3. Kamu-Halk İşbirliği Model Seçimi

KAHİ modelinin kamu yöneticileri tarafından kamu yatırımları finansmanında kullanılabilecek bir alternatif olarak tercihler arasında düşünülebilmesi için öncelikle modelin tüm detaylarıyla belirlenmiş, uygulanabilir ve faydasının risklerini aştığı açıkça görünür olması gerekmektedir. Bu yolda KAHİ merkezi yönetim birimi ve yasal mevzuat oluşturulduktan sonra modeli uygulanabilir noktaya getirme çalışmalarına

geçilecektir. Şekil 3.2’de örnek bir KAHİ modeli gelişimi ve uygulama yaşam döngüsü gösterilmiştir.

Şekil 3. 2 : Bir KAHİ Yaşam Döngüsü

- ✓ Tanımlama: Yatırım yapılacak kamu hizmetinin niteliğinin tanımlanması aşamasıdır. Öncelikle yapılacak hizmetin temel kamu hizmetlerinden mi yoksa piyasada çoğunlukla özel teşebbüsler tarafından kâr elde etmek amacıyla sunulan tüketim malları ve hizmetlerinden mi olduğu belirlenir. Devlet, dolaylı yoldan vatandaşların mutluluğunu sağlamak ve piyasaları düzenlemek amacıyla temel kamu hizmetlerinin dışındaki mal ve hizmetleri de üretebilir. Sonraki ayırım alanı, hizmetin stratejik mi normal mi olduğudur. Ulusal güvenlik, telekomünikasyon, enerji, tarım ve hayvancılık gibi ülke için stratejik bir alan olup olmadığı da tanımlanmalıdır. Tanımlamada diğer alanlar, hizmetlerin büyüklüğü ve süre ile kısıtlı olup olmamasıdır.
- ✓ KAHİ Olarak İnceleme: Bu aşamada verilecek kamu hizmetinin ve yatırım türünün KAHİ modeli ile yapılabilirliğinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu kısımda, KAHİ modelinin uygulanmasına karar verildiğinde özellikle stratejik sektörlerde (Örn: Savunma sanayi) hizmetin sunumu ve şirketlerin mülkiyetinde kamu ve vatandaşlar arasında kavramsal veya fiili bir sorun olmayacağı netleştirilmelidir. Piyasada gerçekleşebilecek olağan ve olağanüstü risklere karşı modelin uygunluğu değerlendirilmelidir. Ayrıca kârlılık, piyasadaki oyuncu sayısı, geri dönüş kolaylığı, yönetim kolaylığı gibi noktalar açısından KAHİ modelinin sektörlere uygunluğu da değerlendirilir.
- ✓ KAHİ Hazırlık Aşaması: Hazırlık aşamasında en önemli konu olarak fizibilite öne çıkmaktadır. Fizibilite; yapılması planlanan bir yatırım, girişim veya projenin yapılabilir olup olmadığına karar verebilmek için sektörel, teknik ve finansal açıdan yapılan araştırma ve değerlendirme çalışmasıdır. Olası fırsatlar ve tehditler araştırılarak yatırımın istenilen hedefe ulaşım ulaşamayacağı, istenilen düzeyde kârlı olup olamayacağı öngörülme çalışılır. Fayda/Maliyet analizi ise genellikle birbirlerine benzer projeler arasında seçim yapabilmek için maliyetler göz önünde bulundurularak elde edilecek kârın düzeyi ve gelecekteki getirilerin bugünkü değerlerinin hesaplanması yoluyla karar vermeyi kolaylaştıran bir yöntemdir (Ergen, 2008). Bu çalışmaların ne ölçüde iyi yapıldığı KAHİ modelinin geleceğini doğrudan etkileyen en kritik başarı faktörlerinden biridir.

- ✓ Sözleşme Hazırlanması: KAHİ modeli şirketlerinde kuruluş veya ortaklık sözleşmesi olarak isimlendirilebilecek bir temel sözleşme hazırlanması hem şirket yönetimi hem de yatırımcılar için yasal dayanağı ifade eden bir olgu olarak gereklidir. Bu sözleşmede; karar alma süreçleri, şirket stratejisi, anlaşmazlık çözüm mekanizmaları, ortaklık giriş-çıkış şartları, fesih şartları net olarak bulunmalıdır. Ayrıca üretim, ciro, kâr hedefleri ve sektörel ve ekonomik tahminlerin yer aldığı strateji ve hedef dokümanları hazırlanmalıdır.
- ✓ Halka Arz: Nispi önemi daha düşük teknik bir konu olan ortaklık paylarının halka arzında menkul kıymet borsaları örnek alınabilir. Hizmet sunumunu kamu üstlendiği için aracı olarak kamu finansal kuruluşları görevlendirilebilir. Halka arzda pay hisselerinin ihracı ve bedellerinin tahsili yanında, hisselerin ikinci elde değişim imkânı verilmeyeceğinden ihtiyaç durumunda hisselerin şirkete devrinin de kesin prosedürler olarak belirlenmesi gereklidir. Ayrıca şirkete devredilen hisselerin sayısına göre yatırım için karar alma gerekliliği, şirkete devredilen hisselerin ne ölçüde tekrar arz edileceği, tekrar arzda değer belirleme yöntemi ve devlete devredilip devredilemeyeceği gibi ihtimaller halka arza gidilmeden bu kapsamda netleştirilmelidir.
- ✓ Şirket Yönetimi: Şirket yönetimi için gerekli özellikleri haiz kalifiye personel, KAHİ merkezi yönetim birimi tarafından kamuda halihazırda bulunan kamu çalışanları arasından veya kamu dışından alanlarında uzmanlığı bilinen profesyonellerden istihdam edilir. Şirket yönetimi; ilerleyişin ve işlemlerin sözleşmeye uygunluğunu sağlamalı, merkezi yönetim tarafından oluşturulmuş kalite ve performans standartlarını izlemeli ve hem KAHİ merkezi yönetim birimini hem ortakları belirli periyotlarda bilgilendirmelidir. KAHİ modelinde proje içindeki amaçlardan biri yatırımcılara iyi bir oranda kazanç sağlamak olduğu için yönetimde zafiyete göz yumulmamalıdır. Kamu bürokrasisi ve verimsizliğine karşı dinamik ve etkin bir yapı oluşturulmalıdır.

3.2.4.4. KAHİ Modelinde Karşılaşılabilecek Problemler

KAHİ modelini önerirken öngörülebilecek problemlerin belirtilmesi KAHİ modelinin başarısı için bir gerekliliktir. Olası problemleri göz önünde bulundurarak hizmet tanımlamadan şirket yönetimine kadar ihtiyatlı bir yaklaşımla modeli yönetmek riskleri en aza indirebilecek bir bakış açısıdır. Aşağıda KAHİ modelinde en fazla karşılaşılabilecek problemler sıralanmıştır:

- ✓ İyimserlik Önyargısı: İngilizce terim adı “optimism bias”, Türkçe çevirisiyle “iyimserlik yanlılığı, “incinmezlik yanılsaması” ve “gerçekçi olmayan iyimserlik” olarak da adlandırılan iyimserlik önyargısı, kişilerin olumlu sonuçlarla karşılaşma ihtimallerinin ortalamadan yüksek, olumsuz sonuçlarla karşılaşma ihtimallerinin ise ortalamadan düşük olduğuna inanma eğilimlerini ifade eder (Aypay, 2008, s.19-34). Bu kavram KÖİ konusunda Dünya Bankası tarafından projeleri başarısızlığa götürebilecek bir olgu olarak ortaya konmuştur. KÖİ ile yapılmış ulaştırma projelerindeki geçiş garantisinde olduğu gibi bu projeleri halkın kullanım talebinin iyimser bir görüşle tespit edilmesi, projelerin toplum için toplam faydasından çok toplam zararı olmasına neden olabilmektedir (Özdemir, 2019b, s.175). İyimserlik önyargısının getirebileceği bu tehlike, KÖİ’ye benzer şekilde KAHİ’de de ortaya çıkabilecektir. Bu tehlikeden kaçınmanın en iyi yolu, hazırlık aşamasında özellikle fizibilite çalışmasında olabildiğince gerçekçi olmaya çalışmak olacaktır.
- ✓ İlk Olma: Daha önce denenmemiş bir yöntemi uygulamaya koymada çeşitli problemlerin çıkma olasılığı yüksektir. Bunda ana sebep belirsizliktir. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi azami düzeyde araştırma ve titiz hazırlık yapılsa dahi gelecek bilinemeyeceğinden bazı problemlerle karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır. Öncü olmanın getireceği maliyetler, yatırımcı talebinin belirsizliği ve başlangıçta iyi yetişmiş ve tecrübeli personelin bulunmaması gibi sorunlarla mümkün olan en yüksek düzeyde mücadele edebilmek için planlamada bu hususlara dikkat edilmelidir.

- ✓ Karmaşıklık: Herhangi bir şirket kurma ve işletme işi olmasından kaynaklı normal düzeyde bir karmaşıklık seviyesine sahip olacak iken KAHİ modelinde finansman ve iş yönetiminin farklı bir kompozisyonla oluşturulması, daha önce uygulanmamış olması, devlete farklı bir yaklaşımla iş görme yükümlülüğü getirmesi ve halkta beklentilerin belirsizliği hem kamuda hem halkta modelin anlaşılabilirliği açısından bir karmaşıklık ortaya koyacaktır. Ayrıca KAHİ modeli genellikle uzun ömürlü ortaklık yapıları meydana getireceği için öngörülemeyen gelecekte karşılaşılabilecek karmaşıklık düzeyi de yüksek olacaktır.
- ✓ Yatırımcı İlgisizliği: KAHİ modeline göre oluşturulmuş şirket ve projelere halkın ilgi duymadığı bir durumda kamunun yönetim birimleri yapılanması, personel ve araştırma giderleri gibi bazı giderleri olacaktır. Her alanda KAHİ modelinin hayata geçmesi o alanın kendine has dinamikleri sebebiyle ya hiç mümkün olmayabilir ya da uygulanması belirli bir zaman alabilir. Ülke için birçok alanda fayda sağlayacağı düşünülen KAHİ modelinin halkın ilgi duymaması sebebiyle akamete uğramaması için seçilen sektörler özenle belirlenmeli ve bazı teşvikler uygulanmalıdır.
- ✓ Siyasilerin ve Bürokratların İlgisizliği: İlk bakışta, tahmini pozitif sonuçları ele alınarak KAHİ gibi bir modele siyasilerin ve bürokratların ilgi duyacağı düşünülebilir. Ancak araştırma, hazırlık ve yönetimin getireceği iş yükü ve başarısızlık ihtimali sebebiyle bu ilgi oluşmayabilir. Türkiye’de cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri beş senede bir yapılmaktadır. Bir siyasal iktidarın göreve geldiği ilk yıllarındaki olumlu veya olumsuz icraatları bir sonraki seçime kadar seçmen tarafından unutulabilmektedir. Örneğin, makul bir düzeyden fazlaca yapılan bir vergi artışı veya fiyat artışları bir zaman sonra vatandaş nezdinde hayatlarının bir normali olarak algılanmaktadır. Bu sebeple iktidarlar genellikle seçimlere yaklaştıkça daha çok hizmet etme ve görünür olma çabasında olmaktadır. KAHİ modelini uyguladıklarında siyasiler; halkın onları çok yakından takip edecekleri, sürekli ve periyodik olarak rapor verecekleri ve en önemlisi yatırım yapan halkına kazanç sağlama gerekliliği sebepleriyle modeli uygulamaya koymada isteksiz davranabileceklerdir. Zıttı düşünüldüğünde, halkını sürekli muhatap

alarak onun kazanması için çalıştığını gösteren ve gerçekten kazanç elde etmesini sağlayan, enflasyonu azaltıp istihdamı artıran bir siyasi iktidar da bunun ödülünü alacaktır. Problemlerin çözümü yönünde iradesi ve cesareti olan iktidarlar da bilakis KAHİ modelini halkın refahı için önemli bir araç olarak görebilirler.

- ✓ **Siyasi Yozlaşma:** Kamu kaynakları kullanımında karar verici konumda bulunan siyasilerin yetkilerini siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmaları sık karşılaşılan bir durumdur. Yozlaşma terimiyle ifade edilen bu eylemler çeşitlilik arz etmektedir. Örneklik teşkil etmesi bakımından, bu eylemlerden en sık görülenlerinden biri olan aşırı istihdamın KAHİ modeli şirket ve projelerinde de görülebileceği düşünülebilir. Bir tesis veya kurumdaki istihdam seviyesinin tespiti sübjektif bir karar olarak kabul edilebilir. Bu özelliği sebebiyle KAHİ modeli bir şirket veya projede yetkililer, ileriki seçimlerde oy kazanmak için aşırı istihdama gidebilirler. Denetim mekanizmalarının bu tür bir yozlaşmanın tespiti ve engellenmesi konusunda gereğini yerine getirecekleri düşünülse de aslında KAHİ modelinde mantıksal bir otokontrol vardır. “Siyasilerin ve Bürokratların İlgisizliği” maddesinde de belirtildiği gibi yatırımcıların kayda değer bir düzeyde kâr etmeleri amaçlandığından aşırı istihdam gibi KAHİ şirketlerini zarara sürükleyebilecek eylemler siyasiler tarafından yapılmak istenmeyecektir. Çok küçük bir oy kazanımı elde etmek için mutsuz edilen çok daha fazla sayıda seçmenin seçimlerde aleyhlerine dönmeleri istenmeyecektir.

3.2.4.5. Kamu-Halk İşbirliği Modelinin Olası Faydaları

Daha önce denenmemiş bir model olarak KAHİ modelinin uygulanması noktasında ulaşılabilecek sonuçların kesin olarak ortaya konulamayacağı açıktır. Günümüzde kamu hizmeti, KİT'ler, KÖİ, İslami finans araçları, ortaklıklar gibi kavramlar ve iktisadi değişkenler hakkında fazlasıyla yeterli bilgi birikimine sahip olduğumuzdan modelin uygulama sonuçlarının öngörülebilir olabileceğini ifade edebiliriz. Bu bölümde tartışılacak tahmin ve öngörüler üzerine ileride daha derin çalışmalar yapılabilecek, lehte ve aleyhte bulgulara ulaşılabilecektir.

- ✓ Üretim ve İstihdam: KAHİ modeli, faizsiz finansman yoluyla ve yeni kurulacak işletmeler eliyle üretim yaparak reel ekonomi içinde konumlanacak iktisadi bir olgu olacaktır. Diğer bir ifadeyle, modelin uygulanması zaten üretim yapmak anlamına gelmektedir. Üretim için kurulacak şirket ve tesislerde de doğal olarak bir istihdam oluşacaktır. Modelde kamu kaynağı kullanılmayacağı için devlet bütçesiyle yapılan yatırımların oluşturacağı üretim ve istihdamdan bağımsız artı bir değer olarak ortaya çıkacaktır. İlk ihraçlar haricinde borsaya giren tasarruflar bir üretim ve istihdam artışı sağlamadığından, faizli finansal sistemde tasarrufların üretime aktarımında tıkanıklıklar bulunduğundan, finansal sistemin tasarruflardan kendi üzerinde bıraktığı pay çoğunlukla reel ekonomiye aktarılmadığından, döviz ve altın yatırımlarında tasarruflar nakit ve âtil olarak kaldığından KAHİ modelinin bu tasarruflardan alacağı pay her şekilde üretime aktarılmış olacak ve ilave istihdam sağlayacaktır.
- ✓ Büyüme: Genel anlamda ekonomik büyüme, bir ülkedeki üretim kapasitesinde ortaya çıkan artıştır. Bu artış, bir ülkede bir yıl içinde üretilmiş tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplamını ifade eden Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile ölçülür. Büyüme kuramcıları, ekonomik büyümenin temelindeki en önemli unsurlar olarak kısa sürede ekonomik sıçrama sağlama potansiyeli sebebiyle teknolojik gelişme ve üretim kapasitesinin artışını sağlayacak sermaye birikimi artışını görmektedir (Apak ve Uçak, 2007). Âtil olarak bekleyen tasarruflar ile üretim artışına dönüşmeyen tasarruflar, KAHİ modeli vasıtasıyla önce toplam yatırımlarda sonra da üretimde artışı sağlayarak GSYİH büyümesine katkı sağlayacaktır.
- ✓ Enflasyon ve Fiyat İstikrarı: Günümüzde üzerine en çok konuşulan kavramlardan olan enflasyon ve fiyat istikrarı, iktisat teorisinde önemli bir yere sahiptir. Birbirleri ile bağlantılı bu iki kavramı TCMB (2022) şöyle tanımlamıştır:

Enflasyon, bir ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatlarında gözlenen sürekli ve genel kapsamlı artışı ifade eder. Günümüzde pek çok merkez bankası; enflasyonu kontrol altında tutarak istikrarlı bir yapıya dönüştürmeye, yani fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadır.

Fiyat istikrarı ise para politikasının uzun dönemli temel amaçları olan büyüme ve istihdama yönelik, ekonomik birimlerin karar alma süreçlerinde etkili olmayacak ölçüde düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranını ifade eder.

Ekonomi literatüründe enflasyonun sebepleri olarak gösterilen değişkenlerden en çok işlenenler; para arzı, dış borçlar, faiz, döviz kuru, bütçe açığı ve banka kredileridir. KAHİ modeli geniş çapta uygulandığında bu değişkenlerin çoğunda olumlu anlamda bir değişim meydana getirilerek enflasyonu düşürücü ve fiyat istikrarını sağlayıcı bir etki ortaya çıkacaktır. Ayrıca başarılı bir KAHİ yönetimi maliyet enflasyonuna neden olan faktörlerin kontrolü açısından önemli bir alternatif yöntem olarak öne çıkma potansiyeline sahiptir.

- ✓ Rekabet: KAHİ modeliyle üretim tarafında piyasalara daha fazla sayıda oyuncunun dahil olması rekabeti artırıcı bir etki yaratacaktır. Pazar payları az sayıda büyük oyuncu tarafından paylaşılan, rekabet dezavantajı sebebiyle özel sektörün girmesi kolay olmayan, yeni yatırımların finans kurumları tarafından verimli görülmediğinden düşük düzeyde kredilendirilen sektörler ile kamu hizmeti kapsamında görülen alanlarda rekabeti artırmak için KAHİ modeli güçlü bir alternatif olacaktır. Rekabetin artması da enflasyonun düşürülmesi amacına hizmet edecektir.
- ✓ Faiz: KAHİ iki yönden faizleri düşürücü etki yapacaktır. Birincisi; kamu yatırımlarının bir bölümünün KAHİ yoluyla yapılması sebebiyle bütçe açıkları ve kamu borçlanma gereğinin azalmasıdır. Kamu yatırımlarının finansmanında KAHİ modeli kullanıldığında bankacılık sektöründen talep edilen fon miktarı azalacağından ve kritik görülen birçok sektörün desteklenmesi nedeniyle bütçeye binen yükün hafifleyecek olmasından dolayı faizleri düşüren bir etki ortaya çıkacaktır. İkincisi; bir takım özel sebeplerle ve küçük tutarlı olup boyutu sebebiyle finansal sisteme sokulmamış yastık altı tasarrufların KAHİ aracılığıyla üretime yönelmesinin ve dolaylı olarak finansal sisteme entegre edilmesinin faizleri düşürücü etki yapacağıdır.
- ✓ Döviz Kurları: KAHİ modeli ile ticaret yapacak işletmeler de oluşturulabileceği gibi asıl olarak üretim yapan işletmelerin kurulması daha ön planda tutulacaktır. Üretimde ithal aramalı kullanılmasında bir

engel olmamakla birlikte yerli üretimin özendirilmesi amacıyla üretimde kullanılan faktörlerin yerli olmasına özen gösterilecektir. Yerli girdi ağırlıklı üretimde normalde maliyet dezavantajı yaşanan sektörlerde, KAHİ modelinin finansman maliyeti olmaması sebebiyle finansmana gidebilecek kaynak maliyetlerden düşüldüğünde maliyet dezavantajı bertaraf edilebilecektir. Yerli üretimin artışı hem ara malında hem de tüketim mallarında kendini gösterdiğinde döviz talebinin ve doğal olarak döviz fiyatının da azaldığı bir noktaya ulaşılabilecektir. Ayrıca, Türkiye’de dövize ilgi düşünüldüğünde vatandaşlara dövize yönelmeden birikimlerini değerlendirebilecekleri KAHİ gibi bir imkân verilmesi durumunda KAHİ’ye yönelen tasarruflar dövize gidemeyeceği için döviz kurlarını düşürücü bir etki oluşacaktır.

- ✓ Vergi Gelirleri: İktisat yazınında vergi gelirlerini etkileyen faktörlerden ekonomik büyümenin, gelirlerdeki artışları ve verginin tabana yayılmasını sağlaması sebebiyle toplam vergi gelirlerini artırdığı genel olarak kabul görmüş bir olgudur. Bunun yanında; enflasyonun ekonomik faaliyetleri bozduğu ve yatırım kararlarını negatif etkilediği yönüyle vergi gelirlerini düşürdüğü, çeşitli sebeplerle bir ülkedeki kayıt dışılığın varlığı vergi gelirlerini azalttığı, istihdam artışının vergi tabanını genişletmesi sebebiyle vergi gelirlerinde artış sağladığı, döviz kurlarındaki yükselmenin enflasyonda artış getireceği ve ithalat vergilerini düşüreceği için vergi gelirlerine toplam etkisinin azaltıcı yönde olacağı gibi kabul görmüş varsayımlar da dikkate alındığında KAHİ modelinin vergi gelirlerine etkisi artırıcı yönde olacaktır (Sağdıç, 2019). Ayrıca, KAHİ modeli şirketlerinde işletici devlet olacağından sıkça başvurulanan vergiden kaçınma davranışı görülmeyecek ve tüm vergi sürecinde yasal mevzuata uygun hareket edilecektir. KAHİ ile oluşturulacak şirketlerin sayısı o ülkede ne kadar çoksa devlet önemli derecede bir tutarda vergisini kaynağında tahsil ediyor olacağı gibi vergi toplama maliyetleri de azalacaktır.
- ✓ Gelir Dağılımı: Gelir dağılımını bozucu faktörlerin en önemlilerinden biri faizdir. Özellikle kamu açısından bakıldığında, faiz ödemeleri vergi gelirleri ile yapıldığı için geniş halk kesimlerinden toplanan vergilerin sermaye sahiplerine transferi söz konusudur. Bu da gelir dağılımında

bozulmaya neden olmaktadır. KAHİ modeli esasında faizsiz bir finansman modeli de olduğundan, istihdamı artıracığından, küçük tasarrufların değerlendirilmesini sağlayacağından ve dini inancı sebebiyle tasarrufları verili sistemde eriyenlerin de birikimleri değerlendirileceğinden KAHİ modelinin gelir dağılımını iyileştirici bir etkisi olacağı görülmektedir.

- ✓ Devlet-Vatandaş İlişkisi: KAHİ modeli hayata geçtiğinde sermayedar halk kesimleri ortağı olduğu işletme üzerinden devleti ile doğrudan bir ilişki geliştirme şansına erişecektir. Dinamik olacağı varsayılan bu iletişimde vatandaşların bilgi edinme, denetim, alınacak bazı kararlarda oy kullanma gibi hakları bulunacaktır. Bunun yanında, KAHİ ile kimi vatandaşlar için zedelenmiş devlete güven kavramının tamir edilmesi ve gelişmesi sağlanabilecektir. Vatandaşının yatırımından kâr edebilmesi için son derece özenli çalışan bir devletin varlığı, sosyal devlet kavramının da altının doldurulacağı bir zemin oluşturacaktır. Başarılı bir KAHİ ile kamu-halk ilişkisi olumlu yönde gelişecektir.

3.2.4.6. Kamu-Halk İşbirliği ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İlişkisi

Önceki bölümlerde sunulduğu üzere KAHİ modeli, neredeyse tüm ekonomik değişkenlere etki etme potansiyeli taşıdığı için ekonomi yönetiminin en önemli aktörlerinden biri olan merkez bankalarının politikalarına da etki edebilecek bir model olacaktır.

TCMB'nin kanunla koyulan temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır.¹⁰ Sadece bu konu özelinde değerlendirildiğinde bile enflasyonu düşürücü ve fiyat istikrarını destekleyici sonuçları muhtemel olan KAHİ modelinin TCMB'nin temel amacına ulaşmasına yardımcı olacak bir model olacağı görülmektedir. TCMB'nin temel amacı yanında destekleyici amaç olarak finansal istikrar amacı da bulunmaktadır. TCMB, diğer ekonomik değişkenleri negatif yönde etkileyecek finansal sistemdeki aksaklıkları gidermekle görevlidir. 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu 4.maddesi g bendinde TCMB'nin

¹⁰ 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, RG. 14.01.1970, S.13399, Madde 4.

temel görevlerinden biri olarak; “finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak” ifadesi finansal istikrar görevi olarak ortaya konulmuştur. KAHİ modeli esasen yatırımlar için bir finansman modeli olduğu için finansal piyasaları doğrudan, işlemler tamamen Türk lirası ile gerçekleştirileceğinden dolayı olarak da döviz piyasalarını etkileyebilecek bir modeldir. Makroekonomik değişkenleri etkilemek amacıyla paranın elde edilebilirliği ve maliyetini etkilemeye yönelik kararları ifade eden para politikası da doğrudan etkilenecektir. Geniş tabanda uygulanacak KAHİ modeli sayesinde;

- ✓ Para politikasının etkinliği artacaktır.
- ✓ Faiz düzeyi üzerindeki baskı azalacaktır.
- ✓ Maliye politikası ve para politikası arasındaki bağ güçlenecektir.
- ✓ Türk lirası güçlenecek, dolarizasyon zayıflayacaktır.
- ✓ Tasarruf kompozisyonu etkileneceği için döviz kurları üzerindeki artış baskısı kırılacaktır.
- ✓ Doğrudan yabancı yatırım kapsamında döviz girişleri ve TCMB döviz rezervleri artabilecektir.

3.2.4.7. Kamu-Halk İşbirliği Uygulama Örnekleri

Bu bölümde KAHİ modelinin uygulanabileceği üç farklı alandan örnek verilerek muhtemel etkilerinin daha kolay analiz edilmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Örnekler için alan ve iş kolu seçiminde Türkiye için önemi ve genele yayılarak büyük sonuçlar doğurabilme potansiyeli dikkate alınmıştır. Örnekler enerji, tarım ve ulaştırma sektörlerinden verilmiştir. Ulaştırma alanında kamu hizmeti kapsamında büyük ölçekli kamu altyapı projelerinden köprü, enerji alanında ülke için kritik bir sektör olması ve ölçek ekonomileri değerlendirmesi için güneş enerjisi santralleri ve tarım alanında üretimi ve sanayisi yok denecek kadar az olan bir ürün için sektör oluşturma potansiyelinin değerlendirildiği kenevir tarımı için KAHİ modeli uygulaması kısaca anlatılacaktır.

✓ Büyük Ölçekli Kamu Altyapı Projesi Olarak Köprü Örneği

Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Türkiye, altyapı eksikliklerini giderebilmek için son yıllarda büyük çaba sarf etmiştir. 2001 krizinden sonra sadece 2008 küresel finans krizinde daralan Türkiye sürekli büyüme kaydetmiştir. Zaten altyapı eksiği varken, sağlanan sürekli büyüme altyapı yatırımları ihtiyacını daha da artırmıştır. Temel ekonomik sıkıntılarının yanında bu altyapı yatırımları için gereken finansmanın tamamen bütçeden karşılanması da olanaksızdı. Bu süreçte yatırımlar için bütçenin yanında özelleştirme de kullanıldı. Fakat son yıllarda yapılan büyük yatırımlar için en çok KÖİ kullanılmıştır. Bugüne kadar KÖİ ile 12 sektörde toplam 257 tesis ve proje hayata geçirilmiştir¹¹. Bu projelerin %90'ından fazlası enerji ve ulaştırma sektöründedir. KÖİ, yatırımların bütçeye yükünü hafifletmiş olsa da finans alanında fon ihtiyacı ve fon kullanımı konusunda yeni bir açılım getirmemiştir. KÖİ projeleri devlet ve büyük sermayeli şirketler arasında bir ilişki geliştirmekte vatandaşlar ise bedeli karşılığında hizmetlerden faydalanan olarak kalmaktadır.

Bu bölümde örnek olarak KAHİ modeli ile ulaştırma sektöründe kamu hizmeti kapsamında bir proje olarak İstanbul Boğazi'na dördüncü bir köprü'nün yapılıp işletilmesi incelenecektir. Bu incelemede son yapılan Yavuz Sultan Selim Köprüsü örnek alınarak bir senaryo oluşturulacaktır.

Yaklaşık üç yılda tamamlanan Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün inşaat maliyeti 818 milyon dolar olup, köprüden 2017 ve 2018'de ortalama 15 milyon araç geçmiştir. Araç geçişi için verilen teminat yaklaşık 50 milyondur (Anadolu Ajansı, 2022). Araç geçişinin taahhüt edilen kadar olacağını varsaydığımızda ve varsayılan geçiş sayısı öngörülen köprü geçiş ücreti olan 3 dolar ile çarpıldığında yaklaşık 150 milyon dolar bulunur. Geçiş gelirlerinin %30'unun işletim ve bakım giderlerine ayrıldığını varsaydığımızda yatırımın kendini amorti etme süresinin inşaat süresi hariç olmak üzere yaklaşık 8 yıl

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
<https://koi.sbb.gov.tr/>

olacağı görölür. Getirisinin de %12 civarı olacağı anlaşılmaktadır. Ülkenin sürekli büyüdüğü düşünöldüğünde bu getiri oranı daha da artabilecektir.

KAHİ modeli ile böyle bir altyapı tesisini yaparken inşaat süresi görece uzun olacağından köprünün faaliyete geçip gelir getirmesi için geçecek süre yatırımcılar için uzun bulunabilir. Bu sebeple projeye talep düşük kalabilir. Bunun önüne geçebilmek için Köprü inşaatı belirli bir düzeye gelinceye kadar kamu kaynakları ile yapılıp hisselerin halka arzı sonraki bir zamanda tam tutar üzerinden yapılabilir. Kamu bu durumda toplu bir kaynak elde etmiş olacaktır. Bu yöntemin yanında proje tutarı yüksek bir meblağ olacağından kamu yüksek yüzdeyle projeye ortak olabilir. Böyle planlanmış projelerde devletin projedeki ortaklığı halkın ortaklığından farklı olmayacaktır.

Çok kaba bir hesapla bulunan bu sonuç KAHİ modeliyle yapılacak yatırımların kârlı yatırımlar olma potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. Finansman gideri olmadığı, özel alanlarda iyi bir fizibilite ile gerçekleştirileceği, devletin büyük ortak olarak projede bulunabilmesi ve çeşitli teşviklerle desteklenebileceği için KAHİ modeli oluşumları yatırımcılar açısından tercih edilebilir bir yatırım aracı olabilecektir.

✓ Enerji Uygulaması Olarak Güneş Enerji Santrali Örneği

Büyümeye ve gelişmeye devam eden Türkiye’de en kritik ihtiyaçlardan biri de enerjidir. Bu sektörde; gereken enerjinin yeterli miktarda ve uygun fiyata sağlanması, arz güvenliği için kaynakların çeşitlendirilmesi ve iklim değişikliğinin zararlarından korunabilmek için fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçmek gibi önemli mücadele alanları mevcuttur. Enerji için Türkiye’de fosil yakıt olarak kömür, petrol, doğal gaz; yenilenebilir kaynak olarak da rüzgâr, güneş, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle kullanılmaktadır. Bir miktar yerli kaynak bulunsa da Türkiye enerjide dışa bağımlıdır ve enerji ithalatına yıllık yaklaşık 50 milyar dolar harcamaktadır. Üstelik 2022’de Rusya-Ukrayna savaşı sebebiyle son 4-5 yılda artmakta olan petrol ve doğal gaz fiyatları atak yaparak tarihi yüksek seviyelere gelmiştir. Türkiye’nin sadece 2022 yılı Şubat ayında enerji faturası 8 milyar dolara yaklaşmıştır¹². Son 4-5

¹² TÜİK Dış ticaret istatistikleri

yılda petrol ve doğal gaz fiyatları yaklaşık dört kat artmıştır. Bu sebeple Türkiye'nin hem yerli hem de yenilenebilir kaynaklara yönelmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yenilenebilir enerji üretimine destek verilen Türkiye'de kurulu elektrik gücünde yenilenebilir enerji kaynakların payı yüzde 53,5'e ulaşmıştır. Yerli kömür kullanımı ile yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulu güç içerisindeki payı da rekor kırarak yüzde 65'i aşmıştır.¹³

Bu bölümdeki örneğimiz ise güneş enerji santrali (GES) kurulumu ve işletiminin KAHİ modeli ile yapılmasıdır. Güneş enerjisi santrali, çevreyi kirletmemesi, zararlı atık oluşturmaması ve kurulum ve kullanımının nispeten kolay olmasıyla ön plana çıkan yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Ortalama yıllık toplam güneşlenme süresinin 2741 saat/yıl ve ortalama günlük toplam güneşlenme süresinin 7,50 saat/gün olduğu ülkemiz coğrafi konumu gereği güneş enerjisinden faydalanma konusunda önemli bir potansiyele sahiptir.¹⁴ Güneş enerjisi teknolojilerinin, malzeme, yöntem ve teknolojisi açısından çeşitlilik göstermekle birlikte kuruluşundan sonra düşük maliyetle çalışması sayesinde giderek önemi artmaktadır. Üstelik verimli ömrü de görece uzun sayılabilecek 20-25 yıl civarındadır.

KAHİ modeli ile ülkemizde güneşlenme süreleri fazla olan ve kullanılmayan arazi parçalarında çok sayıda panele sahip güneş enerji santralleri kurulabilir. Özellikle güneş paneli teknolojilerindeki gelişmelerle GES'lerin maliyetleri ciddi oranda düşmüştür. 1 MW gücünde GES'in kurulum maliyeti 3-4 yıl önce 1.200.000 USD civarındayken bugün yaklaşık yarıya düşmüştür. Örneğimiz için kaba bir getiri hesabı yapılacak olursa; 1 MW'lık bir GES'in kurulum maliyeti 600.000 dolar olarak alındığında ve bunu 1000 pay hissesine böldüğümüzde bir yatırımcı için böyle bir GES'e en küçük yatırım bedeli 600 dolardır. Türk Lirası karşılığı $600 \times 14,86 = 8.916$ TL'dir. 1 MW'lık bir GES'in Türkiye'de yıllık üretimi yaklaşık 1.250 MWH olarak tahmin

¹³ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2021 Faaliyet Raporu

¹⁴ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası (GEPA)

edilmektedir.¹⁵ Bu üretim miktarı ile YEKDEM¹⁶ fiyatı çarpılırsa GES'in yaklaşık yıllık getirisi hesaplanabilir. $1.250 \text{ MWH} * 1.266,24 \text{ TL/MWH} = 1.582.800 \text{ TL}$. Bakım ve işletim masraflarının çok az olacağı tahmin edildiğinden bu aşamada göz ardı edilecektir. GES için bulunan bu getiri tutarını 1000 paya böldüğümüzde bir yatırımcının 8.916 TL'lik GES yatırımından yıllık 1.583 TL getiri elde edebileceğini gösterir. Bu gelirin ilk maliyete oranı da yaklaşık yüzde 18'dir. Getiri oranı bu düzeyde kalacağı düşünüldüğünde güneş enerji santraline yapılan yatırım kendini yaklaşık 5,5 yılda amorti edecektir. Verimli ömürleri 20-25 yıl olduğu düşünüldüğünde KAHİ modeli ile hayata geçirilecek güneş enerji santralleri yatırımcısına çok ciddi bir düzeyde getiri sunmaktadır. Ayrıca ülkenin enerji arz güvenliğine büyük katkı yapılacak, enerji ithalatı düşecek, dış ticaret açığı azalacaktır. Bu örneğin yanında KAHİ modeli aslında diğer tüm yenilenebilir enerji yatırımları için rahatlıkla kullanılabilir.

✓ Tarım Uygulaması Olarak Kenevir Örneği

Kenevir; Mezopotamya ve Asya'da ortaya çıkan, kökeni M.Ö. 8.000 yıllarına kadar uzanan, bitkisel hammadde olarak insanlığa hizmet etmiş çok yönlü kullanımı olan tek yıllık otsu bir bitkidir. Modern zamanlara kadar malzeme olarak çoğunlukla taşıma ve denizcilik alanlarında halat, urgan ve çuval yapımı için kullanılmıştır. Ayrıca tohumu da gıda ve ilaç sektörlerinde kullanıla gelmiştir (Akpınar ve Nizamoğlu, 2019). Türkiye'de kenevir 'kendir' adıyla da bilinmekte tohumlarına da yaygın olarak 'çedene' denilmektedir. Narkotik özelliği ağır basan türü ise 'Hint keneviri' ve 'marihuana (marijuana)' isimleriyle de anılmaktadır. Kenevirin (cannabis) içerdiği psikoaktif bir bileşik olan THC (tetrahidrokannabinol) oranı düşük olan türü 'cannabis sativa'dır ve 'endüstriyel kenevir' olarak da bilinir. THC oranı yüksek olan türü ise 'cannabis indica'dır ve uyuşturucu yapımında kullanıldığı için pek çok ülkede üretimi yasaklanmıştır. Az sayıda ülkede devlet kontrolünde ilaç hammaddesi olarak üretilmektedir (Taşlıgil ve Şahin, 2019).

¹⁵ <https://www.solarenerjin.com/> 2022 100 kW Güneş Enerjisi Kurulum Maliyeti Erişim Tarihi:27.04.2022

¹⁶ Yenilenebilir Enerji Kaynaklarını Destekleme Mekanizması. YEKDEM ile teşvik edilen santrallerin üretimlerini bu kapsamda belirlenen bedellerle kamu tarafından satın alınması şeklinde uygulanır. EPDK Elektrik Piyasası Raporu Ocak 2022.

Tohumunun besin özelliklerine bakıldığında %25 oranında protein, %35 oranında içinde Omega3'ün de bulunduğu sağlıklı yağlar ve birçok vitamin ve mineral içerdiği görülmektedir. Tohumunun gıda, ilaç, yem, boya, alkol ve kozmetik alanlarında kullanımının yanında endüstriyel kenevirin de kâğıt, petrokimya, tekstil, inşaat ve otomotiv sektörüne kadar yaklaşık 25.000 ürünün yapısına girebilen oldukça geniş kullanım alanına sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca kenevir, birçok bölgede tarımı yapılabilecek esneklikte, yabancı otlara karşı etkili, çoğu zararlı böcekten kendini koruyabilen, dönüşümlü ekimlerde iyi bir oyuncu olan, uygun şartlar sağlandığında yılda ikiden fazla ürün alınabilen, orman ağaçlarından daha fazla oksijen üretebilen, radyasyon emici özelliği olan, kâğıt üretiminde çok verimli ve üretim maliyeti düşük üstün performanslı çok özel bir bitkidir. (Göre ve Kurt, 2021).

Tüm bu özellikleri sebebiyle son yıllarda kenevir üretiminin artırılması için yoğun çaba gösterilmektedir. Öncelikle 29 Eylül 2016 tarihinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından “Kenevir Yetiştiriciliği ve Kontrolü Hakkında Yönetmelik” çıkarılarak üretimin sınırları belirlenmiş, 2019 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve 2020 yılında da Yozgat Bozok Üniversitesi bünyesinde “Kenevir Araştırmaları Enstitüsü” kurulmuştur. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kenevir Araştırmaları Enstitüsü tarafından yapılan çalışma ile 2021 yılında ilk endüstriyel yerli kenevir tohumları üretilerek tescil ettirilmiştir. Ayrıca TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (MAM), yerli kenevir çeşidindeki THC oranının düşürülmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar ve vatandaşların bilgilendirilmesiyle kenevir üretimi hızla artmakla birlikte bir endüstriye dönüşmekten çok uzaktır.

Türkiye büyüklüğünde bir ülke için kenevir üretimi ve sanayisi çok yetersizdir. Bunun önündeki en büyük engel narkotik özelliğinin getirdiği ön yargılar ile üretiminin izne tabi olmasıdır. 2016 yılında çıkarılan Kenevir Yetiştiriciliği ve Kontrolü Hakkında Yönetmelik ile Türkiye’de ekim yapılabilecek 19 il belirlenmiştir. Bu illerdeki çiftçiler buldukları yerin mülki amirliğine başvurarak kenevir ekimi için izin alabilmektedir. Üretim izninin verilebilmesi için üreticinin narkotik suçlardan sabıkasının olmaması, üretim yapılacak arazinin belli ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. İzin verilen arazi

Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri personeli ve kolluk kuvvetleri tarafından ekimden hasata kadar sürekli denetlenir. Çiftçileri bu süreçte en çok tarımı yapılan kenevir ve yan ürünlerinin kötü amaçla kullanılması veya çalınması durumunda tüm sorumluluğun üzerlerine bırakılması zorlamaktadır. Ayrıca, çiftçiler yeterli sanayi tesisi oluşmadığı için ürünlerini satamama endişesi taşıdıklarından üretim için çekingen davranmakta, sanayiciler de üretimin çok zayıf kalması sebebiyle hammadde tedarikinde sıkıntı yaşayacaklarını düşündükleri için yeni yatırım yapmaya gönülsüz olmaktadır.

Hem hammadde üretimi hem hammaddeyi işleyecek tesislerin yetersiz olduğu bir alanın gelişmesi istendiğinde bu tamamen özel sektöre ve vatandaşlara bırakılamaz. Bu gelişim için KAHİ modeli en uygun araç olacaktır. Halkın sağlayacağı finansman ile âtil duran çok geniş kamu arazilerinde büyük miktarda üretim ve bu ürünleri işleyecek çeşitli sanayi tesisleri inşası çok kısa bir sürede ortaya çıkarılabilecektir. Bu büyük üretim ve tesisleşme sektörün doğumunu sağlayacak, sonrasında da katma değeri yüksek olacak bu sektör halkın ve sanayicilerin rağbet etmesiyle büyüyecektir. Kenevir tarımı; üretim için yeterince arazi, yetişmiş Tarım ve Orman Bakanlığı personeli ve güvenlik için yeterli sayıda kolluk kuvvetleri mevcut olması KAHİ modeli için çok kısa bir sürede hayata geçebilecek kârlı bir uygulama alanı olacaktır. KAHİ yatırımı yapan halk buradan gelir elde ederken devlet de çok geniş çapta fayda sağlayacak bir sektöre hayat vermiş olacaktır.

SONUÇ

Son yılların en çok işlenen konularından olan “finansman” bireylerden devletlere kadar her iktisadi aktörün hayatını etkileyen ve önemi gittikçe artan bir kavram olarak önümüzde durmaktadır. Finansman, yatırım ve harcamalar için gereken parasal kaynaklar ve bu kaynakların elde edilmesini ifade ederken finans kaynağı ise değer kaybının önlenmesi veya değerini artırmak amacıyla tutulan hem bireylerin hem de kurumların ihtiyaç fazlası parasal kaynak birikimleridir.

Neo-liberalizm ve küreselleşme ile devletlerin ekonomik düzendeki rollerinin ağırlığı azalırken üretim ve tüketim için en başat faktör olarak finansman ön plana çıkmıştır. Finansman sağlamak için çeşitli yöntemler bulunmakla birlikte günümüz kapitalist ekonomi sisteminde finansmanın temelinde faiz kavramı bulunmaktadır. İktisadi aktörler üretim, tüketim ve yatırım kararlarında faiz hadlerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Küreselleşme ile faiz hadleri uluslararası mal ve sermaye hareketlerini de daha fazla etkilemeye başlamıştır. Üretim ve yatırım finansmanı açısından faiz temel bir maliyet olarak yerini almaktadır. Vatandaşlarının mutluluğu ve refahını sağlamakla görevli olan devletin, asli vazifesi olan kamu hizmetlerini yerine getirmesi ve bu hizmetleri sürdürebilmesi için gerekli yatırımları yapması gerekmektedir. Bunun için de finansmana gerek duymaktadır. Finansman sağlamada bütçe gelirlerinden sonra en fazla başvurulan kaynak borçlanma olmaktadır. Borçlanmanın maliyeti olan faiz harcamaları, bütçe ve vergiler üzerinden kamu hizmetlerinden faydalanan halka yansımaktadır. Ayrıca maliyetine katlanılsa bile finansmana her zaman erişilememektedir. Kişi, şirket veya devlet fark etmeksizin kredibilitiyi etkileyen negatif durumlarda verilecek finansman için talep edilen faiz yükselmekte bazen de hiçbir şekilde geri ödenemeyeceği düşünülen durumlarda borç verilmeyebilmektedir.

Bütçe gelirleri ve borçlanmaya alternatif olarak bulunmuş son yıllarda en çok baş vurulan yatırım finansman modeli KÖİ'dir. Devlet bütçesine hiç yük getirmeden yatırım yapma imkânı tanıyan KÖİ son yıllarda tüm dünyada rağbet görmektedir. Son 30 yılda tüm dünyada onaylanmış KÖİ projelerinin toplam tutarı 1,5 trilyon doları geçmiştir. KÖİ, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özellikle altyapı yatırımları finansmanında sıklıkla kullanılmıştır. Türkiye, KÖİ ile yatırım yapan en önde gelen ülkelerdendir. Son 30 yılda Türkiye'de yaklaşık yatırım tutarı 70 milyar dolar olan 230'dan fazla proje KÖİ ile hayata geçirilmiştir. Yapımı, işletimi ve finansı kolay olmayan büyük projelerin daha hızlı gerçekleştirilmesini sağlayan KÖİ'nin uygulanmaya devam edeceği görülmektedir.

KÖİ'nin yanında yatırımların finansmanında alternatif arayışlarının bir diğer sonucu olarak kullanılmaya başlayan İslami finans uygulamaları da giderek yaygınlaşmaktadır. Bankacılık, finans ve sigorta faaliyetlerinin İslam Hukukuna uygun olarak tasarlanmasıyla meydana çıkan İslami finans uygulamaları yirminci yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlamasına rağmen yılda %15 ila %25 arasında büyüyen ve küresel olarak yönetilen varlıkların değeri 3 trilyon dolara yaklaşan bir büyüklüğe ulaşmıştır. İslami finans sektör büyüklüğünün henüz yaklaşık %5'i altyapı projelerinin finansmanında kullanılmaktadır. Türkiye'de devletin fon ihtiyacını karşılamakta kullanılmaya başlanan İslami finans, ilk defa Konya Şehir Hastanesi projesinde istisna sukuk sözleşmesi olarak bir altyapı projesinin finansmanında doğrudan kullanılmıştır. Her geçen gün büyüyen ve yaygınlaşan İslami finans uygulamalarının hem altyapı projelerinin finansmanında hem de bireysel fon yönetiminde ağırlığının artacağı anlaşılmaktadır.

Finansmanın diğer ayağında bulunan kaynak kısmını oluşturan kişisel ve kurumsal tasarruflar açısından bakıldığında her ne kadar finansal araçların çok geliştiği iddia edilebilirse de özellikle iki kesim için tasarrufların değerlendirilmesi kapsamında hala yeniliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan ilki finans piyasalarındaki hareketlerden çoğunlukla negatif yönde etkilenen küçük tutarlı birikimi olan halk kesimidir. Küçük yatırımcı olarak ifade edilen bu kesim için özellikle enflasyon problemi yaşayan Türkiye gibi

ülkelerde tasarruflarına reel kazanç getirebilecek bir yöntem bulmak oldukça zordur. İkinci kesim ise faizli finansal araçlara mesafeli duran İslami hassasiyete sahip olan yatırımcılardır. Bu kesimden yeterli birikimi bulunanlar ev, arsa ve araç gibi yatırımlara yönelebilmektedir. Bu iki kesim için de en rahat yapılabilecek yatırım olarak döviz ve altın ülkemizde fazlaca rağbet görmektedir. Döviz ve altına yönelim ise ülke ödemeler dengesi için sorun oluşturmaktadır. Halkın refahını sağlamak amacıyla bu kesimler için yeni finansal araçlar üretmek de devlete düşen sorumluluklardandır.

Tezde hem yatırımların finansmanı hem de tasarrufların değerlendirilmesi amacıyla özgün olarak tasarlanan Kamu-Halk İşbirliği (KAHİ) modeli sunulmuştur. Tasarruflarını değerlendirmek isteyen halk kesimlerinin sağladığı finansman ile devlet tarafından kurulup yönetilecek şirketlerle yapılan faaliyetler neticesinde kamu hizmetleri sürdürülmüş ve elde edilecek kazanç finansın sahibi olan halka aktarılacağından halkın refahına katkı sağlanmış olacaktır.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde; uzun yıllara yaygın enflasyon, yüksek faiz ve dış ticaret açığı gibi kronik iktisadi problemlerin çözümü için yapılması gerekenin çoğu zaman yapısal reformlar olduğu söylenmektedir. Fakat bu reformlar verili ekonomik sistemin dışına çıkamaması sebebiyle çok özel bir coğrafyada yerleşik ve kendine özgü kritik problemleri olan Türkiye için etkili olamamaktadır. Ayrıca; savunma sanayi, imalat sanayi, tarım, hayvancılık ve enerji gibi kritik sektörlerde üretim ve finansman problemleri çözüm beklemektedir. Tüm bu problemlerin çözümü için alternatif bir yöntem olarak sunulan KAHİ modeli, ciddiyetle ve geniş çapta uygulandığı takdirde tüm makroekonomik değişkenleri olumlu yönde etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, yerli paranın itibarını da artırarak değerinin olması gereken düzeye gelmesine yardımcı olacağı ve maliye politikalarını etkinleştireceği için TCMB politikalarını da büyük oranda olumlu etkileyecektir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2017). Exposure Draft (ver. 6.0) of Financial Accounting Standard No.34 Financial Reporting for Sukuk-holders. Erişim: 17 Mart 2022. <https://aaoifi.com/wp-content/uploads/2017/10/FAS-34-Financial-Reporting-for-Sukuk-holders-Exposure-Draft-v6.0-After-AAB-with-BOC-ZAS.-FC.pdf>.
- Abdul-Rahman, Y. (2015). İslam'da Bankacılık ve Finansman. (Çeviren: S. Tuğ ve M. A. Tuğ). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Afshar, T. A. (2013). Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds: Are they Compatible? *The Journal of Global Business Management*, 9(1), 44-52.
- Ahmetoğulları, K. (2021). İslami Davranışsal Finans: Teoriden Pratiğe Yeni Bir Paradigma. Ankara: İksad Yayınevi.
- Akdoğan, A. (2007). Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkoyunlu, P. (2001). Kamu Malı ve Hizmeti Tanımı. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 40. Seri*, İstanbul.
- Akpınar, D. ve Nizamoğlu, A. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kenevir Üretimi. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(4), 1223-1236.
- Aksoy, ř. (1991a). Kamu Maliyesi. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Aksoy, ř. (1991b). Kamu Maliyesi. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Aktepe, İ. E. (2017). Katılım Finans. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Alkin, E. (2010a). Kapitalizm, Finansal Serbestlik ve Parasal Ekonomi: Bir Sistem Eleştirisi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(88), 9-34.
- Alkin, E. (2010b). Kapitalizm, Finansal Serbestlik ve Parasal Ekonomi: Bir Sistem Eleştirisi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(88), 9-34.
- Alrifai, T. (2017). İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem: Gelecekteki Finansal Krizlerden Korunmak İçin Ahlaki Bir Yaklaşım. (Çeviren: B. Satılmış). Ankara: Buzdağı Yayınevi.

- Anadolu Ajansı. (2022). Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'ndan Kılıçdaroğlu'nun İddialarına Yanıt. Erişim: 21 Nisan 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ulastirma-ve-altyapi-bakanligindan-kilicdaroglunun-iddialarina-yanit/2550430#>.
- Apak, S. Uçak, A. (2007). Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (34), 57-65.
- Ariff, M. ve Iqbal, M. (Ed.). (2011a). *The Foundation of Islamic Banking: Theory, Practice and Education*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Ariff, M. ve Iqbal, M. (Ed.). (2011b). *The Foundation of Islamic Banking: Theory, Practice and Education*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Ariff, M. ve Iqbal, M. (Ed.). (2011c). *The Foundation of Islamic Banking: Theory, Practice and Education*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çeviren: M. Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Asya Kalkınma Bankası. (2008). *Public-Private Partnership (PPP) Handbook*. Manila, Filipinler.
- Ataay, F. (2007). Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler. Ankara: De Ki Yayınları.
- Aydın, M. K. (2003a). Kapitalizm ve Kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 1-10.
- Aydın, M. K. (2003b). Kapitalizm ve Kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 1-10.
- Aydın, M. K. (2003c). Kapitalizm ve Kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 1-10.
- Aypay, A. (2008). Gerçekçi Olmayan İyimserlik Kuramı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 19-34.
- Balaam, D. N. ve Dillman, B. (2015). *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*. (Çeviren: N. Uslu). Ankara: Adres Yayınları.
- Bayındır, S. (2005). Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Usul İslam Araştırmaları*, 3(3), 139-157.
- Bayındır, S. (2007). Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(16), 249-273.

- Bocutoğlu, E. ve Berber, M. (2016). Makro İktisada Giriş. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Boz, S. S. (2013a). Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 277-332.
- Boz, S. S. (2013b). Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 277-332.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (2008). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Bülbül, D. (2017). Türkiye’de Kamu Özel İşbirliği Uygulamasının Mali Saydamlık Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 93-108.
- Büyükkakın, F. ve Önyılmaz, O. (2014). Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk ve Türkiye Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 1-16.
- CANBAZ KARACİF, F. E. (2018). Yatırımcı Zararlarının Tazmininde Tekâfül (Katılım Sigortacılığı) Modeli. SPK Yeterlilik Etüdü. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Canbaz, M. (2016). Katılım Bankacılığı. İstanbul: Beta Basım.
- Canoğlu, B. (2021). Kamu Hizmetinin Dönüşümü ve Kamu Özel İş Birliği Modeli. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- Çakıcı Koç, E. (2019a). Avrupa Birliği’nde Kamu-Özel İşbirliği Projeleri: Sermaye Piyasasının Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çakıcı Koç, E. (2019b). Avrupa Birliği’nde Kamu-Özel İşbirliği Projeleri: Sermaye Piyasasının Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çavuşoğlu, F. (2010). Para Politikası Faiz Oranlarından Mevduat ve Kredi Faiz Oranlarına Geçişkenlik: Türkiye Örneği. Uzmanlık Yeterlik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Çebi, A. ve Ünkaya, G. (2018). Finansman Modeli Olarak Murabaha Sukuk: Türkiye’deki Uygulaması ve Muhasebeleştirilmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(4), 9-23.
- Çelebioğlu, F. (2012). İktisada Giriş. Ankara: Hakan Basın Yayın Dağıtım.
- Çetin, D. T. (2020). İslami Finans Sisteminde Sukuk: Türkiye’de Sukuk Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları Modeli ile Tahmini. Doktora Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

- Çil Yavuz, N. (2001). Türkiye’de Kamu Yatırım Harcamalarının Özel Sektör Yatırım Harcamalarını Dışlama Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 6 (2), 47-64.
- Çobanoğlu, M. M. (2020). Kamu Altyapı Yatırımlarının Finansmanında Yenilikçi Bir Model: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla’ya Endeksli Sukuk. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Dikkaya, M. ve Kutval, Y. (2014). Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dilbaz Alacahan, N. (2011). Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi ve Türkiye Uygulaması. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Diler, H. G. (2020). Enflasyondan Korunma Aracı Olarak Altın Yatırımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 370-384.
- Dumludağ, D. (2004). Küreselleşmeyi ‘Büyük Dönüşüm’ Üzerinden Okumak. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 121-136.
- Durmuş, G. (2021a). “What Is Your Difference?” A Look from Inside to Islamic Banking in Turkey. Doktora Tezi, University of Leicester, Leicester, UK.
- Durmuş, G. (2021b). “What Is Your Difference?” A Look from Inside to Islamic Banking in Turkey. Doktora Tezi, University of Leicester, Leicester, UK.
- Durmuş, G. (2021c). “What Is Your Difference?” A Look from Inside to Islamic Banking in Turkey. Doktora Tezi, University of Leicester, Leicester, UK.
- Dünyada Kamu Borçları. (Nisan 2021). Erişim: 5 Ocak 2022, World Economic Outlook Database. IMF.
- Edizdoğan, N. (2007). Kamu Maliyesi. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N., Gümüş, E. ve Çetinkaya, Ö. (2016). Kamu Maliyesi. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ela, M. (2017). Türkiye’de Kamu Finansmanında İslami Finans Alternatifi: Sukuk. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2012). Kamu Maliyesi. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Erden, L. ve Holcombe, R. (2005). The Effects of Public Investment on Private Investment in Developing Economies. *Public Finance Review*, 33 (5), 575-602.
- Ergen, Z. (2008). Kamu Kesimi Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi Tekniği ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 115-132.
- Erginay, A. (2010). Kamu Maliyesi. Ankara: Savaş Yayınları.
- Ertuna, Ö. (2010). Yeni Bir Kapitalizme Doğru. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 6-18.
- Eser, H. B., Memişoğlu, D. ve Özdamar, G. (2011a). Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 201-217.
- Eser, H. B., Memişoğlu, D. ve Özdamar, G. (2011b). Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 201-217.
- Eser, H. B., Memişoğlu, D. ve Özdamar, G. (2011c). Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 201-217.
- Essia, A. R., Islam, A. ve Hashim, F. (2020). Sukuk: History and Development. Handbook of Research on Theory and Practice of Global Islamic Finance. (Editör: A. Rafay). Pennsylvania, USA: IGI Global, 704-731.
- Fırat Kalkınma Ajansı. (2014). Yap İşlet Devret Modelinde Uygulanan Usul ve Esasların Kalkınma Ajansları Açısından Analizi. Malatya.
- Göre, M. ve Kurt, O. (2021). Bitkisel Üretimde Yeni Bir Trend: Kenevir. *International Journal of Life Sciences and Biotechnology*, 4 (1), 138-157.
- Gözen M. Ç. ve Bucak İ. (2017). Bütçe Dışı Fonlar Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye Ekonomisi Örneği. Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları. (Editör: Koç, S., Yılmaz Genç, S. ve Çolak, K.). Kocaeli: Kuv Yayınları.
- Günaydın, İ. (2010). TÜRKİYE’DE Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (1), 177-195.
- Gürsoy, B. (1980). Kamusal Maliye İkinci Cilt: Bütçe. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Hayta, A. B. (2014). Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (3), 329-352.
- Hiç, Ö. (2017a). Ekonomik Sistemler ve Rejimler. *Journal of Emerging Economies And Policy*, 2(1), 124-136.
- Hiç, Ö. (2017b). Ekonomik Sistemler ve Rejimler. *Journal of Emerging Economies And Policy*, 2(1), 124-136.
- Institute of Islamic Banking and Insurance. (2000). Anthology of Islamic Banking: Overview of Islamic Banking and Finance. (Editör: A. Siddiqi). London.
- Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2011a). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. Singapore: John Wiley&Sons.
- Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2011b). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. Singapore: John Wiley&Sons.
- İSEDAK. (2019). İslami Sermaye Piyasalarında Sukukun Rolü. (Editör: M. Özdemir). (Çeviren: Ş. A. Saman) Erişim: 11 Mart 2022. <https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/08/%c4%b0sedak-%c4%b0slami-Sermaye-Piyasalar%c4%b1nda-Sukukun-Rol%c3%bc.pdf>.
- İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri. (1992). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kahf, M. (2010a). Islamic Finance: Business as Usual. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Vol.6, 1.p, 11-36.
- Kahf, M. (2010b). Islamic Finance: Business as Usual. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, Vol.6, 1.p, 11-36.
- Karaman, B. (2016). Kamu-Özel İşbirliği Projelerinde Harcama Getirisi Analizi: Kamu Sektörü Karşılaştırmacı Yöntemi. Planlama Uzmanlığı Tezi. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Keleş, D. (2021). Yabancı Kaynak Kullanımına İlişkin Borçlanma Maliyetlerinin Maliyet Oluşumu ve Finansal Tablolar Üzerine Etkileri: TMS 23 – Borçlanma Maliyetleri Standardı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi*, 31(168), 125-144.
- Keten, M. (2016). Borçlanma Aracı Olarak Sukuk: Sukuk ile Geleneksel Tahvillerin Risk Temelli Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Keynesyen Model*. (2022). Erişim: 28.12.2021, A.Ü. Açık Ders, Ankara Üniversitesi, <https://acikders.ankara.edu.tr>.
- Khorshid, A. (Ed.). (2009a). Euromoney Encyclopedia of Islamic Finance. London, UK: Euromoney Books.

- Khorshid, A. (Ed.). (2009b). *Euromoney Encyclopedia of İslamic Finance*. London, UK: Euromoney Books.
- Kırık Kalafat, N. (2009). *Türkiye’de Konut Yatırımları ve Finansman Yöntemleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kısacık, H. (2021). *Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri: Katılım Bankaları ve İşletmeler Açısından TMS/TFRS ve FFMS’ye Göre Karşılaştırmalı Bir Analiz*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Koç AYTEKİN, G. (2018). Uluslararası Sermaye Hareketleri Kapsamında Sıcak Para Akımlarının Ekonomik Etkileri ve Spekülasyon. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (7), 184-207.
- Korkmaz, Ö., Erer, D. ve Erer, E. (2016). Alternatif Yatırım Araçlarında Ortaya Çıkan Balonlar Türkiye Hisse Senedi Piyasasını Etkiliyor mu? BİST 100 Üzerine Bir Uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 29-61.
- Korkut, C. ve Kar, M. (2018). İnsani Finans ve Değerler. Kurumlarda Değerler. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 179-197.
- Kuzucu, O. (2019). Türkiye’de Kamu Özel İşbirliği Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkileri (1986-2018). Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, Batman.
- Lee, J., Kim, K. ve Oh, J. (2022). Build-Transfer-Operate with Risk Sharing Approach for Railway Public-Private-Partnership Project in Korea. *Asian Transport Studies*, 8, 100061, 1-9.
- McKinnon, R. ve Liu, Z. (2013). *Hot Money Flows, Commodity Price Cycles, and Financial Repression in the US and the People’s Republic of China: The Consequences of Near Zero US Interest Rates*. Erişim: 07.07.2022, ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration, Asian Development Bank, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/30133/hot-money-flows-commodity-price-cycles-zero-interest-rates.pdf>.
- Nur, M. N. (2019a). Kamu Özel Sektör İşbirliği Yatırımlarının Finansmanında İslami Finans Aracı: Sukuk. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Nur, M. N. (2019b). Kamu Özel Sektör İşbirliği Yatırımlarının Finansmanında İslami Finans Aracı: Sukuk. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- OECD. (2012). Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. Erişim: 23 Mayıs 2022. <https://www.oecd.org/governance/budgeting/PPP-Recommendation.pdf>.

- Özbaran, H. M. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi. *Sayıştay Dergisi*, 53, 115-138.
- Özdemir, H. (2019a). Türkiye’de Kamu Özel Sektör İşbirliği ve Bir Modeli Önerisi. Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Özdemir, H. (2019b). Türkiye’de Kamu Özel Sektör İşbirliği ve Bir Modeli Önerisi. Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Özer, M. A. (2015). Yeni Kamu Yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özgür, E. (2021a). İslami Finans: Türkiye İçin Küresel Strateji İstanbul İslâmi Finans Merkezi. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Özgür, E. (2021b). İslami Finans: Türkiye İçin Küresel Strateji İstanbul İslâmi Finans Merkezi. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Özgür, E. (2021c). İslami Finans: Türkiye İçin Küresel Strateji İstanbul İslâmi Finans Merkezi. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Özsoy, Ş. (2012a). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Özsoy, Ş. (2012b). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Özsoy, Ş. (2012c). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Özsoy, Ş. (2012d). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Özsoy, Ş. (2012e). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- Özyıldız R. H. (2017). Kronik: Türkiye'nin Sıcak Para Macerası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (4), 1271-1293.
- Platon. (1999). Devlet. (Çeviren: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Public-Private Infrastructure Advisory Facility, Dünya Bankası. (2009a). Toolkit for PPP in Roads and Highways. Washington, USA.
- Public-Private Infrastructure Advisory Facility, Dünya Bankası. (2009b). Toolkit for PPP in Roads and Highways. Washington, USA.
- Rammal, H. G. (2003). Mudarebe in Islamic Finance: Principles and Application. *Business Journal for Entrepreneurs*, 16(4), 105-112.
- Sağdıç, E. N. (2019). Vergi Gelirlerini Belirleyen Faktörlerin Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 155-178.

- Sancar, M. A. (2019). Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(2), 169-195.
- Saygılı, M. K. (2002). Türkiye’de Kamu Fonu Uygulaması. DPT Uzmanlık Tezi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Sobacı, M. Z. (2007). Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 195-208.
- Sönmez, S. (2018). 2023’e Doğru: Kamu Mülkiyeti ve Kamu Hizmet Alanı. *İktisat ve Toplum*, 96, 25-35.
- Stiglitz, J. E. (2006). *Making Globalization Work*. New York, USA: W. W. Norton & Company.
- Susam, N. (2009). Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008. İstanbul: Derin Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *Dünyada ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler Raporu*. Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). *Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler ve Genel Görünüm*. Erişim: 24 Aralık 2021. <https://www.sbb.gov.tr/turkiye-ekonomisinde-haftalik-gelistmeler/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021a). *Yatırımlar*. Erişim: 28 Aralık 2021. <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icin-deki-pay/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021b). *Yatırımlar*. Erişim: 28 Aralık 2021. <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icin-deki-pay/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021c). *Yatırımlar*. Erişim: 28 Aralık 2021. <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icin-deki-pay/>.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2012a). *Dünyada ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler Raporu*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2012b). *Dünyada ve Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler Raporu*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *11.Kalkınma Planı (2019/2023) Özel İhtisas Komisyonu Raporu KÖİ Uygulamalarında Etkin Yönetim*. Ankara.

- Taşlıgil, N. ve Şahin, G. (20-22 Haziran, 2019). Türk Tarım Hayatında Kenevir/Kendir (Cannabis Sativa L.) Yetiştiriciliğinin Yeniden Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler. 1. *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- TCMB. (2013). Enflasyon ve Fiyat İstikrarı. Erişim: 11 Mart 2022. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES
- TCMB. (2022). Temel Faaliyetler. Fiyat İstikrarı ve Enflasyon. Erişim:15 Şubat 2022. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Fiyat+Istikrari+ve+Enflasyon>.
- Tok, A. (2019a). İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler. SPK Yeterlik Etüdü. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Tok, A. (2019b). İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler. SPK Yeterlik Etüdü. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Tokatlıoğlu, M. (2005). Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları
- Tokatlıoğlu, M. ve Şen, S. (2019). Kamu Hizmetlerinin Sunum ve Finansmanında Kamu Özel İşbirliği Modeli: Avrupa Birliği ve Türkiye. *Internatioanal Journal Of Public Finance*, 4(2), 205-235.
- Tunç, H. (2010a). Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Tunç, H. (2010b). Katılım Bankacılığı: Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Turan, Z. ve Gül, H. (2014a). 2002-2012 Yılları Arasında Kamu ve Özel Sektör Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 26-40.
- Turan, Z. ve Gül, H. (2014b). 2002-2012 Yılları Arasında Kamu ve Özel Sektör Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 26-40.
- Tülümce, S. ve Buyrukoğlu, S. (2013). Türkiye'de Kamu ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Dışlama Etkisi (1980-2010). *Mali Çözüm Dergisi*, 23 (119), 59-77.
- Türk, İ. (2010). Maliye Politikası: Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri. Ankara. Turhan Kitabevi

- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019a). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. (Editörler: Ş. Görmüş, A. Albayrak ve A. Yabanlı). İstanbul.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019b). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. (Editörler: Ş. Görmüş, A. Albayrak ve A. Yabanlı). İstanbul.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019c). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. (Editörler: Ş. Görmüş, A. Albayrak ve A. Yabanlı). İstanbul.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019d). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. (Editörler: Ş. Görmüş, A. Albayrak ve A. Yabanlı). İstanbul.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2019e). Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı. (Editörler: Ş. Görmüş, A. Albayrak ve A. Yabanlı). İstanbul.
- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası. (2017). Public-Private Partnership Reference Guide. Washington, USA.
- Ulusoy, A. (2004). Kamu Hizmeti İncelemeleri. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Uslu, H. (2021). Kamu ve Özel Kesim Ayrımında Sabit Sermaye Yatırımları ile Milli Gelir İlişkisi: 1963-2018 Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Uslu, H. ve Altun Ada, A. (2021). Sabit Sermaye Yatırımları ile Milli Gelir İlişkisi: Kamu ve Özel Kesim Ayrımında 1963-2018 Türkiye Uygulaması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 10-25.
- Uysal, D. ve Mucuk, M. (2003). Crowding - Out (Dışlama) Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2000). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3 (5), 158-171.
- Uysal, Y. (2018). Avrupa Birliği'nin Seçilmiş Bazı Ülkelerinde ve Türkiye'de Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) Yatırımlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 158-173.
- World Government Bonds*. (07.02.2022). Erişim: 8 Şubat 2022, <http://www.worldgovernmentbonds.com/sovereign-cds/>.
- World Inequality Report*. (2021a). Erişim: 25 Nisan 2022, World Inequality Lab. https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf.
- World Inequality Report*. (2021b). Erişim: 25 Nisan 2022, World Inequality Lab. https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/03/0098-21_WIL_RIM_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf.

- Yaka, R. (2021). Şirketlerin Ömrüne Dair Doğrular ve Yanlışlar. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 35-55.
- Yalçın, F. C. (2014). Kamu Özel İşbirlikleri. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yescombe, E. R. (2007). Public-Private Partnership: Principles of Policy and Finance. London: Elsevier.
- Yıldırım, İ. (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 49-58.
- Yılmaz, B. (Kasım 2011). Kamu Borç Yönetiminde Piyasa Yapıcılığı Sistemi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0 (47), 57-85, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, B. E. ve Cural, M. (Aralık 2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde İç Borçlanma Dinamikleri: Panel Veri Analizi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0 (56), 19-39.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2005). Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), 257-271.